

วัดกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

โดย

นายสดานู สุขเกษม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

วัดกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

โดย

นายศดานุ สุขเกษม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

WAT KAMPANGSAEN NAKHON PATHOM

By

Sadanu Sukkasame

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARCHITECTURE

Department of Architecture and Related Arts

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ วัดกำแพงแสน
จังหวัดนครปฐม ” เสนอโดย นายสดานู สุขเกษม เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะดังกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. รองศาสตราจารย์ ฤทัย ใจจงรัก

2. อาจารย์ประกิจ ลัคนผจง

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โชติมา จตุรวงศ์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ วีระ อินพันทัง)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ฤทัย ใจจงรัก)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ประกิจ ลัคนผจง)

...../...../.....

49053204: สถาปัตยกรรมไทย

คำสำคัญ : วัดกำแพงแสน/นครปฐม

สถานู สุขเกษม : วัดกำแพงแสน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รศ.ฤทัย ใจจงรัก
และ อ.ประกิต ลัคนผจง. 193 หน้า

วัดกำแพงแสนและเมืองโบราณกำแพงแสน นั้นมีความสัมพันธ์กันกับชุมชนทั้งทางด้านกายภาพ ทางสังคมและวัฒนธรรม โดยที่วัดกำแพงแสนนั้นเป็นจุดเชื่อมโยงเรื่องราวระหว่างอารยธรรมทวารวดีในอดีตกับสังคมชุมชนปัจจุบัน หรือจะกล่าวอีกนัยได้ว่า วัดกำแพงแสนเป็นพื้นที่ ที่เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้วัฒนธรรมทวารวดีของเมืองโบราณกำแพงแสน รวมทั้งพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของชุมชนในลักษณะของเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กันไปในมิติของเวลาอันยาวนานของวัฒนธรรมทวารวดีในอดีต ทำให้ชุมชนเข้าใจความเป็นตัวเองชัดเจนขึ้น

ในการสร้างสรรค์การออกแบบวัดกำแพงแสนนั้น ได้เกิดจากการศึกษาหลักฐานทางโบราณวัตถุที่พบในเมืองโบราณกำแพงแสนเป็นสำคัญและความเกี่ยวเนื่องทางวัฒนธรรมในอดีต ธรรมจักรนั้นนับเป็นเอกลักษณ์ทางโบราณวัตถุที่สำคัญยิ่งในวัฒนธรรมทวารวดี ที่มีความโดดเด่นและพบในวัฒนธรรมศิลปะทวารวดี จึงได้เกิดการวิเคราะห์และนำมาเป็นแนวความคิดนำสู่การเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีตกับวัฒนธรรมชุมชนในปัจจุบัน สร้างลำดับการรับรู้ที่ต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกันที่สัมพันธ์กับบริบทและมิติทางประวัติศาสตร์เมืองโบราณกำแพงแสน เชื่อมโยงวิถีชุมชนเดิมเข้ากับที่ว่างทางสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นภายใต้วัฒนธรรม กิจกรรม ความเชื่อเดิม ด้วยการสร้างกระบวนการเรียนที่ก่อให้เกิดปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นวัตถุประสงค์หลักในการสร้างสรรค์ ด้วยการสื่อความหมายจากแนวคิดผ่านระบบสัญลักษณ์จากคติของธรรมจักร ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการออกแบบวัดกำแพงแสน โดยจากแปรแนวคิดทางนามธรรมเป็นรูปธรรม ผ่านระบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม ที่ทำหน้าที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม

จากประเด็นดังกล่าวในข้างต้นนี้เอง จึงได้เลือกวัดกำแพงแสนเพื่อทำการศึกษากการออกแบบวัดเชิงทดลองที่สัมพันธ์กับชุมชนเมืองโบราณกำแพงแสนและยุคสมัยแห่งปัจจุบันที่กำลังมุ่งไปสู่อนาคต

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2552
ลายมือชื่อนักศึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์1.....2.....

49053204: MAJOR: THAI ARCHITECTURE

KEY WORD: WAT KAMPANGSAEN/NAKHON PATHOM

SADANU SUKKASAME : WAT KAMPANGSAEN.THESIS ADVISORS :
ASSOC.PROF.LUTHAI JHAJONGRUK AND PRAKIT LUKKANAPHAJONG. 193 pp.

Wat Kampangsaen and the old city that the relationship with community as well as physics, social and culture. Wat Kampangsaen is relation between Dvaravati civilization in the past with community in the present or another say that Wat Kampangsaen is space of knowledge centre of Dvaravati civilization of the old city kampangsaen. Altogether the Buddhism that is reflex of community in the events relationship with time dimension in the Dvaravati culture and result to community understand to be oneself.

In the creation. Design Wat Kampangsaen that resultant of study antiques discover in the old city kampangsaen and pertaining with the Dvaravati culture. That the obvious and discover in the art culture Dvaravati. Analysis to conceptual design for relation event in the past and community culture in the present. Create of sequence perception to be continue relation with context and history dimension of the old city kampangsaen and the way of native community with space under the culture, activity, faithless. Create leaning process to intelligent follow the Buddhism is the object in the creation and the communication of meaning from conceptual design under significance from the ways of Dhammajark that is the goal of design.

From the bone of contention, so select Wat Kampangsaen for study experiment design about the temple relationship with community and the old city kampangsaen in the present period and go on to the future.

Department of Architecture and Related Arts Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2009

Student's signature.....

Thesis Advisors' signature 1. 2.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ก่อขึ้นและจบลงได้ด้วยมวลความรู้หนึ่ง ซึ่งนับเป็นประสบการณ์ ความรู้ใหม่ของผู้ศึกษา จึงต้องขอขอบพระคุณบุคคลหลายฝ่ายที่ให้คำปรึกษาและแนวทางในการทำงาน รวมทั้งกำลังใจมาตลอด ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งสำหรับบุคคลดังต่อไปนี้

รองศาสตราจารย์ ฤทัย ไฉจรงค์และอาจารย์ประกิต ลัคนผจง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้คำปรึกษาและแนวทางการแก้ไขงานเป็นอย่างดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โชติมา จตุรวงศ์ และรองศาสตราจารย์ วีระ อินพันทั้ง อาจารย์ผู้ร่วมตรวจวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำปรึกษาและร่วมวิจารณ์งานชุดนี้ และอาจารย์ตะวัน วีระกุล ผู้ช่วยประสานช่วยตรวจงานเมื่อครั้งเรียนอยู่ประเทศอินเดีย

อาจารย์ ดร.ประเวศ ลิ้มปริงษ์ ผู้ให้คำปรึกษาด้านสถาปัตยกรรมไทยมาโดยตลอด ตั้งแต่เข้าเรียน ณ ที่แห่งนี้

รองศาสตราจารย์ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ผู้ให้แนวความคิดก่อกำเนิดงานวิทยานิพนธ์ชุดนี้ รวมทั้งแนวทางการสร้างสรรค์อันเป็นแรงบันดาลใจสำคัญ

นอกเหนือจากนี้ยังต้องขอกราบขอบพระคุณ พระมหาชัยชาญ พระมหากาวิ ศรีรัตน และพระมหาชนินทร์ ประพันธ์ พระนักศึกษาระดับประเทศอินเดียที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และปรัชญาอินเดียเมื่อครั้งเรียนอยู่ที่อินเดีย

ขอขอบคุณนายประสันต์ เปรมสันต์ นักศึกษาชาวศรีลังกา เพื่อนผู้ใช้ชีวิตร่วมกันตลอด 9 เดือน ณ ประเทศอินเดีย ผู้ให้กำลังใจและความห่วงใยมาตลอดทำวิทยานิพนธ์ รวมทั้งเพื่อนชาวต่างชาติคนอื่นด้วย โดยเฉพาะ นายเบ วุรามและนางสาวซังมี ลี นักศึกษาชาวเกาหลี นางสาวยุ พุกฮาระ นักศึกษาชาวญี่ปุ่น และเพื่อนนักศึกษาคนอื่นอีก 20 ชาติ ที่ไม่ได้เอ่ยนาม ที่ช่วยโลกใบนี้ดูกว้างขึ้นกว่าเดิม

ขอขอบคุณนายรัฐภูมิ วงศ์ประดู่และนายศิลา บัวเพชร เพื่อนผู้ช่วยสร้างภาพสามมิติทั้งหมดที่อยู่ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้รวมทั้งนางสาวอรณิชา อุดมเลิศสกุลและนางสาวธนิก กลิ่น-สุบรรณภรณ์ ผู้ช่วยตัดโมเดล

ขอขอบคุณนางสาวไอยฎา พันธุ์โสทธิ ผู้เป็นกำลังใจมาโดยตลอด
สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณมารดา ผู้ให้ทุกสิ่งทุกอย่าง

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ.....	1
วัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษา.....	4
เป้าหมายของโครงการ.....	4
ขอบเขตโครงการ.....	4
วิธีการศึกษา.....	5
แหล่งข้อมูล.....	6
2 เมืองโบราณกำแพงแสน.....	7
การติดต่อและรับอารยธรรมจากอินเดีย.....	8
การผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นกับอิทธิพลจากภายนอก.....	9
เมืองโบราณกำแพงแสน.....	13
ประวัติศาสตร์ ที่ตั้งและลักษณะเมืองโบราณกำแพงแสน.....	13
หลักฐานทางโบราณวัตถุ.....	17
หลักฐานสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรม.....	24
หลักฐานรอบนอกเมืองโบราณกำแพงแสน.....	27
คนทวารวดีที่กำแพงแสน.....	29
นครปฐมภายหลังจากความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมทวารวดี.....	31
3 ศึกษาสัญลักษณ์แห่งพระธรรมจักรเพื่อการออกแบบ.....	32
ความเป็นมาของธรรมจักรและความหมาย.....	32
ธรรมจักรที่พบในประเทศไทย.....	35
จารึกพระธรรมจักร.....	44

บทที่	หน้า
	จารึกเสาแปดเหลี่ยม.....56
	จารึกคาถา เยธุมมาฯ ที่พบในวัฒนธรรมทวารวดี.....61
	ลวดลายบนธรรมจักรสมัยทวารวดี.....74
4	กรณีศึกษา.....77
	Komyo - ji Temple.....77
	Water Temple,Hompuki,Japan.....82
	The Jewish Museum with the Berlin Museum.....87
5	องค์ประกอบของโครงการ.....93
	สภาพที่ตั้งโครงการและสภาพชุมชน.....93
	แนวทางการวางผังของโครงการ.....98
	ลักษณะกิจกรรมภายในโครงการ.....99
	พื้นที่ใช้สอยภายในโครงการ.....100
6	แนวความคิดในการออกแบบ.....107
	แนวความคิดคติสัญลักษณ์ธรรมจักร.....107
	เนื้อหาจากคติสัญลักษณ์ธรรมจักร.....110
	วงล้อแห่งธรรม.....110
	วงล้อแห่งชีวิต.....111
	วิเคราะห์หลักธรรมปฏิบัติสมุปบาท.....112
	ความสำคัญของปฏิบัติสมุปบาท.....112
	ความหมายของปฏิบัติสมุปบาท.....112
	พุทธวิธีแสดงปฏิบัติสมุปบาท.....118
	แนวความคิดเรื่องสุริยะ.....119
	ธรรมชาติของมนุษย์ตามทฤษฎีของพุทธปรัชญา.....123
	แนวความคิดการสร้างสรรค์พื้นที่สถาปัตยกรรม.....125
	สัญลักษณ์เรขาคณิตแห่งพุทธทาส.....128
7	การออกแบบ.....135
	การวางผังของโครงการ.....135
	เขตพุทธาวาส.....137

บทที่	หน้า
สถูปเจดีย์.....	137
พระอุโบสถ.....	145
วิหาร.....	151
ระเบียงคด.....	156
หอกกลอง-ระฆัง.....	162
เขตสังฆาวาส.....	166
ศาลาการเปรียญ.....	166
กุฏิ.....	170
ศาลาฉันภัตตาหาร.....	173
หอไตร.....	174
เขตธรณีสงฆ์.....	176
พิพิธภัณฑวัดกำแพงแสน.....	176
฼าปนสถาน.....	179
หุ้่นจำลองโครงการ.....	181
8 บทสรุป.....	188
บรรณานุกรม.....	190
ประวัติผู้วิจัย.....	193

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	จารึกฐานรองธรรมจักร อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม	46
2	จารึกธรรมจักร (นครปฐม)จารึกอยู่บนบริเวณส่วนต่างๆ ของธรรมจักร.....	48
3	จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 1 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.....	50
4	จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 2 ด้านที่ 1 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.....	50
5	จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 2 ด้านที่ 2 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.....	51
6	จารึกธรรมจักรมโนรมย์ พบที่หมู่ที่ ๕ ตำบลหางน้ำสาคร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท.....	53
7	แสดงคำจารึกแต่ละด้านของเสาแปดเหลี่ยม 1 (ทับจำปา).....	56
8	จารึกเสาแปดเหลี่ยม 1(ทับจำปา) พบที่ ต.ทับจำปา อ.ท่าหลวง จ.ลพบุรี	57
9	จารึกเสาแปดเหลี่ยม 2 (ทับจำปา)พบที่บ้านทับจำปา ต.ทับจำปา อ.ท่าหลวง จ.ลพบุรี	59
10	จารึกเสาแปดเหลี่ยมมโนรมย์ พบที่หมู่ที่ ๕ ตำบลหางน้ำสาคร อำเภอมโนรมย์ จังหวัด ชัยนาท.....	60
11	จารึกเยธมฺมาฯ 1 (นครปฐม)	62
12	จารึกเยธมฺมาฯ 2 (นครปฐม)	63
13	จารึกเยธมฺมาฯ 3 (นครปฐม)	64
14	จารึกเยธมฺมาฯ 4 (นครปฐม)	65
15	จารึกเยธมฺมาฯ 5 (นครปฐม)	66
16	จารึกเยธมฺมาฯ 6 (นครปฐม)	67
17	จารึกเยธมฺมาฯ 7 (สุพรรณบุรี)	68
18	จารึกเยธมฺมาฯ 8 (ราชบุรี).....	69
19	จารึกเยธมฺมาฯ 9 (เมืองพรมทิน)	70
20	จารึกเยธมฺมาฯ 10 (เมืองศรีเทพ)	71
21	จารึกเยธมฺมาฯ 11 (ภาพสำเนา).....	72

ตารางที่	หน้า
22	จารึกยมมมาฯ 12 (สุพรรณบุรี) ด้านหน้า.....73
23	จารึกยมมมาฯ 13 (สุพรรณบุรี) ด้านหลัง.....73
24	การใช้พื้นที่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น104
25	สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในเขตพุทธาวาส.....105
26	สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในเขตสังฆาวาส.....105
27	สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในส่วนธรณีสงฆ์.....106
28	สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในโครงการวัดกำแพงแสน.....106

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1	กำไลหิน เครื่องประดับสมัยก่อนประวัติศาสตร์พบในจังหวัดนครปฐม.....7
2	อุปกรณ์จับสัตว์น้ำ(?)สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบในจังหวัดนครปฐม7
3	ภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดกประดับฐานเจดีย์จุลประโทน8
4	ภาพปูนปั้นชาวต่างประเทศ จากวัดพระประโทน.....9
5	สถูปหมายเลข 1 ที่สาญจี.....10
6	พระพุทธรูปศิลาขาว จากวัดพระเมรุ.....10
7	ภาพสลักพระพุทธรูป ศิลปะสมัยหลังคุปตะ ที่ถ้ำอชันตาในรัฐมหาราษฏระ อินเดีย..11
8	เจดีย์จำลองจากองค์พระปฐมเจดีย์เดิมก่อนที่จะมีการสร้างองค์ปัจจุบัน.....11
9	เหรียญเงินจารึกด้วยอักษรปัลลวะของอินเดียใต้12
10	อีกด้านหนึ่งของเหรียญเงินศรีทวารวดี พบที่เมืองโบราณนครปฐม.....12
11	ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองโบราณกำแพงแสน.....13
12	ประตูทั้ง 4 ทิศ ของเมืองโบราณกำแพงแสน.....15
13	พระพุทธรูปศิลา อยู่ที่วัดกำแพงแสน17
14	พระพุทธรูปศิลา วัดสว่างชาติประชานำรุง.....17
15	พระพุทธรูปเนื้อโลหะ พบที่เมืองกำแพงแสน.....18
16	เศียรพระพุทธรูปสำริด ปัจจุบันเป็นสมบัติของนายผิน กันตะเพ็ง.....18
17	ธรรมจักรศิลา ทำจากหินทรายเขียว พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร.....19
18	ระฆังหิน19
19	ระฆังหิน20
20	ลายปูนปั้น20
21	มือพนม ทำด้วยดินเผา20
22	มือทำพนมดินเผา ทำด้วยดินเผาเหลือเพียงส่วนไหล่ลงมาถึงลำตัว.....21
23	เศษเครื่องปั้นดินเผา พบที่บริเวณขอบสระกลางเมืองกำแพงแสน.....21
24	หินบดยา ทำด้วยหินสีเขียว ปัจจุบันเก็บไว้ที่ค่ายลูกเสือเมืองกำแพงแสน.....21
25	ลูกปัด พบที่บริเวณโรงเรียนเมืองเก่ากำแพงแสน.....22
26	ตะเกียง ทำด้วยสำริดลักษณะคล้ายเชิงเทียน.....22
27	หอยสังข์ ขุดพบที่ซากวิหารด้านตะวันออกของเมือง.....22

ภาพที่	หน้า
28	แหวนโลหะ ทำด้วยโลหะคล้ายชินเป็นเส้นวงแหวน.....23
29	กลีบบะเพอง 1 ชิ้น อยู่ที่วัดกำแพงแสน.....23
30	ฐานวิหารด้านทิศตะวันตกของเมืองโบราณกำแพงแสน.....25
31	สระกลางเมืองโบราณกำแพงแสน.....26
32	สระน้ำด้านทิศใต้ของเมืองโบราณกำแพงแสน.....26
33	พระพุทธรูปหินทรายเขียว วัดเกษมสุริยัมมถ.....28
34	หินรองบดยา ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอกำแพงแสน.....28
35	ภาพปูนปั้นรูปบุคคลพบบริเวณเมืองโบราณนครปฐมเมืองโบราณกำแพงแสน.....29
36	เปรียบเทียบ รูปแบบต่างหูโลหะแบบในเมืองโบราณนครปฐมกับภาพปูนปั้น.....30
37	ภาพปูนปั้นพบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม.....30
38	ลูกบิดทำจากหินและแก้ว พบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม.....30
39	ศิลาจำหลักภาพพุทธประวัติ ตอนแสดงยมกปาฏิหาริย์.....31
40	ธรรมจักรศิลา สมัยทวารวดี36
41	ธรรมจักรศิลา สมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 11 - 1237
42	ธรรมจักรศิลา พบที่จังหวัดนครปฐม อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....37
43	ธรรมจักรหินปูน38
44	ธรรมจักรหินปูน39
45	ธรรมจักรศิลา พบที่จังหวัดนครปฐม39
46	ธรรมจักรหินปูน40
47	ธรรมจักรหินปูน ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์.....40
48	ธรรมจักรหิน ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์.....41
49	ธรรมจักรหินปูน41
50	ธรรมจักรศิลา วัดคลองขวาง ตำบลเมืองเสนา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา.....42
51	ธรรมจักรหินปูน ขุดพบในโบราณสถาน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม.....43
52	ธรรมจักรหินปูน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์.....43
53	ธรรมจักรหินปูน44
54	ฐานรองพระธรรมจักร พบที่ ต.ทุ่งขวาง อ. กำแพงแสน จ.นครปฐม.....45

ภาพที่	หน้า
55	จารึกธรรมจักร (นครปฐม)47
56	จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 149
57	จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 2 ด้านที่ 1.....50
58	จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 2 ด้านที่ 251
59	จารึกธรรมจักรมโนรมย์52
60	จารึกเสาแปดเหลี่ยม 1 (ชัยจำปาศ)56
61	จารึกเสาแปดเหลี่ยม 2 (ชัยจำปาศ)59
62	จารึกเสาแปดเหลี่ยมมโนรมย์60
63	จารึกเยธมมาฯ 1 (นครปฐม).....62
64	จารึกเยธมมาฯ 2 (นครปฐม).....63
65	จารึกเยธมมาฯ 3 (นครปฐม).....64
66	จารึกเยธมมาฯ 4 (นครปฐม).....65
67	จารึกเยธมมาฯ 5 (นครปฐม).....66
68	จารึกเยธมมาฯ 6 (นครปฐม).....67
69	จารึกเยธมมาฯ 7 (สุพรรณบุรี).....68
70	จารึกเยธมมาฯ 8 (ราชบุรี).....69
71	จารึกเยธมมาฯ 9 (เมืองพรหมทิน).....70
72	จารึกเยธมมาฯ 10 (เมืองศรีเทพ).....71
73	จารึกเยธมมาฯ 11 (ภาพลำเนา) 72
74	จารึกเยธมมาฯ 12 (สุพรรณบุรี).....73
75	ธรรมจักรหินปูน (ชำรุด) พิพิธภัณฑ์สถาน ฯ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม.....75
76	โตรณะด้านทิศตะวันออกของสถูปสาญจี.....76
77	วัดโคมโยจิตทางด้านทิศใต้ ไกลทางเข้า..... 77
78	ภาพมองจากด้านนอก.....78
79	ผังของวัดโคมโยจิ.....78
80	ตัวอาคารที่เสมือนลอยอยู่บนน้ำ ด้านขวาคือทางเข้าหลัก.....79
81	ทางเดินรอบๆ (Corridor) ระหว่างผนังด้านนอกและผนังด้านใน.....80
82	พื้นที่สักการะภายในอาคาร.....80

ภาพที่	หน้า
83	ผนังที่สะท้อนผิวน้ำเมื่อมองจากภายนอก.....81
84	อาคารที่สะท้อนผิวน้ำเมื่อมองจากภายนอก ประจุลอยอยู่.....81
85	ภาพถ่ายทางอากาศของ Water Temple.....82
86	ผังพื้นที่แสดงส่วนต่างๆ ของอาคาร.....83
87	รูปด้านอาคาร83
88	รูปตัดอาคาร 1.....83
89	รูปตัดอาคาร 2.....84
90	หลังคาของอาคารที่เป็นสระบัว.....84
91	ทางเดินลงไปยังพื้นที่สักการะภายใน.....85
92	สระบัวหลังคาอาคาร.....85
93	กำแพงคอนกรีต.....85
94	พื้นที่สักการะภายใน.....86
95	พื้นที่ทางเดินภายใน.....86
96	พื้นที่ภายนอกห้องสักการะ.....86
97	แนวแกนภายในอาคาร.....87
98	ผังของอาคาร.....87
99	แกนที่ว่าด้วยความต่อเนื่องประวัติศาสตร์ชนชาวยิว (Continuity)88
100	รูปด้านของอาคาร.....88
101	ภายในอาคารเป็นเส้นแกนที่ว่าด้วยการทำลายล้าง (Holocaust).....89
102	ช่องเปิดและพื้นที่จัดวาง (art installation)แผ่นโลหะกลมที่เป็นรูปหน้าตาคน.....90
103	บันไดภายในอาคาร.....90
104	ภาพถ่ายทางอากาศที่จะเห็นอาคารใหม่และอาคารเก่า.....91
105	ลายละเอียดของผนังอาคาร.....91
106	สวนภายนอกอาคาร.....91
107	ภาพถ่ายทางอากาศวัดกำแพงแสน.....93
108	เส้นทางการเข้าถึงวัดกำแพงแสน.....94
109	ตำแหน่งที่ตั้งวัดกำแพงแสนและเมืองโบราณกำแพงแสน.....94
110	ภาพถ่ายทางอากาศวัดกำแพงแสน มุมมองจากด้านทิศใต้.....94

ภาพที่	หน้า
111	บริเวณรอบๆวัดกำแพงแสน.....95
112	ลักษณะพระอุโบสถวัดกำแพงแสนปัจจุบัน.....96
113	ลักษณะศาลาการเปรียญวัดกำแพงแสนปัจจุบัน.....96
114	ลักษณะกุฏิและหอพระวัดกำแพงแสนปัจจุบัน.....96
115	พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดกำแพงแสนปัจจุบัน.....97
116	ฌาปนสถานวัดกำแพงแสนปัจจุบัน.....97
117	สภาพภายในโดยรอบวัดกำแพงแสนปัจจุบัน.....97
118	พระพิมพ์จากอำเภอนาคนุน จังหวัดมหาสารคาม.....109
119	แผ่นหินสลักพระพุทธรูปขนาดข้างด้วยธรรมจักรและสฎูป.....109
120	วิเคราะห์วงล้อแห่งธรรม.....110
121	วิเคราะห์วงล้อแห่งชีวิต.....111
122	วงปฏิจสุมุปาบท(วงล้อแห่งชีวิต).....117
123	เสาดงหลักธรรมปฏิจสุมุปาบท.....117
124	ธรรมจักรที่มีสุริยะเทพ อยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์.....119
125	สุริยะเทพในคติความเชื่อแบบอินเดียเหนือ.....120
126	วงการเคลื่อนที่ของนาฬิกาแดด (วงสุริยะ).....121
127	การเคลื่อนที่ของแสงแดดในแต่ละช่วงเวลา.....122
128	ไดอะแกรมเชิงนัยแสดงความหมายการเดินเข้าสู่ภายในกายตน.....127
129	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 1.....128
130	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 2.....129
131	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 3.....129
132	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 4.....130
133	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 5.....131
134	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 6.....132
135	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 7.....133
136	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 8.....133
137	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 9.....134
138	เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 10.....134

ภาพที่	หน้า
139	ผังรวมของโครงการ.....135
140	ผังสถูปเจดีย์.....137
141	แสดงความสัมพันธ์รูปดอกบัว เสาพระเจ้าอโศกเสารองรับธรรมจักรและเสา รองรับพระบรมสารีริกธาตุ.....138
142	ฐานของเสาสถูป.....139
143	ลักษณะของเสาสถูป.....140
144	รูปด้านของสถูปเจดีย์.....141
145	สถูปเจดีย์.....142
146	ทัศนียภาพภายในสถูปเจดีย์.....143
147	ทัศนียภาพสถูปเจดีย์.....144
148	แนวความคิดในการออกแบบโบสถ์เชิงรูปลักษณะ.....145
149	ผังพระอุโบสถ แสดงตำแหน่งของเสมาด้วยมณฑลธรรมจักร.....146
150	ตำแหน่งพระพุทธรูปในพระอุโบสถ.....147
151	รูปด้านหน้าพระอุโบสถ.....148
152	รูปด้านข้างพระอุโบสถ.....148
153	รูปตัดตามขวางของพระอุโบสถ.....149
154	รูปตัดตามยาวของพระอุโบสถ.....149
155	ดาวเพดานภายในพระอุโบสถ.....150
156	ผังของวิหารทิศแบบที่ 1.....151
157	ผังของวิหารทิศแบบที่ 2.....151
158	รูปตัดระเบียงคดและด้านข้างวิหารทิศ.....152
159	รูปด้านในระเบียงคดและรูปด้านหลังวิหารทิศ.....152
160	รูปด้านนอกระเบียงคดและรูปด้านหน้าวิหารทิศ.....153
161	รูปตัดวิหารทิศ (ปางบำเพ็ญทุกรกิริยา).....153
162	รูปตัดวิหารทิศ (ปางห้ามสมุทร)154
163	ทัศนียภาพวิหารทิศ.....154
164	ทัศนียภาพวิหารทิศ.....155
165	ไดอะแกรมการสร้างสรรค์ระเบียงคด.....156

ภาพที่	หน้า
166	ผังแสดงลักษณะของระเบียงคด.....157
167	ผังแสดงตำแหน่งของพระพุทธรูปปางต่างๆ.....158
168	ลักษณะของระเบียงคดทั้งหมด.....161
169	ผังหอกกลอง – ระฆัง.....162
170	รูปด้านหอกกลอง - ระฆัง.....162
171	รูปด้านรวมทิศตะวันออกของเขตพุทธาวาส.....163
172	รูปตัดตามขวางทิศตะวันออกของเขตพุทธาวาส.....163
173	รูปด้านรวมทิศใต้ของเขตพุทธาวาส.....164
174	ทัศนียภาพเขตพุทธาวาส.....165
175	ผังศาลาการเปรียญ.....166
176	รูปด้านศาลาการเปรียญทิศตะวันตก.....167
177	รูปด้านศาลาการเปรียญทิศใต้.....167
178	รูปด้านศาลาการเปรียญทิศเหนือ.....167
179	ทัศนียภาพศาลาการเปรียญ 1.....168
180	ทัศนียภาพศาลาการเปรียญ 2.....169
181	ผังหมู่กุฏิสงฆ์.....170
182	รูปด้านทิศตะวันออกกุฏิสงฆ์.....171
183	รูปด้านทิศตะวันตกกุฏิสงฆ์.....171
184	รูปด้านทิศเหนือกุฏิสงฆ์.....171
185	รูปด้านทิศใต้กุฏิสงฆ์.....171
186	ภาพทัศนียภาพหมู่กุฏิสงฆ์.....172
187	ผังพื้นศาลาฉัน.....173
188	รูปด้านศาลาฉัน.....173
189	รูปตัดศาลาฉัน.....174
190	ผังหอไตร.....175
191	รูปด้านหอไตร.....175
192	รูปตัดหอไตร.....176
193	ผังพิพิธภัณฑสถานก้ำแพงแสน.....177

ภาพที่	หน้า
194	รูปด้านทิศใต้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงแสน.....178
195	รูปด้านทิศตะวันออกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงแสน.....178
196	ผังสถาปนสถาน.....179
197	รูปด้านหน้าสถาปนสถาน.....180
198	รูปด้านข้างสถาปนสถาน.....180
199	หุ่นจำลองโครงการวัดกำแพงแสน.....181
200	หุ่นจำลองสถาปัตยกรรม.....182
201	หุ่นจำลองพระอุโบสถ.....183
202	หุ่นจำลองวิหารทิศ.....184
203	หุ่นจำลองหอพระไตรปิฎก.....185
204	หุ่นจำลองส่วนหนึ่งของหมู่กุฏิสงฆ์.....186
205	หุ่นจำลองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงแสน.....187

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ(Statement and Significance of the Problems)

พุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้นที่ประเทศอินเดียกว่าพันปีก่อนที่จะเผยแพร่มาสู่ดินแดนประเทศไทย โดยเมืองโบราณนครปฐมเป็นชุมชนแรกๆ ที่ถือได้ว่าเป็นหน้าด่านในการรับพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย หลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่เมืองนครปฐม ไม่ว่าจะเป็นศาสนสถาน ศาสนวัตถุ หรือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แสดงถึงอิทธิพลวัฒนธรรมจากอินเดียที่ค่อนข้างเด่นชัดในระยะแรก ก่อนที่จะมีการผสมผสานวัฒนธรรมและธรรมเนียมท้องถิ่นเข้ากับอิทธิพลจากภายนอกในเวลาต่อมา จนเกิดเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะขึ้นในนาม “วัฒนธรรมทวารวดี”

พุทธศาสนาคือผลรวมทางอารยธรรมที่สำคัญที่สุดของสังคมทวารวดี โดยมีรูปแบบและการแพร่หลายของศิลปกรรมทวารวดีเป็นตัวแทนของความคิด ความเชื่อ อันเนื่องในศาสนาของสังคมนี้ ศาสนาและความเชื่อซึ่งได้แก่ พุทธศาสนาแบบเถรวาททั้งที่ใช้คัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤต¹ ได้เข้ามาครอบคลุมคติความเชื่อเดิมที่แตกต่างหลากหลาย ให้รวมอยู่ในกรอบของพุทธศาสนาด้วยกัน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางจากระบบความเชื่อแบบดั้งเดิม และตามหลักฐานทางโบราณวัตถุที่ปรากฏยังเป็นเครื่องยืนยันว่า พระพุทธศาสนาที่ประดิษฐานในสยามประเทศนั้นมีมาตั้งแต่เมื่อยังเป็นเมืองทวารวดี ด้วยยังมีคติที่ถือกันเมื่อก่อนที่จะมีการสร้างพระพุทธรูปและภาษาที่ใช้จารึกพระธรรมเป็นภาษามคธ เช่น ธรรมจักรและกวางหมอบ แทนพุทธอาสน์และรอยพุทธบาทเป็นที่สักการบูชา เหมือนอย่างที่ชาวอินเดียสร้างกันในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช² ในจังหวัดนครปฐมนั้นปรากฏเมืองโบราณอยู่ 2 แห่งใหญ่ๆด้วยกัน คือในเขตอำเภอเมืองและอำเภอกำแพงแสน และที่อำเภอกำแพงแสนก็มีเมืองโบราณกำแพงแสนซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชนเมืองกำแพงแสน ที่แสดงถึงพัฒนาการที่สำคัญทางสังคมและวัฒนธรรม

เมืองโบราณกำแพงแสนตั้งอยู่ที่ ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน ตำแหน่งกลางเมือง ห่างจากตัวจังหวัดนครปฐมไปตามถนนมาลัยแมน นครปฐม – สุพรรณบุรี ประมาณ 20 กิโลเมตร ปัจจุบันเป็นค่ายลูกเสือ ตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำด้านใต้ของห้วยยางซึ่งไหลออกจาก

¹ ใภยสรวาสติวาท(ใภยหึนยานที่ใภยคัมภีรภษาสันสกฤต)

² สมเด็จพระพรยาจารย์ราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2545), 188.

ตะวันตกไปยังตะวันออกสู่ม่านน้ำท่าจีน กรมศิลปากรได้เคยตรวจและทำแผนผังไว้ เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2480 และได้เคยสอบถามชาวบ้านได้ความว่าไม่มีใครเคยได้พบโบราณสถานในเขตคูเมือง คงมีแต่สระน้ำอยู่กลางเมือง โบราณวัตถุที่เคยมีผู้ค้นพบ ได้แก่ พระพุทธรูปดินเผาพอกปูนลวดลายปูนปั้นสำหรับเศียรเทวดาและธรรมจักร โบราณวัตถุเหล่านี้เป็นศิลปกรรมสมัยทวารวดี ซึ่งทำให้นักปราชญ์หลายท่านสรุปว่าเป็นเมืองที่มีอายุตั้งแต่สมัยทวารวดี³

ตรี อมาตยกุล เขียนไว้ในหนังสือ ประวัติเมืองสำคัญ ได้กล่าวถึงเมืองสำคัญไว้ว่า⁴

เมืองกำแพงแสนยังมีซากกำแพงดิน และคูเมืองเหลือปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนตัวกำแพงสูงประมาณ 4 เมตร มีช่องว่างอยู่ระหว่างกำแพงดินนี้ด้านละ 2 ช่อง รวมเป็น 8 ช่องด้วยกัน ช่องเหล่านี้เข้าใจว่าคงจะเป็นประตูเมือง รูปร่างลักษณะของเมืองรูปไข่ กว้างประมาณ 850 เมตร ยาวประมาณ 1,000 เมตร ในกำแพงเมืองไม่ปรากฏซากโบราณสถาน ตรงกลางเมืองมีสระอยู่แห่งหนึ่งแต่ดินเนินเสียแล้ว

เมืองโบราณกำแพงแสนนับเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคกลาง นอกเหนือไปจากเมืองพระประโทน จันทรปฐม คูบัว จังหวัดราชบุรี พงตึก จังหวัดกาญจนบุรีและอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ชุมชนโบราณแห่งนี้คงจะร้างไปหลังจากชุมชนโบราณขนาดใหญ่ในละแวกใกล้เคียงเสื่อมความสำคัญลง

ซึ่งโบราณวัตถุที่ขุดพบในเมืองโบราณกำแพงแสนนั้น ปัจจุบันได้ถูกเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานวัดกำแพงแสนที่ดูแลจัดการโดยวัดและชุมชนเอง วัดกำแพงแสนเป็นวัดสร้างใหม่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองโบราณกำแพงแสน โดยวัดตั้งอยู่ห่างจากเมืองโบราณกำแพงแสนราว 1 กิโลเมตร ในพิพิธภัณฑสถานประกอบไปด้วยโบราณวัตถุหลายประเภท ทั้งที่เป็นโบราณวัตถุในท้องถิ่นคือ โบราณวัตถุสมัยทวารวดีและโบราณวัตถุอื่นๆ ที่มีผู้มีจิตศรัทธานำมาถวาย ของที่จัดแสดงได้แก่ โบราณวัตถุสมัยทวารวดีจากเมืองโบราณกำแพงแสน ประกอบไปด้วยเศษประติมากรรมปูนปั้นและชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม ภาชนะดินเผาสมัยต่างๆ ประกอบด้วยภาชนะดินเผาลายสมัย เช่น สมัยบ้านเชียง หรือ เครื่องถ้วยต่างๆ เครื่องใช้ต่างๆ ในครัวเรือน เช่น เครื่องจัก

³สมประสงค์ นวมนบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:พิมพ์ที่บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด), 18.

⁴ตรี อมาตยกุล, ประวัติเมืองสำคัญ(กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์) ,498 – 500.

สถาน และเครื่องทองเหลือง พระพุทธรูปและพระพิมพ์ เป็นของหลายยุคหลายสมัย เปลือกหอยทะเล เป็นเปลือกหอยขนาดใหญ่สวยงามซึ่งได้มาจากการขุดบ่อดินในบริเวณชุมชนกำแพงแสน⁵

วัดกำแพงแสนและเมืองโบราณกำแพงแสน นั้นล้วนมีความสัมพันธ์กันกับชุมชนทั้งทางด้านกายภาพ ทางสังคมและวัฒนธรรม โดยที่วัดกำแพงแสนนั้นเป็นจุดเชื่อมโยงเรื่องราวระหว่างอารยธรรมทวารวดีในอดีตกับสังคมชุมชนปัจจุบัน หรือจะกล่าวอีกนัยได้ว่า วัดกำแพงแสนเป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้(Knowledge Centre) วัฒนธรรมทวารวดีของเมืองโบราณกำแพงแสน รวมทั้งพระพุทธรูปศาสนา ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของชุมชนในลักษณะของเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กันไปในมิติของเวลาอันยาวนานของวัฒนธรรมทวารวดีในอดีต ทำให้ชุมชนเข้าใจความเป็นตัวเองชัดเจนขึ้น

วัดกำแพงแสนมีความสำคัญในมิติทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเมืองโบราณกำแพงแสน และยังช่วยสร้างความเข้มแข็งต่อชุมชน แต่เนื่องด้วยปัจจุบันวัดกำแพงแสนที่สร้างขึ้นมานั้น ไม่ส่งเสริมความสำคัญของเมืองโบราณกำแพงแสน ซึ่งอาคารที่สร้างขึ้นเกือบทุกหลัง ไม่ตอบโจทย์ของหน้าที่ประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ รวมทั้งความคิด คติหลักปรัชญาและความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนา ที่ไม่สัมพันธ์กับชุมชนเมืองโบราณกำแพงแสน และจากประเด็นปัญหาดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนี้เองจึงได้เลือกวัดกำแพงแสนเพื่อทำการศึกษาการออกแบบวัดที่สัมพันธ์กับชุมชนเมืองโบราณกำแพงแสน

ในการออกแบบพื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมไทยนั้น นอกจากการที่เราจะมองว่าเป็นพื้นที่ในฐานะเป็นที่ว่างที่เข้าไปใช้สอย(Function) หรือแม้แต่พื้นที่ในการสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ (Meanings and Symbol) ในวัฒนธรรมพุทธศาสนา ก็ยังมีมิติอื่นของพื้นที่ ที่ผู้ออกแบบนั้นต้องค้นหา ซึ่งหาได้ยากในงานสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน ซึ่งในปรัชญาของเพลโต(Plato) ได้กล่าวไว้ว่า”โลกกายภาพของมนุษย์ที่ปรากฏอยู่นั้น เป็นโลกที่ไม่สมบูรณ์ แต่ทุกสิ่งมีภาวะที่สมบูรณ์ของตัวเอง ซึ่งไม่อาจพบได้ในโลกกายภาพ” หรืออาจจะกล่าวได้อีกนัยว่า “มีสิ่ง(สถาปัตยกรรม)ที่สมบูรณ์” ที่รอการค้นพบโดยนักออกแบบที่มีหน้าที่สร้างสรรค์สภาพแวดล้อมในความเป็นจริงให้ใกล้เคียงกับความคิดในอุดมคติ (Utopia)⁶

⁵ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ข้อมูลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐม ปีพุทธศักราช 2546 (ฉบับเนื้อหาสังเขป)[ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อ 1 กันยายน 2552 , เข้าถึงได้จากwww.sac.or.th/index.htm

⁶ณัฐวุฒิ อัสวโกวิทวงศ์,“สถาปัตยกรรม,เมืองกับความหลากหลายในสังคม: ประเด็นชนชั้นและเพศสภาพ”,นิตยสารวิภาษา1,2 (1 พฤษภาคม – 15 มิถุนายน 2550):29.

วัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษา(Objective and Scope)

1. เพื่อศึกษาการใช้ที่ว่างทางสถาปัตยกรรมอันเนื่องด้วยวัฒนธรรมในพุทธศาสนา ที่ผสมกับรูปแบบ รูปทรง และระบบสัญลักษณ์ โดยมุ่งเน้นสร้างเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมต่อชุมชน กำแพงแสน ตลอดจนการวางผังที่ผสมสัมพันธ์กับกิจกรรมและคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์แนวทางการปฏิบัติธรรมกับการใช้สัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมที่สื่อถึงสัจธรรมที่เป็นแก่นแท้ตามหลักพุทธศาสนา ที่เป็นนามธรรมและวิเคราะห์เพื่อแปรเปลี่ยนสู่รูปธรรม (สถาปัตยกรรม) ในพระพุทธศาสนา ที่สามารถเข้าใจได้โดยง่ายภายใต้สังคมปัจจุบัน
3. ศึกษาคติสัญลักษณ์ในวัฒนธรรมทวารวดีตามหลักฐานทางโบราณคดี เพื่อนำไปสู่การออกแบบสถาปัตยกรรมในเชิงทดลอง เพื่อนำเสนอสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ภายใต้บริบทที่สอดคล้องกับเมืองโบราณกำแพงแสน
4. เพื่อศึกษาการออกแบบวัด อันประกอบด้วย เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาสและพิพิธภัณฑวัดกำแพงแสน

เป้าหมายของโครงการ(Goal)

1. เพื่อเป็นวัดที่สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม ในท้องถิ่น รวมทั้งเป็นศูนย์อบรมและการฝึกปฏิบัติธรรม ตลอดจนการส่งเสริมการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและเป็นศูนย์กลางสำหรับทางสังคมของชุมชนกำแพงแสน
2. เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาแนวคิดจากหลักพุทธธรรมที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา โดยผ่านสัญลักษณ์ (ปริศนาธรรม) ในงานสถาปัตยกรรม
3. เพื่อให้แสดงถึงความสัมพันธ์ของวัดกับเมืองโบราณกำแพงแสน ทำให้เกิดจากความรู้และความเข้าใจ ในท้องถิ่น ชุมชน ตลอดจนการนำกระบวนการคิดรากฐานจากภูมิปัญญาวิถีชีวิตท้องถิ่น

ขอบเขตโครงการ

1. เขตพุทธาวาส
 - 1.1 พระอุโบสถ
 - 1.2 สถูปเจดีย์
 - 1.3 หอกลอง-ระฆัง

2.เขตสังฆาวาส

- 2.1 ศาลาการเปรียญ
- 2.2 กุฏิสงฆ์
- 2.3 ศาลาฉันภัตตาหาร
- 2.4 โรงครัว
- 2.5 ห้องสรงน้ำ-วัຈຈกุฏิ
- 2.6 หอไตร

3.เขตธรณีสงฆ์

- 3.1 พิพิธภัณฑวัดกำแพงแสน
- 3.2 ลานธรรม
- 3.3 ฌาปนสถาน

วิธีการศึกษา(Process of the study)

วิธีการดำเนินงานจะแบ่งเป็นขั้นตอนดังนี้

ภาคข้อมูล

1.การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น จากการสำรวจงานภาคสนาม ประกอบด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกต การจดบันทึกและถ่ายภาพ เป็นต้น

- ข้อมูลขั้นทุติยภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการ บทความ ข้อเขียนและ รายงานต่างๆ เป็นต้น

2.การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้ หาความสัมพันธ์ หาความต้องการของกิจกรรมและพื้นที่ใช้สอย เพื่อจัดทำเป็นโปรแกรมของโครงการ ที่จะเป็น การกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา

3.การสรุปข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ จัดทำเป็นโปรแกรมการ ออกแบบสถาปัตยกรรม เพื่อนำไปสู่ขั้นตอนการออกแบบสถาปัตยกรรม

ภาคการออกแบบ

1.ทำการวิเคราะห์ที่ตั้งโครงการ กำหนดแนวคิดเบื้องต้น

2.หาความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องกัน โดยนำข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้เป็นฐาน เพื่อนำไปสู่การออกแบบ

3.สร้างแนวความคิดเบื้องต้น เพื่อจัดทำแบบร่าง เพื่อตรวจแก้ไขปรับปรุงและพัฒนา
เป็นไปตามขั้นตอน

4.นำเสนองานออกแบบขั้นสุดท้าย

5.จัดทำเอกสารประกอบวิทยานิพนธ์

แหล่งข้อมูล

- 1.หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 2.พิพิธภัณฑ์วัดกำแพงแสน
- 3.พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร
- 4.พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์
- 5.หอสมุดแห่งชาติ
- 6.สัมภาษณ์บุคคลแวดล้อมในพื้นที่
- 7.ศึกษาข้อมูลจากสถานที่จริง

บทที่ 2

เมืองโบราณกำแพงแสน

ที่ตั้งของนครปฐมในปัจจุบันนั้นเดิมเป็นชายฝั่งชายทะเล พบว่ามีการอยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยหลักฐานทางโบราณคดีที่พบระหว่างการก่อสร้างถนนมาลัยแมน เช่น เครื่องมือหิน เศษภาชนะดินเผา และเครื่องมือการเกษตร ทำให้สันนิษฐานได้ว่าชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนี้เมื่อราว 3000 ปีก่อน เป็นชุมชนแบบเกษตรกรรมมีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นหลักแหล่งรู้จักการดำรงชีวิตด้วยการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์

ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์นี้คงเป็นชุมชนเดียวกันกับที่ภายหลังได้รับอารยธรรมจากอินเดีย เข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิม และพัฒนาไปสู่สังคมสมัยประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมา

ภาพที่ 1 กำไลหิน เครื่องประดับสมัยก่อนประวัติศาสตร์พบในจังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 2 อุปกรณ์จับสัตว์น้ำ (?) สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบในจังหวัดนครปฐม

การติดต่อและรับอารยธรรมจากอินเดีย

ในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของลังกา ทั้งคัมภีร์มหาวงศ์และคัมภีร์ทีปวงศ์ได้ระบุว่าพระเจ้าอโศกได้ส่งสมณทูตโสณะและอุตตระไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ⁷ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการเชื่อมโยงของทั้งสองพื้นที่

ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ที่นครปฐมได้พัฒนาขึ้นเมื่อมีการติดต่อและรับอารยธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะกับดินแดนทางซีกตะวันตกคือ อินเดียซึ่งเป็นอู่วัฒนธรรมที่รุ่งเรืองอยู่ในเวลานั้น การติดต่อกับอินเดียโดยผ่านทางการค้าโบราณทั้งทางด้วยการเดินเท้า การใช้สัตว์พาหนะหรือโดยพาหนะ เช่น เกรียน ซึ่งมีการประดิษฐ์ขึ้นใช้แล้วในอินเดียและทางทะเล ซึ่งพบหลักฐานสำคัญในเมืองโบราณนครปฐมที่แสดงว่ามีการใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง เช่น ตราประทับรูปเรือเดินทะเลทำจากดินเผา และภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดกประดับฐานเจดีย์จุลประโทนที่แสดงภาพบุคคลกำลังพายเรือ เป็นต้น

ผลจากการติดต่อกับอินเดียทำให้มีการรับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา เข้ามาเป็นศูนย์กลางความเชื่อของชุมชนโบราณที่นครปฐม มีการสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อจำนวนมาก และเริ่มมีการบันทึกเหตุการณ์โดยใช้ตัวอักษรที่มีต้นแบบมาจากอินเดีย ดังนั้น ชุมชนโบราณนครปฐมซึ่งได้พัฒนาเข้าสู่วัฒนธรรมที่มีการบันทึกเรื่องราวด้วยตัวอักษรนี้ ถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นยุคประวัติศาสตร์เริ่มแรกของไทย

ภาพที่ 3 ภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดกประดับฐานเจดีย์จุลประโทน

กล่าวถึงการเดินทางของพ่อค้าชาวอินเดียไปแสวงโชคยังดินแดนโพ้นทะเล

⁷ ฬาสุก อินทราวุธ, สุวรรณภูมิ จากหลักฐานโบราณคดี(กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, 2548), 23.

ภาพที่ 4 ภาพปูนปั้นชาวต่างประเทศ จากวัดพระประโทน
ซึ่งเป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ใจกลาง เมืองโบราณนครปฐม

การผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นกับอิทธิพลจากภายนอก

พุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้นที่ประเทศอินเดียกว่าพันปีก่อนที่จะเผยแผ่มาสู่ดินแดนประเทศไทย โดยเมืองโบราณนครปฐมเป็นชุมชนรุ่นแรกๆ ที่ถือได้ว่าเป็นหน้าด่านในการรับพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่เมืองโบราณนครปฐมไม่ว่าจะเป็นศาสนสถาน ศาสนวัตถุ หรือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แสดงถึงอิทธิพลวัฒนธรรมจากอินเดียที่ค่อนข้างเด่นชัดในระยะแรก เช่นที่สถูปหมายเลข 1 ที่ สาธุจิในรั้วมัยยประเทศ ภาคกลางของอินเดีย ที่เป็นต้นแบบสำคัญให้กับเจดีย์ในพุทธศาสนารุ่นแรกของเอเชีย รวมทั้งพระปฐมเจดีย์องค์เดิม ก่อนที่จะมีการผสมผสานวัฒนธรรมและธรรมเนียมท้องถิ่นเข้ากับอิทธิพลจากภายนอกในเวลาต่อมา จนเกิดเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะขึ้นในนาม “วัฒนธรรมทวารวดี”

นักวิชาการส่วนใหญ่ได้ลงความเห็นว่าง เมืองนครปฐมน่าจะเป็นเมืองหลวงของรัฐทวารวดี เนื่องจากได้พบหลักฐานทางศิลปกรรมในพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก และมีรูปแบบที่งดงามกว่าที่เคยพบในเมืองโบราณแห่งอื่น⁸

⁸ เรื่องเดียวกัน, 116.

ภาพที่ 5 สถูปหมายเลข 1 ที่สาญจี
สร้างในสมัยราชวงศ์คุงกะปกครองอินเดีย (ราวพุทธศตวรรษที่ 9-11)

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปศิลาขาว จากวัดพระเมรุ
(ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ระเปียง ด้านหลังองค์พระปฐมเจดีย์)

ภาพที่ 7 ภาพสลักพระพุทธรูป ศิลปะสมัยหลังคุปตะ ที่ถ้ำอชันตา ในรัฐมหาราษฏระ อินเดีย

ภาพที่ 8 เจดีย์จำลองจากองค์พระปฐมเจดีย์ เดิมก่อนที่จะมีการสร้างองค์ปัจจุบัน

ทวารวดี เป็นชื่อที่นักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศเริ่มใช้เพื่อเรียกชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง โดยสืบค้นจากจดหมายเหตุการเดินทางของชาวจีนที่บันทึกไว้ว่า มีอาณาจักรชื่อ ตว้อหลอโปตี ตั้งอยู่ระหว่างศรีเกษตร (ในสหภาพพม่า) และอีสานปุระ (ก๊กกัมพูชา) และนำมาเทียบเคียงกับคำ ทวารวดี ซึ่งใช้เป็นสร้อยนามของชื่อเมืองหลวงของไทย เช่น กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา

ในราวพ.ศ. 2472 ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้ใช้ชื่อทวารวดีเพื่อเรียกกลุ่มศิลปะพบที่นครปฐม ลพบุรี ราชบุรี และปราจีนบุรี ซึ่งมีลักษณะต่างไปจากกลุ่ม

ศิลปะไทยและเขมร ต่อมาในพ.ศ. 2486 มีการพบเหรียญจารึกด้วยภาษาสันสกฤต ข้อความว่า “ศรีทวารวดี ศุวรูปุณยะ” แปลว่าพระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ ในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม ทำให้นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า มีอาณาจักรโบราณชื่อทวารวดีอยู่จริงและอาจมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครปฐม

ต่อมาภายหลัง เมื่อมีการพบเหรียญเงินมีจารึกด้วยข้อความเดียวกันในที่อื่นๆอีก ทำให้ในปัจจุบัน ชื่อทวารวดี เป็นชื่อใช้เรียก กลุ่มวัฒนธรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมที่พบในเมืองโบราณนครปฐม โดยพิจารณาจากรูปแบบทางศิลปกรรมและลักษณะของเมือง เป็นต้น

ภาพที่ 9 เหรียญเงินจารึกด้วยอักษรปัลลวะของอินเดียใต้

มีข้อความในภาษาสันสกฤตว่า ศรีทวารวดี ศุวรูปุณยะ แปลว่าพระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ พบในบริเวณเมือง โบราณนครปฐมเป็นครั้งแรก

ที่มา: กรมศิลปากร, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นครปฐม : เพชรเกษม การพิมพ์), 2548, 26.

ภาพที่ 10 อีกด้านหนึ่งของเหรียญเงินศรีทวารวดี พบที่เมืองโบราณนครปฐม

และเมืองวัฒนธรรมทวารวดีอื่นๆ มีทั้งที่เป็นรูปวัว และรูปหม้อน้ำ

ที่มา: กรมศิลปากร, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นครปฐม : เพชรเกษม การพิมพ์), 2548, 27.

เมืองโบราณกำแพงแสน

ประวัติศาสตร์ ที่ตั้งและลักษณะเมืองโบราณกำแพงแสน

เมืองโบราณกำแพงแสนตั้งอยู่ที่ ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน ตำแหน่งกลางเมืองอยู่ที่ประมาณเส้นรุ้ง 13 59' 30" เหนือ และเส้นแวง 99 57' 30" ตะวันออก ห่างจากตัวจังหวัดนครปฐมไปตามถนนมาลัยแมน นครปฐม – สุพรรณบุรี ประมาณ 20 กิโลเมตร ปัจจุบันเป็นค่ายลูกเสือ ตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำด้านใต้ของห้วยยางซึ่งไหลออกจากตะวันตกไปยังตะวันออกสู่มแม่น้ำท่าจีน กรมศิลปากรได้เคยตรวจและทำแผนผังไว้ เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2480 และได้เคยสอบถามชาวบ้านได้ความว่าไม่มีใครเคยได้พบโบราณสถานในเขตคูเมือง คงมีแต่สระน้ำอยู่กลางเมืองโบราณวัตถุที่เคยมีผู้ค้นพบ ได้แก่ พระพุทธรูปดินเผาพอกปูนลวดลายปูนปั้นสำหรับเศียรเทวดาและธรรมจักร โบราณวัตถุเหล่านี้เป็นศิลปกรรมสมัยทวารวดี ซึ่งทำให้นักปราชญ์หลายท่านสรุปว่าเป็นเมืองที่มีอายุตั้งแต่สมัยทวารวดี

ภาพที่ 11 ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองโบราณกำแพงแสน

ที่มา: แผนที่ออนไลน์ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 5 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก www.pointasia.com

เมืองโบราณกำแพงแสนนี้มีเนื้อที่ขนาดไม่ใหญ่มากนักประมาณ 315 ไร่ มีความกว้างในแนวตะวันตก-ตะวันออก ประมาณ 757 เมตร และความยาวในแนวเหนือ - ใต้ ประมาณ 803 เมตร ซึ่งเกือบจะเท่ากับขนาดของคูน้ำล้อมรอบยาวประมาณ 2.72 กิโลเมตร และกว้างประมาณ 30 เมตร ภายในตัวเมืองมีลักษณะเป็นเนินอยู่หลายแห่ง มีสระน้ำรูปเหลี่ยม 2 แห่ง และมีคูน้ำชั้นในเกือบเป็นรูปกลมอยู่เยื้องไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของใจกลางเมือง มีลักษณะเป็นคูน้ำชั้นเดียวรูปสี่เหลี่ยมมุมมน มีด้านตะวันตกและตะวันออกเป็นด้านยาวเกือบขนานกัน แต่ต่างกันที่คูเมืองด้านตะวันตกเป็นเส้นตรง แต่ด้านตะวันออกโค้งออกจนเกือบเป็นมุมอีกด้านหนึ่ง คือ 7 มุม ตำแหน่งกึ่งกลางคันดินด้านตะวันตกและตะวันออก(ซึ่งโค้งเสมือนเป็น

มูม) อยู่ในแนวตะวันตก – ตะวันออก เกือบพอดีและมีลักษณะเป็นทางเข้าออกเช่นเดียวกับมูมด้านเหนือและด้านใต้

ตำแหน่งที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศโดยรอบของเมืองกำแพงแสน โดยอาศัยร่องรอยที่ปรากฏบนภาพถ่ายทางอากาศ ได้พบร่องรอยของการนำน้ำจากคลองห้วยยางมาหล่อเลี้ยงคูเมือง ซึ่งแสดงว่าเมืองกำแพงแสนนี้ได้สร้างขึ้นโดยอาศัยคลองห้วยยางมาหล่อเลี้ยงคูเมืองภายหลังการสร้างเมืองแล้ว การคดงอของทางน้ำเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้างไม่มากนัก ลักษณะภูมิประเทศทั่วไปเป็นที่ราบร่องรอยของกลุ่มและทางน้ำเก่ามีอยู่มากมาย และใช้ทำนาในปัจจุบัน บริเวณที่เป็นที่ดอนประมาณไว้ว่าสูงกว่าระดับน้ำทะเลปัจจุบัน ประมาณ 6 - 8 เมตร พื้นที่ทั่วไปลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกลงสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งอยู่ห่างตัวเมืองไปทางตะวันออกไม่เกิน 5 กิโลเมตร ที่ลุ่มเจ้าพระยานี้ระดับสูงจากระดับน้ำทะเล 2 - 3 เมตร ในช่วงฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมสูงเป็นบริเวณกว้าง จากหลักฐานที่ศึกษาได้จากภาพถ่ายทางอากาศได้พบว่าคลองห้วยยางซึ่งไหลมาทางตะวันออก เมื่อมาถึงที่ราบลุ่มน้ำจะแยกออกเป็นหลายสาขาซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงถึงลักษณะของการตกตะกอนที่ปากน้ำนี้อย่างแน่ชัด ซึ่งเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งว่าเมืองกำแพงแสนนี้เคยอยู่ใกล้แนวชายฝั่งทะเลและตั้งอยู่ติดฝั่งแม่น้ำอยู่ห่างจากปากแม่น้ำไม่เกิน 4.5 - 5 กิโลเมตร⁹

ตรี อมาตยกุล เขียนไว้ในหนังสือ ประวัติเมืองลำคัญ ได้กล่าวไว้ว่า¹⁰

เมืองกำแพงแสนยังมีซากกำแพงดิน และคูเมืองเหลือปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนตัวกำแพงสูงประมาณ 4 เมตร มีช่องว่างอยู่ระหว่างกำแพงดินนี้ด้านละ 2 ช่อง รวมเป็น 8 ช่องด้วยกัน ช่องเหล่านี้เข้าใจว่าคงจะเป็นประตูเมือง รูปร่างลักษณะของเมืองรูปไข่ กว้างประมาณ 850 เมตร ยาวประมาณ 1,000 เมตร ในกำแพงเมืองไม่ปรากฏซากโบราณสถาน ตรงกลางเมืองมีสระอยู่แห่งหนึ่งแต่ต้นเงินเสียแล้ว

ทางทิศเหนือห่างจากกำแพงเมืองไปประมาณ 150 เมตร มีลำรางอยู่แห่งหนึ่ง ชาวบ้านเรียกกันว่า"รางพิกุล" ลำรางนี้กว้างประมาณ 10 เมตร น้ำลึกท่วมศีรษะและมีทางออกไปกำแพงแสนทางทิศตะวันออกไปทะเลถึงแม่น้ำนครชัยศรี ส่วนทิศตะวันตกต้นเงินเสียแล้วในฤดู

⁹ สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน, 15.

¹⁰ ตรี อมาตยกุล, ประวัติเมืองลำคัญ, 498 - 500.

แล้งปรากฏว่า น้ำแห้งขอดคลองส่วนในฤดูฝนนั้นมีน้ำบ้างแต่ก็ขาดเป็นห่วงๆไม่สามารถล่องเรือไปยังจังหวัดนครปฐมได้ รางพิภูลี้เข้าใจว่าแต่โบราณคงจะเป็นแม่น้ำและเป็นเส้นทางคมนาคมสายหนึ่งในระหว่างเมืองกำแพงแสนกับเมืองนครปฐม และระหว่างเมืองกำแพงแสนกับเมืองอู่ทองทางทิศตะวันออกห่างจากกำแพงเมืองออกไปประมาณ 120 เมตร มีโชดอิฐประมาณ 7 - 8 โชดตั้งเรียงรายกันเป็นระยะๆไป โชดอิฐเหล่านี้เข้าใจว่าคงจะเป็นฐานเจดีย์เล็กๆชาวบ้านขุดพบพระพุทธรูปดินเผาพอกปูนขนาดสูงประมาณ 50 เซนติเมตร 2 องค์พระเศียรพระพุทธรูปปูนปั้นพระเศียรหนึ่งกับลวดลายปูนปั้นสำหรับประดับเศียรเทวดาถึง 7 - 8 ชั้น¹¹ โบราณวัตถุเหล่านี้เป็นฝีมือของช่างทวารวดีทั้งสิ้นแต่คงเป็นฝีมือช่างทวารวดีรุ่นหลังฝีมือไม่มากนัก เวลานั้นอยู่ที่เจ้าวัดกำแพงแสนซึ่งเป็นวัดที่สร้างใหม่ อยู่ริมคลองนอกกำแพงเมืองทางทิศตะวันตก

ในช่วงตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 บริเวณภาคกลางของประเทศไทย มีการตั้งถิ่นฐานที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นภายใต้วัฒนธรรมทวารวดี โดยเฉพาะในเขตจังหวัดนครปฐม พบร่องรอยของเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่สำคัญ 2 แห่งด้วยกัน คือ

1. คลองประโทะ ตำบลพระประโทะ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
2. เมืองโบราณกำแพงแสน ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

เมืองโบราณกำแพงแสนเป็นชุมชนสมัยทวารวดีที่ตั้งอยู่ในเขต อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม กำแพงเมืองก่อด้วยดินสองชั้น กำแพงบางตอนเป็นดินลูกรัง กำแพงด้านในสูงราว 4 เมตร คูเมืองกว้างประมาณ 30 เมตร มีประตูเมือง 4 ด้าน และมีชื่อที่ชาวบ้านเรียกไว้ต่างๆ กันคือ

ภาพที่ 12 ประตูทั้ง 4 ทิศ ของเมืองโบราณกำแพงแสน

ที่มา: แผนที่ออนไลน์ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 5 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก www.pointasia.com

¹¹ สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน, 16.

ประตูเมืองด้านทิศเหนือ ชื่อ ประตูท่านางสงฆ์ กว้างประมาณ 11.6 เมตร ห่างจากประตูทางด้านทิศตะวันออก 150 เมตร ที่ริมน้ำมีแท่นหิน 2 แท่น เคียงกันอยู่จะเห็นได้ชัดตลอดน้ำลด

ประตูเมืองด้านทิศใต้ ชื่อ ประตูท่าช้าง กว้าง 12 เมตร

ประตูเมืองด้านทิศตะวันออก ชื่อ ประตูท่าพระ กว้าง 17.7 เมตร

ประตูเมืองด้านทิศตะวันตก ชื่อ ประตูท่าตลาด กว้าง 17 เมตร

ภายในมีที่ดอนอยู่บริเวณกำแพงเมืองด้านหนึ่ง มีสระน้ำอยู่เกือบกลางเมือง 2 แห่ง แห่งหนึ่งมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 36 เมตร อีกแห่งหนึ่งมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 30 เมตร ส่วนภายนอกเมืองด้านทิศตะวันออก 400 เมตร มีคลองชื่อ ร้างพิบูล เป็นทางน้ำไหลตรงไปทางทิศตะวันออกติดกับคลองบางปลาประมาณ 100 เมตร ทางทิศตะวันตกไปออกแม่น้ำแม่กลองตรงเหนือบ้านท่ากระทุ่ม ประมาณ 500 เมตร คือ ได้ตลาดท่าเรือพระแท่นลงมาเล็กน้อย ลำรางพิบูลนี้คงจะเป็นแม่น้ำเดิม การคมนาคมระหว่างเมืองโบราณคือ คู่มือ กำแพงแสน และพดด้วง คงจะไปมาติดต่อกันโดยอาศัยลำน้ำแห่งนี้

ที่มุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีช่องเข้ามาในเมือง เรียกว่า ปากช่องเมือง หรือปากกลาง พบเศษอิฐจมน้ำอยู่ทางด้านใต้ของเมือง พบซากเจดีย์ถูกขุดแล้วหลายองค์ นอกบริเวณเมืองพบพระพุทธรูปปูนปั้น รูปสิงโต และเจดีย์สมัยทวารวดีหลายองค์ มีลักษณะของฐานแบบเดียวกับที่คูบัว พบหินบดยา ซึ่งเป็นหินทรายสีแดง นอกจากนั้นยังพบจารึกบนฐานธรรมจักรศิลาอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี

เมืองโบราณกำแพงแสนนับเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคกลาง นอกเหนือไปจากเมืองพระประโทน จันทรปฐม คูบัว จังหวัดราชบุรี พงตึก จังหวัดกาญจนบุรีและคู่มือ จังหวัดสุพรรณบุรี ชุมชนโบราณแห่งนี้คงจะร้างไปหลังจากชุมชนโบราณขนาดใหญ่ในละแวกใกล้เคียงเสื่อมความสำคัญลง

ตรี อมาตยกุล เขียนไว้ในหนังสือ ประวัติเมืองสำคัญ ได้กล่าวไว้ว่า¹²

เนื่องจากเมืองกำแพงแสนมีขนาดเล็ก อยู่ใกล้กับเมืองนครปฐมและเมืองคู่มือมาก จึงเป็นเรื่องที่ทำได้คิดว่าเมืองนี้คงจะเป็นเมืองชั่วคราวของผู้เจ้าครองนครคนใดคนหนึ่งสร้างขึ้น สำหรับใช้เป็นที่พัก ก่อนที่จะได้ครองเมืองนครปฐมหรือเมืองคู่มือก็ได้ การที่มาสร้างเมืองขึ้นในตำบลนี้ ก็คงเนื่องจากในสมัยนั้นตำบลนี้คงจะเป็นที่อุดมสมบูรณ์ดีมาก

¹² ตรี อมาตยกุล, ประวัติเมืองสำคัญ, 500.

หลักฐานทางโบราณวัตถุ

พระพุทธรูปศิลา พบที่บริเวณเนินใหญ่ ด้านทางทิศตะวันออก ห่างจากกำแพงเมือง ประมาณ 1 กิโลเมตร นั้นมีด้วยกัน 2 องค์ดังนี้

ภาพที่ 13 พระพุทธรูปศิลา อยู่ที่วัดกำแพงแสน

ปัจจุบันเปิดทองเต็มองค์เข้าใจว่าคงเป็นศิลาเขียวเช่นเดียวกับองค์ ที่อยู่วัดสว่างชาติ ประชาบารุง

ที่มา: สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน (กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด), 51.

ภาพที่ 14 พระพุทธรูปศิลา วัดสว่างชาติประชาบารุง

ต.กำแพงแสน อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม เป็นพระพุทธรูปศิลาเขียวปิดทองเต็มองค์

ที่มา: สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน (กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด), 51

ภาพที่ 15 พระพุทธรูปเนื้อโลหะ พบที่เมืองกำแพงแสน

ที่มา: สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด), 52.

ภาพที่ 16 เศียรพระพุทธรูปสำริด ปัจจุบันเป็นสมบัติของนายผิน กันตะเพ็ง

ที่มา: สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด), 52.

ภาพที่ 17 ธรรมจักรศิลา ทำจากหินทรายเขียว พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร
ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),53.

ภาพที่ 18 ระฆังหิน

พบที่เนินเจดีย์หน้าบ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 3 บ้านสว่างชาติ ต.กำแพงแสน

อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม ปัจจุบันระฆังหินอยู่ที่วัดกำแพงแสน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),53.

ภาพที่ 19 ระฆังหิน

พบที่เนินเจดีย์ทางด้านทิศใต้ของเมืองห่างจากกำแพงเมือง ประมาณ 400 เมตร
ปัจจุบันอยู่ที่หอพระประจำค่ายลูกเสือเมืองกำแพงแสน

ภาพที่ 20 ลายปูนปั้น

เป็นลายปูนปั้นที่อาจใช้ประดับเจดีย์หรือวิหาร มีลักษณะเป็นลายก้าน ขด 1 ชั้น
หน้ามนุษย์ 2 ชั้น ปัจจุบันอยู่ที่วัดกำแพงแสน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),53.

ภาพที่ 21 มือพนม ทำด้วยดินเผา

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),54.

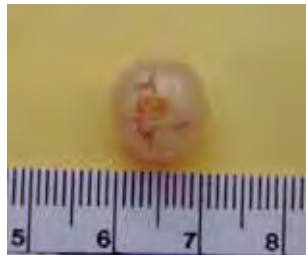
ภาพที่ 22 มือทำพนมดินเผา ทำด้วยดินเผาเหลือเพียงส่วนไหล่ลงมาถึงลำตัว
ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),54.

ภาพที่ 23 เศษเครื่องปั้นดินเผา พบที่บริเวณขอบสระกลางเมืองกำแพงแสน
ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),55.

ภาพที่ 24 หินบดยา ทำด้วยหินสีเขียว ปัจจุบันเก็บไว้ที่ค่ายลูกเสือเมืองกำแพงแสน
ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),55.

ภาพที่ 25 ลูกปัด พบที่บริเวณโรงเรียนเมืองเก่ากำแพงแสน ปัจจุบันเป็นสมบัติของอำเภอกำแพงแสน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),56.

ภาพที่ 26 ตะเกียง ทำด้วยสำริดลักษณะคล้ายเชิงเทียน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),57.

ภาพที่ 27 หอยสังข์ ขุดพบที่ซากวิหารด้านตะวันออกของเมือง
ปัจจุบันเป็นสมบัติของอำเภอกำแพงแสน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),57.

ภาพที่ 28 แหวนโลหะ ทำด้วยโลหะคล้ายชินเป็นเส้นวงแหวน

ปัจจุบันเป็นสมบัติของอำเภอกำแพงแสน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),58.

ภาพที่ 29 กลีบบะเพรา 1 ชิ้น อยู่ที่วัดกำแพงแสน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),58.

หลักฐานสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรม¹³

จากคำบอกเล่าของนายผิน กันตะเพ็ง เล่าว่าบริเวณรอบเมืองแต่เดิมมีเจดีย์รายอยู่โดยรอบ และจากคำบอกเล่าของนายจำลอง อ่อนเทศ ตั้งแต่บริเวณกองอำนาจการไปทางหอถึงน้ำโรงอาหาร ไปจนถึงศาลากำแพงแสนคือ บริเวณที่เป็นฐานเจดีย์ทั้งนั้น ซึ่งเท่าที่มีปรากฏดังนี้

ฐานเจดีย์กลางเมือง

ปัจจุบันเป็นที่ตั้งเสาธง แต่เดิมเป็นฐานเจดีย์ใหญ่กลางใจเมือง เคยใช้รถไถรื้อแต่ไถไม่ออก จึงสร้างเสาธงล้อมทับลงไป จากคำบอกเล่าของนายผิน กันตะเพ็ง อดีตศึกษาธิการอำเภอกำแพงแสนว่า ได้พบแผ่นศิลาฤกษ์เป็นหินมีจารึกที่ตรงกลางหิน(ขณะนี้ไม่ทราบว่ายู่ที่ใด)

ฐานวิหาร ฐานเจดีย์และสระน้ำ

ด้านทิศตะวันออกของเมือง มีแนวเนินเจดีย์อยู่ที่บ้านรางพิกุล ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน เนินเจดีย์มีทั้งหมด 7 องค์ เรียงเป็นเส้นตรงในแนวตะวันตก – ตะวันออก ห่างจากตำแหน่งเจดีย์องค์ตะวันออกสุดออกไปประมาณ 50 เมตร เป็นบ่อน้ำลักษณะกลมกว้างประมาณ 10 เมตร ปัจจุบันได้ถูกไถกลบเป็นพื้นราบไปแล้ว องค์เจดีย์ถูกทำลายไปแล้ว 5 องค์ ปัจจุบันเหลือฐานรากเพียง 1 องค์ อยู่ในที่ดินของนายกรี เพ็งกลัด

ด้านทิศใต้ของเมือง พบซากฐานเจดีย์ในบริเวณที่ดินของนายมล สุขเร่ห์ ห่างจากกำแพงเมืองออกไปทางทิศใต้ ประมาณ 400 เมตร จากคำบอกเล่าของนายสมจิตร ชินวงษ์เขียว อยู่บ้านเลขที่ 61/1 หมู่ที่ 3 ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินตรงกับประตูด้านทิศใต้ประมาณ 400 เมตร ได้บอกว่าในที่ดินของนายสมจิตร ชินวงษ์เขียวเคยมีซากฐานเจดีย์อยู่ 2 องค์ ฐานกว้างประมาณ 4 เมตร

¹³ สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน, 31-34.

ภาพที่ 30 สุสานวิหารด้านทิศตะวันตกของเมืองโบราณกำแพงแสน
ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),59.

ทิศตะวันตกของเมือง อยู่ในบริเวณที่ดินของวัดกำแพงแสน ปัจจุบันนายหิ่ แซ่ลื้อ ได้เช่าทำไร่ ตำแหน่งอยู่ห่างจากกำแพงเมืองกำแพงแสนออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร มีฐานรากของวิหารเหลืออยู่ประมาณครึ่งหนึ่ง ส่วนที่หายไปเพราะถูกไถทำเป็นถนน ฐานรากของวิหารเหลืออยู่กว้าง 15 เมตร ยาว 24 เมตร มีลักษณะเป็นชานยื่นออกมา 10 เมตร มีร่องรอยของฐานเจดีย์เรียงเป็นเส้นตรงในแนวตะวันตก – ตะวันออก ฐานกว้าง 12 เมตร ปัจจุบันมองเห็นฐานรากที่ชัดเจนเพียง 2 ฐาน

ด้านทิศเหนือของเมือง จากคำบอกเล่าของนายสมจิตร ชินวงษ์เขียว บอกว่าเมื่อก่อนเห็นมีอยู่หนึ่งองค์ที่ฝังตรงข้ามคลองห้วยยางด้านทิศเหนือกำแพงเมือง เมื่อตรวจสอบดูพบซากฐานเจดีย์อยู่ในที่ดินของนายจำเนียร บุญปองหา อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ตำบลรางพิบูล อำเภอกำแพงแสน ตำแหน่งเจดีย์อยู่ตรงข้ามกับท่านางสร้ง ฐานเจดีย์กว้างประมาณ 12 เมตร ที่มุมด้านตะวันตกเฉียงใต้ของฐานเจดีย์ เคยมีซากฐานเจดีย์ขนาดเล็กกว้างประมาณ 2 เมตร ตั้งอยู่ ปัจจุบันถูกไถราบหมดแล้ว

แผ่นศิลาที่ท่านางสร้ง

ท่านางสร้งตั้งอยู่ริมคลองห้วยยาง ห่างออกไปทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองกำแพงแสน แต่เดิมมีต้นพิกุลกับต้นสารภี ปัจจุบันถูกโค่นทิ้งไปแล้ว จากการบอกเล่าของนายมล สุขเรห์ และนายไทย จันน้ำแดง สรุปได้ว่า ตรงท่านางสร้งนี้มีแผ่นศิลาแผ่นใหญ่กว้างยาวไม่น้อยกว่า 2 วา ลาดเฉียงทอดยาวคล้ายขั้นบันไดลงไปในคลองห้วยยาง

ท่าตลาด อุเรือ

เป็นอ่าวลึกเว้าแยกจากคลองห้วยยาง ปรากฏว่า ปากอ่าวกว้าง 40 เมตร ลึกเป็นวงโค้งเข้ามาหาตัวเมืองส่วนลึกสุดประมาณ 30 เมตร บริเวณนี้มีชื่อเรียกว่าอุเรือมาตั้งแต่โบราณและเรียกบริเวณที่เป็นแผ่นดินที่ติดกับ บริเวณนี้กับคูเมืองออกมาทางตะวันออกกว่าท่าตลาด

ภาพที่ 31 สระกลางเมืองโบราณกำแพงแสน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),60.

สระกลางเมือง

มีขนาดกว้างประมาณ 21 เมตร ยาว 31 เมตร อยู่ห่างจากประตูเมืองด้านตะวันออกประมาณ 350 เมตร รอบสระด้านตะวันตกพบเศษเครื่องปั้นดินเผา เช่น ปากหม้อดินจมนกระจายอยู่ในดิน นายพิน กันตะเพ็ง เล่าว่า ได้ขุดพบกลองใบใหญ่ทำด้วยไม้ ปัจจุบันอยู่ที่วัดกำแพงแสน

ภาพที่ 32 สระน้ำด้านทิศใต้ของเมืองโบราณกำแพงแสน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),60.

สระน้ำด้านทิศใต้

เป็นสระน้ำลักษณะกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 50 เมตร อยู่ภายในกำแพงเมืองห่างจากประตูเมืองด้านทิศใต้เฉียงไปทางตะวันออกเล็กน้อย ปัจจุบันได้มีการขุดขยายให้กว้างจากเดิมไปมาก

หลักฐานรอบนอกเมืองโบราณกำแพงแสน

ชุมชนใกล้เคียงวัดบ่อน้ำจืด พบพระพุทธรูปยืนปางประทานพรค่อนข้างสมบูรณ์ทำด้วยศิลา สูง 61 เซนติเมตร และหินบดยา ลายปูนปั้น หินรองหินบดยา ขุดได้เมื่อ พ.ศ. 2517 ในบริเวณทุ่งนาที่เรียกว่าบ่อน้ำทิพย์ บ้านดอนทอง ห่างจากวัดบ่อน้ำจืดไปทางตะวันออกประมาณ 1 กิโลเมตร จากคำบอกเล่าของนายสุวัฒน์ กี่เจริญ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การขุดพบพระพุทธรูปบอกว่ามีพื้นที่เป็นขอบเขตวัดเดิมประมาณ 50 ไร่ ขุดพบซากกระดูกมนุษย์และสัตว์ บางชิ้นเกือบกลายเป็นหิน เช่น เขากวาง เก็บไว้ที่วัดบ่อน้ำจืด ตำบลดอนข่อย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม¹⁴

ชุมชนลำพระเจดีย์

เป็นตำแหน่งสุดท้ายที่พบซากโบราณสถานที่อยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองกำแพงแสน มีเนินปลวก ซึ่งชาวบ้านบอกว่าเป็นเนินเจดีย์ยังพบซากอิฐแบบทวารวดีอยู่เป็นการบอกตำแหน่งซากโบราณสถาน เมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว ที่อุตะเกา (บริเวณลำพระเจดีย์) ได้ขุดพบพระพุทธรูปหินทรายเขียว ปัจจุบันอยู่วัดเกษมสุริย์มณเฑียร ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม พระอิฐการแผน ลูติโก เจ้าอาวาสวัดเล่าว่าแต่เดิมเป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท พระเศวตมาลาเป็นรูปดอกบัวตูม ศีรษะที่เหลืออยู่สูง 35 ซม. ลำพระองค์เดิมถูกทุบทำลายเพราะชาวบ้านที่พบเชื่อว่าเป็นเหตุให้ฝนแล้ง ปัจจุบันได้ทำลำพระองค์ขึ้นมาใหม่เป็นพระพุทธรูปปางประทานพร¹⁵

¹⁴ สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ, รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน, อ้างจาก การสัมภาษณ์ นายสุวัฒน์ กี่เจริญ แพทย์ประจำตำบลดอนข่อย อยู่บ้านเลขที่ 65 หมู่ที่ 12 ตำบลดอนข่อย อำเภอกำแพงแสน เป็นผู้พบส่วนลำพระองค์ นายเรียน เพชรอรุณ อดีตกำนันตำบลดอนข่อย ขุดพบช่วงล่างจากเอวลงไป.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, อ้างจาก การสัมภาษณ์ คำบอกเล่า นายไพล่ ทองดอนเหมือน อยู่ที่หมู่ที่ 13 ตำบลดอนข่อย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม.

ภาพที่ 33 พระพุทธรูปหินทรายเขียว วัดเกษมสุริย์มณฑล

ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด)61.

หินรองบดยา¹⁶

ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอกำแพงแสนเป็นโบราณวัตถุพบที่เนินบริเวณลำพระเจดีย์
ตำแหน่งของเนิน(เจดีย์) อยู่ใกล้ลำรางด้านทิศตะวันออกเคยมีแอ่งน้ำ ยาวตามเหนือ – ใต้
ประมาณ 80 เมตร ในแนวตะวันตก – ตะวันออก ประมาณ 200 เมตร ชาวบ้านเรียกว่า คู
ตะเกา เป็นที่จอดเรือสำเภา ฝั่งตะวันตกของลำรางยังมีเนินใหญ่อยู่ ชาวบ้านเรียกว่า โคก
สมอ (เพราะเป็นที่ทิ้งสมอเรือ)

ภาพที่ 34 หินรองบดยา ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอกำแพงแสน

ที่มา:สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ,รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า
กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน(กรุงเทพฯ:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด),61.

¹⁶เรื่องเดียวกัน,อ้างจาก การสัมภาษณ์ นายรัก ทองดอนเหมือน อยู่บ้านเลขที่ 54
หมู่ที่ 13 ตำบลดอนข่อย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เป็นผู้นำมามอบให้ นาย
อาณัติ วิทยานุกูล ปลัดอำเภอกำแพงแสน ที่บริเวณลำพระเจดีย์เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2535
เวลาประมาณ 11.30 น.

คนทวารวดีที่กำลังแสบ

จารึกภาษามอญที่พบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐมและเมืองโบราณอื่นๆในวัฒนธรรมทวารวดีเป็นหลักฐานสำคัญที่นักวิชาการบางท่านนำมาใช้สนับสนุนว่าคนในวัฒนธรรมทวารวดีเป็นกลุ่มคนเชื้อสายมอญ แต่เมื่อได้พิจารณาหลักฐานอื่นๆ โดยเฉพาะภาพปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนสถานและประติมากรรมรูปบุคคลที่พบแล้ว อาจกล่าวได้ว่าชุมชนโบราณนครปฐมประกอบไปด้วยบุคคลหลายเชื้อชาติ โดยส่วนใหญ่อาจเป็นเชื้อสายมอญ หรือใช้ภาษามอญเป็นภาษาในการสื่อสาร แต่ขณะเดียวกันก็ยังมีกลุ่มคนเชื้อสายอื่นๆ และชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อซื้อขาย และตั้งถิ่นฐาน ด้วยเช่นกัน

คนทวารวดีที่นครปฐมมีลักษณะหน้าตา การแต่งกาย การเครื่องประดับ และวิถีชีวิตในบางแง่มุมอย่างนั้น อาจเห็นได้หลักฐานทางโบราณคดี โดยเฉพาะจากภาพปูนปั้น ที่พบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐมและเมืองโบราณกำแพงแสน

ภาพที่ 35 ภาพปูนปั้นรูปบุคคล พบบริเวณเมืองโบราณนครปฐมและเมืองโบราณกำแพงแสน

ภาพปูนปั้นที่พบที่จังหวัดนครปฐมส่วนใหญ่แสดงรูปบุคคลสวมผ้าถุงทบชายไว้ด้านหน้า คาดทับด้วยสายรัดที่ทำจากเชือก ผ้าหรือเข็มขัด ไม่สวมเสื้อบางครั้งมีผ้าพาดบ่า หรือผ้ารัดอก โดยทั้งบุรุษและสตรีแต่งกายคล้ายคลึงกัน รูปบุรุษและสตรีในภาพปูนปั้นที่พบนี้ นิยมสวมใส่เครื่องประดับชนิดต่างๆ เช่น สร้อย ต่างหู กำไล กำไลต้นแขน เข็มขัด และเครื่องประดับศีรษะ เป็นต้น และจากการที่พบหลักฐานต่างๆ ของจริง ซึ่งเทียบเคียงได้กับรูปแบบที่ปรากฏในภาพปูนปั้นเป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันได้ว่า เครื่องประดับต่างๆ เหล่านี้คงเป็นของที่ใช้กันอยู่จริงในสมัยนั้นๆ

นอกจากนี้ยังพบว่า ลูกปัดที่ทำจากหิน แก้ว โลหะ เป็นเครื่องประดับที่นิยมกันในชุมชนโบราณนครปฐมและเมืองวัฒนธรรมทวารวดีอื่นๆ

ภาพที่ 36 เปรียบเทียบ รูปแบบต่างหูละแบบในเมืองโบราณนครปฐมกับภาพปูนปั้น
ที่มา: กรมศิลปากร, พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นครปฐม :เพชรเกษม การพิมพ์), 2548, 41.

ภาพที่ 37 ภาพปูนปั้นพบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม แสดงรูปบุคคลแต่งกายลักษณะต่างๆ

ภาพที่ 38 ลูกปัดทำจากหินและแก้ว พบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม
อาจเปรียบเทียบกับ สายสร้อยที่ปรากฏในภาพปูนปั้น
ที่มา: กรมศิลปากร, พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นครปฐม :เพชรเกษม การพิมพ์), 2548, 41.

ภาพที่ 39 ศิลาล้ำหลักภาพพุทธประวัติ ตอนแสดงยมกปาฏิหาริย์
พบที่วัดจีน จังหวัด พระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติพระนคร กรุงเทพฯ

นครปฐมภายหลังความรู้เรื่องของวัฒนธรรมทวารวดี

เมืองโบราณนครปฐมเจริญรุ่งเรืองอยู่ราว 500 ปี คือระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 11-16 ก่อนที่บทบาทในฐานะเมืองท่าค้าขายที่เป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างภูมิภาคลดลง ซึ่งอาจมีสาเหตุสำคัญมาจากการเปลี่ยนแปลง เส้นทางเดินของแม่น้ำที่เคยไหลผ่านตัวเมืองโบราณ ประกอบกับอาจมีศูนย์กลางอื่นๆ ที่เจริญขึ้นมาแทนที่ นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 17 กษัตริย์แห่งอาณาจักรพุกามของพม่าได้ยกทัพมาตี และกวาดต้อนผู้คนจากเมืองโบราณนครปฐม ทำให้เมืองโบราณแห่งนี้ถูกทิ้งร้างลงชั่วคราวระยะเวลานี้

ต่อมาหลักฐานทางตำนานกล่าวว่าในราวปี พ.ศ.1730 พระเจ้าไชยศิริซึ่งเชื่อกันว่าเป็นต้นราชวงศ์ของพระเจ้าอู่ทองได้อพยพผู้คนไปตั้งที่นครปฐม โดยมีหลักฐานว่าพระนามพระเจ้าไชยศรินั้นตรงกับชื่อเรียกเก่าของเมืองนครปฐม คือไชยศิริ หรือนครชัยศรี

จากนั้นเรื่องราวของนครปฐมได้ปรากฏอีกครั้ง ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาว่าใน พ.ศ. 2104 ภายหลังการสงครามกับหงสาวดีทรงโปรดฯ ให้ตั้งเมืองนครชัยศรีขึ้น เพื่อสะดวกในการเกณฑ์คนมารับราชการทหารในยามสงคราม โดยเมืองนครชัยศรีที่ตั้งขึ้นใหม่ในขณะนั้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี ในบริเวณที่เรียกว่า ตำบลท่านา ในปัจจุบันผู้คนจึงอพยพไปอยู่บริเวณศูนย์กลางใหม่กันมากขึ้น ศูนย์กลางที่พระปฐมเจดีย์จึงถูกทิ้งร้างลง

บทที่ 3

การศึกษาสัญลักษณ์แห่งพระธรรมจักรเพื่อการออกแบบ

ในคติพุทธศาสนานิกายหินยานเดิมนั้นไม่มีการบูชาเทพหรือรูปเคารพใดๆ แต่จะปรากฏพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ต่างๆ ในพุทธศาสนาแบบมหายาน และเพิ่มจำนวนมากขึ้นในพุทธศานามหายานลัทธิวัชรยาน(พุทธตันตระ) ในศิลปะอินเดียยุคแรกนั้นจะไม่พบพระพุทธรูปปรากฏในรูปมนุษย์เลย แต่จะใช้สัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูป เช่น ภาพสลักที่รั้วสถูปที่สาญจี ซึ่งแสดงภาพตอนพระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้ได้ตื่นโพธิ์นั้นจะใช้รอยพระพุทธรูปบาทแทน หรือมีแท่นที่ประทับมีฉัตรอยู่เบื้องบน

ในประเทศอินเดียนั้นศิลปะโบราณวัตถุสถานในพระพุทธรูปศาสนาที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ที่เก่าแก่ที่สุดเป็นของที่สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช(พ.ศ. 270 – 307)แห่งราชวงศ์โมริยะ ซึ่งโบราณวัตถุต่างๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยนั้นไม่ปรากฏว่ามีพระพุทธรูปเลย เนื่องจากในสมัยนั้นชาวอินเดียไม่นิยมทำรูปศาสนาในศาสนาที่ตนนับถือเป็นรูปมนุษย์ แต่จะใช้สัญลักษณ์แทน ซึ่งไม่เฉพาะพุทธศาสนาที่ไม่มีการสร้างพระพุทธรูป แม้แต่ในพราหมณ์และศาสนาเชนก็เช่นเดียวกัน ดังนั้นภาพสลักเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติที่ประดับพุทธสถานในสมัยพระเจ้าอโศกจนถึงก่อนพุทธศตวรรษที่ 6 จึงไม่ปรากฏรูปพระพุทธรูปที่เป็นรูปมนุษย์เลย ในภาพสลักตอนใดที่จะต้องมีพระพุทธรูปก็จะทำเป็นสัญลักษณ์ต่างไว้แทน เช่น รอยพระพุทธรูปบาท บัลลังก์ ดอกบัว ธรรมจักร สถูป เป็นต้น

ในการศึกษาเพื่อการสร้างแนวความคิดในการออกแบบโครงการวัดกำแพงแสนนั้น ได้ทำการศึกษาคติธรรมจักรซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่สำคัญและพบจำนวนมากในจังหวัดนครปฐม ได้พบประมาณ 30 กว่าวง¹⁷ เป็นการศึกษาเพื่อหาความหมาย ความสำคัญ รวมทั้งวัฒนธรรมความเชื่อของในพระพุทธรูปศาสนา เพื่อสร้างความสัมพันธ์จากอดีตมาสู่สมัยปัจจุบันกาล

ความเป็นมาของธรรมจักรและความหมาย

ตามคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนากล่าวไว้ว่า พระเจ้าจักรพรรดิมีสมบัติสำคัญ เรียกว่ารัตนะ มี 7 อย่างคือจักรแก้ว ข้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว ใน 7 อย่างนี้ จักรแก้วเป็นของล้ำค่าแด่พระบรมเดชาภาพสำคัญที่สุด และดูเหมือนจักรแก้วหรือ

¹⁷ ผาสุก อินทราวุธ,สุวรรณภูมิ จากหลักฐานโบราณคดี,122.อ้างจาก ธนิต อยู่โพธิ์, "ธรรมจักร",วารสารกรมศิลปากร 8 ,6 (มีนาคม 2508):ไม่ปรากฏเลขหน้า

จักรวรรตนะนี้ ที่เป็นเหตุให้ได้เชื่อว่าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จักรวรรตนะหรือจักรแก้ว หรือล้อแก้วนี้ ตามพระคัมภีร์บาลีบอกไว้ว่ามีซี่ก่า มีกง มีดุม บริสุทธิด้วยอาการทุกอย่าง เมื่อจักรวรรตนะบังเกิดแก่ พระราชาของคัได พระราชาของคันั้นก็เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

จักรวรรตนะหรือล้อแก้วนี้ในคัมภีร์อรรถกถา¹⁸ กล่าวไว้ว่าจักรวรรตนะนี้มีรูปเหมือนล้อรถ ดุมเป็นแก้ววิณทิลตรงกลางดุมส่องแสงชานออกเป็นวงกลม เหมือนพระจันทร์ทรงกลดรอบดุม เป็นแผ่นเงิน มีซี่ก่าล้วนแล้วด้วยแก้ว 7 ประการ ทั้งพันซี่ก่าแต่ละซี่มีลวดลายประดับต่าง ๆ กัน ส่วนกงล้อเป็นแก้วประพาฬสีสุกใส วงนอกของกงทุกระยะของก่า 10 ซี่ที่สอดเข้าไบนั้น มีท่อแก้ว ประพาฬติดอยู่ขอบนอกของกงทุกระยะรวม 100 ท่อ เมื่อจักรวรรตนะหมุนไปในอากาศท่อแก้ว ประพาฬเหล่านี้ จะกกลมเกิดเป็นเสียงไพเราะดุจเสียงปณฺฑิตดุริยางคดนตรี บนท่อแก้วประพาฬ แต่ละอันมีเศวตฉัตรห้อยเฟื้องดอกไม้แก้วมุกดา เมื่อจักรวรรตนะหมุนเวียนไปจะปรากฏคล้ายวงล้อ 3 อัน หมุนอยู่ภายในของกันและกัน

พระเจ้าจักรพรรดิก็คือผู้ทำให้จักรหรือล้อหมุนไป ซึ่งในบางพระสูตรยังกล่าวเป็น ตำนานไว้อีกว่า พระราชาจักรพรรดิผู้ประกอบด้วยธรรมทรงเป็นธรรมราชาเป็นผู้ทำให้จักรหมุนไป โดยธรรมจักรนั้น อันสัตว์มนุษย์ไร ๆ ผู้เป็นปรปักษ์ (ต่อพระเจ้าจักรพรรดิ) จะหมุนไม่ได้¹⁹

พระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงมีจักรวรรตนะเป็นเครื่องมือแผ่พระบรมเดชานุภาพ ส่วน พระพุทธเจ้า เมื่อตรัสเทศนาครั้งแรกก็ทรงใช้ธรรมจักรเป็นเครื่องมือแผ่พระธรรมเป็นตัวอย่าง เปรียบเทียบกันจักรวรรตนะนั้นได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า พระราชาจักรพรรดิทรงทำให้หมุน สัตว์ มนุษย์อื่น ๆ ที่เป็นปรปักษ์(ต่อพระราชาจักรพรรดิ)จะหมุนไม่ได้ ธรรมจักรก็เช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงหนุนใครอื่นหมุนไม่ได้ เช่นที่กล่าวไว้ในตอนท้ายธรรมจักกัปวัตตนสูตร มีเรื่อง พวกเทวดาประกาศก้องได้ยินเสียงตั้งแต่ภาพพื้นดินต่อ ๆ ขึ้นไปถึงพรหมโลกว่า "ธรรมจักร ประเสริฐยิ่งที่สมณะ หรือพราหมณ์ หรือเทวดา หรือมาร หรือพรหม หรือใคร ๆ ในโลก หมุนกัน ไม่ได้มัน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมุนได้แล้ว ณ อสิปัตตะมิกทายวันในนครพาราณสี" ตามที่ กล่าวนี้ ก็คงเห็นกันได้แล้วว่าพระพุทธเจ้า แม้จะได้ทรงสละความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เสด็จออก ทรงผนวชและตรัสรู้แล้ว ก็ยังนำเอาลักษณะกิริยาหมุนจักรของจักรพรรดิมาใช้ในการประกาศ พระธรรมแสดงให้เห็นว่า ในครั้งนั้นความเชื่อในเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิหมุนจักรวรรตนะมีอยู่ในหมู่ ประชาชนชาวอินเดียโดยทั่วไปหรืออย่างน้อย ก็มีอยู่ในหมู่ชนชาวอินเดียตอนกลาง

¹⁸ ธนิต อยู่โพธิ์, "ธรรมจักร", วารสารกรมศิลปากร, อังจาก สมุหคณคลังาสินี พุทธียภาค ,ม.ป.ท., 289 – 290.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 25.

เมื่อพระสิทธัตถราชกุมารไม่ต้องพระประสงค์สมบัติจักรพรรดิ และทรงปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า จึงเสด็จออกบรรพชาและทรงบำเพ็ญเพียรจนได้ตรัสรู้ "พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ" พระองค์ก็เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เราเรียกกันเป็นคำสามัญว่า "พระพุทธเจ้า" พระพุทธเจ้าได้โปรดประทานเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระภิกษุปัญจวัคคีย์ คือพวกพระภิกษุ 5 องค์ ณ อสิปตนะมฤคทายวัน ในเมืองพาราณสี เมื่อวันอาสาฬหบูชาวันเพ็ญเดือน 8 เทศนาครั้งแรกนี้เรียกกันว่า "ปฐมเทศนา" และเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นปฐมเทศนานั้น เรียกว่า "ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร" แปลง่าย ๆ ก็ว่าพระสูตรว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าทรงหมุนล้อแห่งธรรมหรือธรรมจักร

พระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงมีจักรรัตนเป็นเครื่องหมายแต่พระบรมเชษานุภาพ ส่วนพระพุทธเจ้า เมื่อตรัสเทศนาครั้งแรกก็ทรงใช้ธรรมจักรเป็นเครื่องหมายแต่พระธรรม ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจักรกัปปวัตนสูตรนี้ บรรดาพุทธศาสนิกชนทุกสมัยถือเป็นเหตุการณ์สำคัญอย่างยิ่งตอนหนึ่งในพุทธประวัติซึ่งเรียกกันว่า "ปาง" เช่นเดียวกับอีก 3 ตอน คือ ปางประสูติ ปางตรัสรู้ และปางปรินิพพาน ครั้งภายหลังพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว จึงได้มีผู้สร้างรูปแสดงเรื่องตามปางเหล่านี้กันขึ้น แต่การที่จะสร้างพระรูปพระองค์ซึ่งเป็นที่เคารพขึ้นในประเทศอินเดียสมัยนั้นเป็นของต้องห้าม บรรดาศิลปินของอินเดียจึงคิดหาวิธีสร้างเป็นรูปภาพแสดงเรื่องราวตามปางเหล่านั้นขึ้นแทน โดยไม่ทำเป็นพระรูปพระองค์ ในเรื่องนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนำเอาแนวความคิดของนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส มาอธิบายไว้ว่า

มูลเหตุของรูปภาพในพระพุทธศาสนา ศาสตราจารย์ฟูแรร์ตรวจหลักฐานที่มีอยู่เห็นว่าเดิมจะเกิดขึ้น ณ ที่บริเวณเจดีย์ 4 แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนาและปรินิพพานก่อนที่อื่น ด้วยมีเงินดอกตราเป็นรูปดอกบัวเป็นเครื่องหมายที่ประสูติ รูปต้นโพธิ์เป็นเครื่องหมายที่ตรัสรู้ รูปธรรมจักรเป็นเครื่องหมายที่ปฐมเทศนา และรูปสถูปเป็นเครื่องหมายที่ปรินิพพาน ปรากฏว่าเป็นของเก่าก่อนเจดีย์วัตถุของพระเจ้าอโศกมหาราช ต่อมาตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราชยกพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นศาสนาสำหรับประเทศ และสร้างเจดีย์วัตถุใหญ่โตต่าง ๆ อันประกอบด้วยฝีมือช่างพวกช่างเอาเครื่องหมายในจินตานั้นมาคิดประกอบเป็นลวดลายของเจดีย์ในสมัยนั้นยังห้ามมิให้ทำพระพุทธรูปจึงทำดอกบัวเป็นเครื่องหมายปางประสูติ บัลลังก์กับต้นโพธิ์เป็นเครื่องหมายปางตรัสรู้ ธรรมจักรกับกวางเป็นเครื่องหมายปางปฐมเทศนา พระสถูปเป็นเครื่องหมายปางปรินิพพาน

ธรรมจักรที่พบในประเทศไทย

ธรรมจักรที่พบในประเทศไทยส่วนมากจำหลักลอยตัวและจำหลักทั้งสองด้าน มีอยู่วงหรือสองวงที่จำหลักด้านเดียว เช่น ที่ในวัดมหาธาตุจังหวัดเพชรบุรี ล้อธรรมจักรที่พบและรู้จักกันในประเทศไทยนั้น เริ่มแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งโปรดให้ขุดแต่งบูรณะพระปฐมเจดีย์ในรัชกาลที่ 4 ปรากฏว่าได้ขุดพบธรรมจักรหรือวงล้อศิลา ในบริเวณพระปฐมเจดีย์เป็นจำนวนหลายอัน ซึ่งบางอันแตกหักชิ้นส่วนสูญหายไปส่วนที่ยังอยู่ครบถ้วนสมบูรณ์ดี ก็มีแต่ละอันมีลายประดับมากบ้างน้อยบ้าง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ได้ทรงนิพนธ์ถึงธรรมจักรหรือวงล้อเหล่านี้ไว้ในเรื่องพระปฐมเจดีย์ มีความตอนหนึ่งว่า²⁰

เขาขุดได้จักรศิลาที่คนแต่ก่อนทำบูชาพระไว้ในวัดเก่า ๆ จมอยู่ใต้ดินมีหลายอัน นี่ก็รู้ได้ว่าแต่ก่อนนั้นเห็นจะเป็นเมืองใหญ่โต ไพบูลย์ด้วยโกโคยไธศวรยศสมบัติ เป็นเมืองอันพระมหากษัตริย์ได้ครอบครอง เห็นท่านผู้เป็นเจ้าของจักรสำคัญคิดว่าสมบัติของเรานี้วิจิตรโตใหญ่อยู่แล้ว ยังขาดอยู่แต่จักรแก้วยังหาไม่ จึงได้ทำจักรศิลาบูชาพระรัตนตรัยในเพลานั้น ด้วยมุ่งหวังหาผลเป็นสำคัญของท่านผู้ครอบครองแผ่นดิน อีกอย่างหนึ่งจะทำให้เห็นว่าเมืองนี้เป็นสุทัศน์เทพนคร เมื่อถึงศาสนกาลนี้ได้มีนามกรว่าเมืองกุสินารา เป็นมงคลประเทศปรากฏเล่าลือมาจนกาลบัดนี้ ว่าเป็นที่เกิดที่มีแห่งพระเจ้าจักรพรรดิมาแต่ก่อน จักรรัตนนี้จะได้ชุกซอนล้นจมอยู่ใต้ดิน

ธรรมจักรหรือวงล้อเหล่านี้ ต่อมาได้นำมาเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเทพฯ บ้าง จัดตั้งแสดงไว้ที่ระเบียงด้านตะวันตกของวัดพระปฐมเจดีย์บ้าง เก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ พระปฐมเจดีย์บ้าง เมื่อฟูเนโร (L. Fournereau) นักสำรวจชาวฝรั่งเศส ได้มาพบวงล้อหรือจักรศิลานี้ในปี พ.ศ. 2438 ก็ได้นำรูปไปพิมพ์ลงในหนังสือเรื่อง "ประเทศสยามโบราณ" (Le Siam ancien) และอธิบายไว้ว่า วงล้อเหล่านี้เป็นเครื่องหมายแสดงถึงจักรหรือล้อรถของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ แต่ลาจองเกียร์ (L. de Lejonquiere) กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง "โบราณสถานในประเทศสยาม" (Le domaine archeologique du Siam) ไม่เชื่อว่าวงล้อเหล่านี้เป็นล้อรถ เพราะเหตุว่าไม่มีการเจาะเป็นรูที่ดุมเลย เขาคิดว่าคงจะเป็นใบเสมามากกว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพตรัสเล่าไว้ว่า "ศิลางจกรนี้ ไม่ปรากฏว่ามีในประเทศพม่า รามัญ หรือ

²⁰ ธนิต อยู่โพธิ์, "ธรรมจักร", วารสารกรมศิลปากร, 33. อ้างจาก เรื่องพระปฐมเจดีย์ ฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ พ.ศ. 2506. (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท. 2506), ไม่ปรากฏเลขหน้า

เขมร แม้ในประเทศไทยก็พบแต่ที่จังหวัดนครปฐม กับได้ยืนยันว่ามีทางจังหวัดนครราชสีมาบ้าง แต่จังหวัดอื่นหาปรากฏว่ามีไม่²¹

ภาพที่ 40 ธรรมจักรศิลา สมัยทวารวดี

พุทธศตวรรษที่ 11 - 16 อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครทางด้านหน้าที่เห็น
อยู่หน้าได้ 36 ซี่ แต่ด้านหลังนับได้ 35 ซี่

ธรรมจักรหรือวงล้อที่ทำด้วยศิลาตามที่พบเห็นแล้วนั้น มีขนาดต่าง ๆ กัน อันใหญ่ที่สุด
วัดผ่านศูนย์กลาง 1.95 เมตร เวลานี้จัดตั้งอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร อันเล็ก ๆ ก็มีอยู่
ในพิพิธภัณฑสถาน ฯ พระปฐมเจดีย์หลายล้อ แต่ชำรุดทุกล้อ และมีอยู่ล้อหนึ่ง (ชำรุด) เวลานี้อยู่
ในพิพิธภัณฑสถานฯ อุทยาน จังหวัดสุพรรณบุรี วัดผ่านศูนย์กลาง 45 เซนติเมตร

²¹ สมเด็จพระยาตำราจาราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติ
ชน, 2545), 267.

ภาพที่ 41 ธรรมจักรศิลา สมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 11 - 12
ขุดพบที่เมืองเก่า อำเภอร่องทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ธรรมจักรทั้งล้อใหญ่ล้อเล็กมีลวดลายประดับตามซี่ก้านวงล้อ วงดุม และฐานที่ตั้ง จำหลักและประดิษฐ์ลายไว้ต่างๆ กัน บางวงล้อก็ขุดเจาะเป็นช่องโปร่งระหว่างซี่ก้าน เช่น ธรรมจักรอันหนึ่งซึ่งขุดพบที่อำเภอร่องทอง จังหวัดสุพรรณบุรี และของส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล

ภาพที่ 42 ธรรมจักรศิลา พบที่จังหวัดนครปฐม อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ท่านศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ อธิบายไว้ว่า "เนื่องจากได้ค้นพบรูปวงใกล้เคียงกับรูปวงล้อศิลาเหล่านี้จึงทำให้คิดกันว่า วงล้อเหล่านี้คงหมายถึงธรรมจักร ซึ่งพระพุทธองค์ทรงหมุน (คือสั่งสอน) เมื่อประทานปฐมเทศนา ณ มฤคทายวัน"²²

ธรรมจักรหรือวงล้อศิลา ทำลอยตัว ดังกล่าวมาแล้วนั้นเป็นของทำด้วยหินแลงก็มี ทำด้วยหินทรายก็มีแต่เป็นส่วนน้อย พบอยู่ 2 - 3 อัน และไม่มีลวดลายจำหลักใด นอกจากสกัดให้เป็นรูปวงล้อ มีดุม มีก้านและมีกง เช่นที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์และในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร แต่กัลลัทธิธรรมจักรส่วนมากเท่าที่พบในจังหวัดนครปฐมและจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นของทำด้วยหินปูนสีเขียวแก่อ อย่างที่เรียกว่า bluish limestone ธรรมจักรที่ทำด้วยหินปูนสีเขียวแก่นี้ เข้าใจว่าเป็นเนื้อหินที่หาได้จากบริเวณเขาตนกน้ำ อำเภอเขาชัยวัน จังหวัดเพชรบุรี กับบริเวณห้วยชินสีห์ จังหวัดราชบุรี และบริเวณเทือกเขาในอำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี²³

ภาพที่ 43 ธรรมจักรหินปูน

รอบดุมจำหลักเป็นบัวรวน กงโดยรอบเป็นลายก้านขด ปัจจุบันอยู่ที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

²² ยอร์ช เซเดส์, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 2 จารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้, (ฉบับแก้ไขใหม่), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ:ม.ป.ท., 2506), 46 – 47.

²³ ธนิต อยู่โพธิ์, "ธรรมจักร", วารสารกรมศิลปากร 40.

ภาพที่ 44 ธรรมจักรหินปูน

รอบคุมจำหลักบัวกลีบเตี้ย กงเป็นลายประจำยาม ปัจจุบันอยู่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 45 ธรรมจักรศิลา พบที่จังหวัดนครปฐม

ปัจจุบันอยู่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 46 ธรรมจักรหินปูน

บัวรอบคัมไม่มีเกสร วงล้อเป็นลายเนื่องและเส้นลวด บัวรองทำเป็น กลีบยาวคล้าย
กาบหอยแครง ปัจจุบันอยู่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 47 ธรรมจักรหินปูน ปัจจุบันอยู่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัด
นครปฐม

ภาพที่ 48 ธรรมจักรหิน ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

ภาพที่ 49 ธรรมจักรหินปูน
ที่กงล้อจำหลักเป็นลายก้านขด ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์
จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 50 ธรรมจักรศิลา วัดคลองขวาง ตำบลเมืองเสนา อำเภอสองเนิน จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา: รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. ธรรมจักรในวัฒนธรรมทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ [ออนไลน์],
เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www.muangboranjournal.com/modules.php?name=Sections&op=printpage&artid=69>

ลัทธิธรรมจักรที่วัดคลองขวาง ตำบลเมืองเสนา จังหวัดนครราชสีมา ก็คงทำจากแผ่นหิน
ที่หาได้ในลำห้วยแถวตำบลเมืองเสนา อำเภอสองเนิน เนื้อหินของธรรมจักรที่วัดคลองขวาง เมื่อ
เปรียบเทียบกับธรรมจักรที่พบในจังหวัดนครปฐมแล้ว เห็นได้ว่าฝีมือช่างและเนื้อหินต่างกันเพราะ
ทำจากหินและฝีมือช่างต่างกัน หินปูนดังกล่าวนอกจากนำมาจำหลักเป็นลัทธิธรรมจักรแล้วยังใช้
จำหลักเป็นพระพุทธรูปปางต่าง ๆ และสิ่งอื่น ๆ ด้วย คงจะเนื่องด้วยเนื้อหินชนิดนี้อ่อน แกะ
จำหลักได้ง่ายและธรรมจักรที่ขุดพบในอำเภอยุธอง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้พบทั้งฐานและเสาศิลา
จึงเข้าใจกันว่า ลัทธิธรรมจักรที่เห็นกันมา แต่เดิคงจะตั้งอยู่บนยอดเสาน้ำพระสุญ

ภาพที่ 51 ธรรมจักรหินปูน ชูตพบในโบราณสถาน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
ที่ฐาน จำหลักเป็นรูปเทวดาหรือกษัตริย์ไถลบัลลังก์ หัตถ์ทั้งสองเกาะราวกลีบบัว

ภาพที่ 52 ธรรมจักรหินปูน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์
กมลล์ จำหลักเป็นลาย ก้านขอ ที่ฐานรองรับทำเป็นสุริยเทพ

ภาพที่ 53 ธรรมจักรหินปูน

ที่ฐานรองมีรูปสุริยะเทพและมีคนแคะหรือกุมภภัณฑ์ แบกอยู่สองข้าง อยู่ใน
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

จารึกพระธรรมจักร

เราพบธรรมจักรมากมายในประเทศไทย คงเป็นเนื่องมาจากการขยายอาณาเขต
แห่งธรรมของพระพุทธศาสนา เพราะคตินิยมของชาวอินเดียโบราณสมัยพุทธกาลซึ่งเป็น
วัฒนธรรมที่มีจิตใจสูงส่งในศาสนา นิยมการบำเพ็ญฌานสมาธิ ไม่นิยมการสร้างรูปเคารพจึงได้
สร้างรูปสัญลักษณ์ขึ้นมาเพื่อทำการสักการบูชาแทน แม้ในศาสนาอื่นๆก็มีการบูชาต้นไม้ แม่น้ำ
ภูเขา พระจันทร์ พระอาทิตย์ ดิน ไฟ อากาศ เป็นต้น

ธรรมจักรซึ่งนับเป็นสิ่งสำคัญของกลุ่มชนวัฒนธรรมทวารวดี ที่เพียรสร้างขึ้นมามีด้วย
กำลังศรัทธา เห็นได้จากการที่การสกัดศิลาสร้างเป็นธรรมจักร และมีการจำลองลดหลั่นอัน
วิจิตรงดงาม รวมทั้งมีการจารึกหลักธรรมซึ่งนับเป็นเอกสารสำคัญที่สะท้อนวัฒนธรรมพุทธ
ศาสนาในช่วงเวลานั้น ในดินแดนประเทศไทยได้พบจารึกที่ธรรมจักร ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด
ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 คือ²⁴

1. จารึกฐานรองธรรมจักร อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

²⁴ ชะเอม แก้วคล้าย, “จารึกธรรมจักร”, วารสารกรมศิลปากร 38 , 4 (กรกฎาคม -
สิงหาคม 2538):97.

- 2.จารึกธรรมจักร พบบริเวณพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
- 3.จารึกวงล้อธรรมจักร วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี
- 4.จารึกธรรมจักร ตำบลหางน้ำสาคร อำเภอมโนภิรมย์ จังหวัดชัยนาท

ในบรรดาธรรมจักรที่กล่าวมานั้น เป็นการจารึกด้วยภาษาบาลีและปัลลวะ เป็นข้อความเกี่ยวกับธัมมจักรกัปวัตตสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการหมุนวงล้อของพระธรรม นอกจากนี้ก็ยังพบว่ามีการจารึกอีกจำนวนมากที่ไม่มีอักษรจารึก ทั้งที่อยู่ในยุคเดียวกันและใกล้เคียงกัน เช่น ธรรมจักรที่เมืองเก่า อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี ธรรมจักรที่วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

ในจังหวัดนครปฐมพบจารึกธรรมจักร อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี ที่บริเวณพระปฐมเจดีย์และจารึกฐานรองธรรมจักรที่อำเภอกำแพงแสน ที่สำคัญคือพบวงล้อธรรมจักรที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ทั้งที่มีจารึกและไม่มีจารึก จำนวนถึง 15 วงล้อ ซึ่งล้วนเป็นการจารึกคาถา เย ธมมา อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี จากวงล้อธรรมจักรและจารึกนั้นเป็นเครื่องบันทึกคำสอนและความตั้งมั่นในพระพุทธศาสนาตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงปัจจุบัน จากธรรมจักรเหล่านี้แสดงว่า นครปฐมเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาเถรวาทมาตั้งแต่ยุคแรก

ภาพที่ 54 ฐานรองพระธรรมจักร พบที่ ต.ทุ่งขวาง อ. กำแพงแสน จ.นครปฐม
ปัจจุบันอยู่ที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ อ. เมืองฯ จ.นครปฐม

ฐานสี่เหลี่ยมตรงกลางมีช่องสี่เหลี่ยมสำหรับสวมเสารองพระธรรมจักร กว้าง ๓๗ ซม.
สูง ๓๖ ซม. หน้า ๑๔ ซม. ทำจากศิลา จารึกเป็นภาษาบาลี

ตารางที่ 1 จารึกฐานรองธรรมจักร อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

คำจารึก	คำแปล
สจุจ กิจจ กต ภาณํ จตุธา จตุธา กตํ ติ วตุตํ ทูวาทสาการํ ธมฺมจกุกํ มเหสิโน	พระธรรมจักรของพระมเหสีเจ้า มีเวียนสามรอบ มีอาการสิบสอง คือ สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ กำหนดแล้ว ด้วย อาการละ 4 ละ 4 ๒ ²⁵

คาถาที่จารึกนี้ อาจเรียกอย่างง่ายๆ ได้ว่า "คำพรรณนาถึงพระอริยสัจ 4" ซึ่งเป็นคาถาบทหนึ่งกล่าวว่า ธรรมจักรนี้เป็นของพระพุทธเจ้าประกอบด้วย อริยสัจ 4 เมื่อหมุนธรรมจักร 3 รอบ จะเกิดอาการ 12 ประการของ สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ คาถาบทนี้มีปรากฏบนขอบชั้นใน (ดุม 1) ของ "จารึกธรรมจักร 1 (นครปฐม)" มีความตรงกับทุกประการ นอกจากนี้ยังพบว่าเป็นคาถา 1 ใน 4 ที่จารึกบน "จารึกเสาแปดเหลี่ยม 1 (ชัยจำปาศักดิ์)" ด้วยเช่นกัน

²⁵ประสาร บุญประคอง และแย้ม ประพัฒน์ทอง, "จารึกฐานพระธรรมจักร", ใน จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 - 14 (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 98 - 99.

ภาพที่ 55 จารึกธรรมจักร (นครปฐม)

จารึกอยู่บนบริเวณส่วนต่างๆ ของธรรมจักร ได้แก่ ดุม กง และ กำ พบที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ อ. เมือง จ.นครปฐม ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ธรรมจักรวงนี้มีคำจารึกสั้นๆ เป็นภาษามคธเป็นตอนๆ สลักอยู่ด้านหน้าด้านหนึ่ง ด้วยอักษรที่ใช้ันมีลักษณะใกล้เคียงกับตัวอักษรที่ใช้ในจารึกอื่นๆ ของอาณาจักรทวารวดี อักษรที่ใช้จารึกนี้มีอายุอ่อนกว่าพุทธศตวรรษที่ 11 และค้นพบในบริเวณพระปฐมเจดีย์ใน พ.ศ. 2495 แต่จารึกบนธรรมจักรวงนี้มีอายุเก่ากว่าพุทธศตวรรษที่ 14 จารึกนี้ไม่ได้กล่าวถึงคาถา เย ธมมาเหมือนดังจารึกอื่นๆ ที่ค้นพบในบริเวณพระปฐมเจดีย์²⁶ ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอริยสัจสี่ สิ่งที่ต้องกระทำ

²⁶ G.Coedes, ผู้แปลและอธิบายพิมพ์ไว้ในวารสาร Artibus Asiaticae ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุลและมหาอำมาตย์โทคำวรณ์ แปลสู่ภาษาไทย หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ตรวจแก้, "พระธรรมจักรจารึกภาษามคธได้มาจากจังหวัดนครปฐม," วารสารกรมศิลปากร 2,2(กรกฎาคม พ.ศ. 2501) :52-58.

ตารางที่ 2 จารึกธรรมจักร (นครปฐม)จารึกอยู่บนบริเวณส่วนต่างๆ ของธรรมจักร

คำจารึก	คำแปล
ดุม ๑ สจฺจกิจฺจ กตฺถาณํ จตุธา จตุธา กตํ ติวฏฺฐํ ทฺวาทสาการํ ธมฺมจกฺกํ มเหสิโน	ดุม ๑ ธรรมจักรประกอบด้วยญาณ ๓ ประการ คือความ หยั่งรู้เกี่ยวกับความจริง เกี่ยวกับกิจที่ต้องกระทำ และ เกี่ยวกับกิจที่ได้กระทำแล้ว หมุน ๓ รอบ ๔ ครั้ง มีอาการ ๑๒ คือ ธรรมจักรของพระพุทธเจ้า
ดุม ๒ ติปริวฏฺฐํ ทฺวาทสาการํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ ภควตา	ดุม ๒ ล้อที่หมุนไป ๓ รอบ มีอาการ ๑๒ คือ ธรรมจักร ซึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงหมุนแล้ว
ก่า ๑๕ ซี ๑ ทฺกุขสจฺจํ ๒ ทฺกุขสจฺจํ ปริณฺญะยฺยํ ๓ ทฺกุขสจฺจํ ปริณฺญาตํ ๔ สมุทฺทสจฺจํ ๕ สมุทฺทสจฺจํ ปหาตวํ ๖ สมุทฺทสจฺจํ ปหีนํ ๗ นิโรธสจฺจํ ๘ นิโรธสจฺจํ สจฺจิกาทวํ ๙ นิโรธสจฺจํ สจฺจิกตํ ๑๐ มคฺคสจฺจํ ๑๑ มคฺคสจฺจํ ภาเวตวํ ๑๒ มคฺคสจฺจํ ภาวิตํ ๑๓ นิยุยานิกเหตุทสฺสนา ๑๔ ธิปเตยฺยภาเวน มคฺคสจฺเจ ๑๕ นิยุยานิกเหตุทสฺสนา	ก่า ๑๕ ซี ๑. ความจริงแห่งทุกข์ ๒. ความจริงแห่งทุกข์ เป็นกิจที่ต้องกำหนดรู้ ๓. ความจริงแห่งทุกข์ เป็นกิจที่กำหนดรู้เสร็จแล้ว ๔. ความจริงแห่งบ่อเกิด ๕. ความจริงแห่งบ่อเกิด เป็นกิจที่ต้องละเสีย ๖. ความจริงแห่งบ่อเกิด เป็นกิจที่ละได้แล้ว ๗. ความจริงแห่งการดับ ๘. ความจริงแห่งการดับ เป็นกิจที่ต้องกระทำให้แจ้ง ๙. ความจริงแห่งการดับเป็นกิจที่ได้กระทำให้แจ้งแล้ว ๑๐. ความจริงแห่งมรรค ๑๑. ความจริงแห่งมรรค เป็นกิจที่ต้องทำให้บังเกิดขึ้น ๑๒. ความจริงแห่งมรรค ได้เป็นกิจที่ทำให้บังเกิดขึ้นแล้ว ๑๓ - ๑๔. เพราะเหตุว่าในความจริงแห่งมรรค มีการนำ (สรรพสัตว์ไปสู่การดับทุกข์และการหลุดพ้น) เหตุ (แห่งการ ดับ ฯลฯ) การเห็น (จุดมุ่งหมายคือการดับ ฯลฯ) และกำลัง (ที่จะไปถึงจุดนั้น) ๑๕. การสลัดทุกข์ออกได้มีการเห็นเหตุเป็นใหญ่..

พระธรรมจักรของพระผู้มีพระภาคประกอบด้วยญาณสามประการ คือญาณเกี่ยวกับความจริง ญาณเกี่ยวกับสิ่งที่พึงกระทำและญาณเกี่ยวกับสิ่งที่ได้กระทำแล้ว ในอริยสัจทั้ง 4 คือมีปรีวัฏ 3 มีอาการ 12

ภาพที่ 56 จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 1

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ต่าบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ปัจจุบันอยู่ที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี
ที่มา:ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกธรรมจักร 3 (ลพบุรี) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=127&userinput=ธรรมจักร>

จารึกบนชิ้นส่วนวงล้อธรรมจักรลพบุรีนี้ เป็นชิ้นส่วนธรรมจักรศิลา กว้าง ๒๐.๕ ซม. สูง ๓๒ ซม. ลวดลายศิลปะมอญทวารวดี มีจารึก 1 ด้าน เป็นอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 ข้อความจารึกเป็นบทธรรมจกกับปวัตตสูตร²⁷ สันนิษฐานว่าเดิม

²⁷ ชะเอม แก้วคล้าย, "จารึกธรรมจักร", วารสารกรมศิลปากร, 111.

ธรรมจักรเต็มองค์นั้น น่าจะมีคาถาจารอยู่โดยรอบวงล้อ เส้า และฐานรองเหมือนๆ กับธรรมจักรอื่นๆ ที่พบในเขตวัฒนธรรมทวารวดี

ตารางที่ 3 จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 1 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

คำจารึก	คำแปล
---- อุทปาติ วิชฺชา อุท -----	ความรู้แจ้งเกิดขึ้นแล้ว

ภาพที่ 57 จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 2 ด้านที่ 1

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ปัจจุบันอยู่ที่

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกธรรมจักร 4 (ลพบุรี) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWIs&id=128&userinput=ธรรมจักร>

ตารางที่ 4 จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 2 ด้านที่ 1 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

คำจารึก	คำแปล
๑. สลายตน	สพายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ
๒. ปรุจยา ฆ (สุโส)	

ภาพที่ 58 จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 2 ด้านที่ 2

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ปัจจุบันอยู่ที่

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกธรรมจักร 4 (ลพบุรี) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWIs&id=128&userinput=ธรรมจักร>

ตารางที่ 5 จารึกที่ขึ้นส่วนธรรมจักรลพบุรี 2 ด้านที่ 2 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

คำจารึก	คำแปล
๑. (เว) ทนานิโรธา	เวทนาคับ ตัณหาดับ
๒. (ต) ญหานิโรโธ	

ด้านที่ ๑ มีข้อความที่จารึกว่า "สพายตนปจฺจยา ผลฺโส" พิจารณาตามรูปคำจารึกแล้ว เป็นภาษาบาลี ข้อความดังกล่าวนี้เป็นอย่างเดียวกันกับข้อความที่มีปรากฏอยู่ในปาฐะ "ปฏิจจสมุปปาต" หรืออย่างที่เราเรียกกันว่า "ปัจจัยการ" ที่ขึ้นต้นประโยคด้วยคำว่า "อวิชชา ปจฺจยา สงฺขารา ฯลฯ" ดังนี้ เป็นต้น ส่วนข้อความที่จารึกว่า "เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ" พิจารณาตามรูปคำจารึกแล้วเป็นภาษาบาลีเช่นกัน และอยู่ใน "ปฏิจจสมุปปาต" เช่นกัน โดยคาถาทั้ง ๒ บทนี้ รวมอยู่ใน พระวินัยปิฎก มหาวมดมหานิกาย²⁸ มีเนื้อเรื่องโดยย่อว่า

"พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ใหม่ประทับ ณ โคนไม้โพธิริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในตำบลอุรุเวลา
พระองค์ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข ณ โคนไม้โพธิตลอด ๗ วัน ในเวลาปฐมยามแห่งราตรีทรง

²⁸ เทม มีเต็ม, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 - 14, 109 - 111.

พิจารณา ปฏิจสุมุปาบท (ธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัย) สลายเกิดแล้วทรงเปล่งอุทาน
 ความว่า เมื่อธรรมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เขาย่อมสิ้นความสงสัยเพราะรู้ธรรม
 พร้อมทั้งต้นเหตุ ในเวลามัชฌิมยามแห่งราตรีทรงพิจารณาปฏิจสุมุปาบทสลายดับ แล้ว ทรงเปล่ง
 อุทานความว่า เมื่อธรรมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เขาย่อมสิ้นความสงสัยเพราะ
 ได้ทราบถึงความสิ้นไปแห่งปัจจัย ในเวลาปัจฉิมยามแห่งราตรีทรงพิจารณาปฏิจสุมุปาบททั้ง
 โดยอนุโลม(ตามลำดับ) และ โดย ปฏิโลม (ย้อนลำดับ) แล้วทรงเปล่งอุทานความว่า เมื่อธรรม
 ปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารพร้อมทั้งเสนาเสียได้ ดัง
 ดวงอาทิตย์ทำท้องฟ้าให้สว่างฉะนั้น²⁹

ภาพที่ 59 จารึกธรรมจักรมโนรมย์

พบที่หมู่ที่ ๕ ตำบลหางน้ำสาคร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท ปัจจุบันอยู่ที่
 นายแพทย์สำนวน ปาลวัฒน์วิไชย จังหวัดชัยนาท

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกธรรมจักรจักรมโนรมย์ 2 [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม
 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=26> &
 user input =ธรรมจักร

ธรรมจักรศิลาทำจากหินชนวนชิ้นนี้ พบเป็นชิ้นส่วนแตกหักกระจายอยู่ในพื้นที่
 ของบ้านหัวถนน ตำบลหางน้ำสาคร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท โดยพบเป็นชิ้นส่วนขนาด
 ใหญ่กระจายอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือห่างจากแนวฐานอิฐราว ๒ - ๓ เมตร ซึ่งสามารถต่อ
 เข้าด้วยกันได้ราวหนึ่งในสองของขนาดธรรมจักร ส่วนการขุดค้นทางโบราณคดีนั้น ได้พบชิ้นส่วน

²⁹ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ 16 (กรุงเทพฯ:
 มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2529), 212.

ขนาดต่างๆ กันกระจายอยู่โดยรอบฐานอิฐภายในรัศมี ๒ - ๔ เมตร แต่ไม่สามารถที่จะต่อให้เต็มตามรูปแบบเดิมได้เพราะชิ้นส่วนใหญ่ๆ ไม่พบจากการขุดค้น รวมทั้งเสาแปดเหลี่ยมก็ไม่พบเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตาม ธรรมจักรดังกล่าวต้องมีเสาแปดเหลี่ยมรองรับแน่นอนเพราะได้พบชิ้นส่วนเสาแปดเหลี่ยมขนาด ๓๐ x ๔๐ ซม. ซึ่งมีหน้าเหลี่ยมด้านละ ๒๐ ซม. แสดงให้เห็นว่า จะต้องเป็นเสาขนาดใหญ่ อาจจะมีเส้นผ่าศูนย์กลางถึง ๕๐ - ๖๐ ซม. เพื่อสามารถรองรับตัวธรรมจักรขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒ เมตร ข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดีทำให้สันนิษฐานได้ว่า ธรรมจักรศิลาดังกล่าวตั้งอยู่บนเสาแปดเหลี่ยม และรองรับด้วยฐานอิฐรูปวงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๗ เมตร ธรรมจักรดังกล่าวถูกทำลายแตกเป็นชิ้นเล็กๆ จำนวนมากอยู่รอบฐานอยู่ในระดับ ๒๐ - ๑๔๐ ซม. โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือพบชิ้นส่วนใหญ่ ซึ่งสามารถนำมาต่อรวมกันได้ครึ่งหนึ่ง

จารึกชิ้นส่วนธรรมจักรวงนี้ ชำรุดแตกหักออกเป็นหลายส่วน

ส่วนที่ 1 กว้าง 19 ซม. ยาว 100 ซม. มีอักษรจารึก 2 ด้าน

ส่วนที่ 2 กว้าง 19 ซม. ยาว 55 ซม. มีอักษรจารึก 3 ชั้น มีอักษรจารึก 2 ด้าน

ส่วนที่ 3 กว้าง 19 ซม. ยาว 50 ซม. มีอักษรจารึก 2 ชั้น มีอักษรจารึก 2 ด้าน

ตารางที่ 6 จารึกธรรมจักรมโนรมย์ พบที่หมู่ที่ ๕ ตำบลหางน้ำสาคร อำเภอมโนรมย์

จังหวัดชัยนาท

คำจารึก	คำแปล
หมายเลข 6 : (อิหฺมํ ทุกฺโข อริยสจฺจนฺติ เม ภิกฺขเว ปุ)พฺเพ อนนุสฺสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส จกฺขุํ อุตฺปาติ (ญฺญานํ อุตฺปาติ ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ) - - -	หมายเลข 6 : (ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย) จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว (ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชยาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เรา) ในธรรมทั้งหลาย ที่เราไม่เคยได้ฟังแล้วในกาลก่อน (ว่า นี่เป็นทุกข์อริยสัจ)
หมายเลข 5 : ทุกฺโข อริยสจฺจํ ปริเวเญยฺยนฺติ เม ภิกฺขเว (ปุ)พฺเพ อนนุสฺสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส)	หมายเลข 5 : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้น

ตารางที่ 6 (ต่อ)

คำจารึก	คำแปล
จกขุ (อุทปาติ ญาณ อุทปาติ) ปญญา อุทปาติ วิชา อุทปาติ หมายเลข 1 : (อา) โลโก อุทปาติ // (ต โข ปนิตฺ ทุกขํ อริยสัจ) ปริณฺดาตฺตํ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนฺตฺตฺเตสฺส ธมฺเมสฺส จกขุ ° อุทปาติ ญาณ อุทปาติ ปญญา อุทปาติ วิชา อุทปาติ อาโลโก อุทปาติ // อิทํ ทุกฺขสมุทฺตโย อริย หมายเลข 3 : ปญญา อุทปาติ วิชา อุทปาติ อาโลโก อุทปาติ // ต โข ปนิตฺ ทุกฺขนิโรธ อริย (สจฺจ) หมายเลข 2 : (ส) จฉิกตพฺพนฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนฺตฺตฺเตสฺส ธมฺเมสฺส จกขุ ° อุทปาติ ญาณ อุทปาติ ปญญา อุทปาติ วิชา อุทปาติ อาโลโก อุทปาติ // (ต โข ปนิตฺ ทุกฺขนิโรธ อริยสจฺจ) สจฉิกตพฺพนฺติ เม ภิกฺขเว ปุ – หมายเลข 4 : - พุเพ อนนฺตฺตฺเตสฺส ธมฺเมสฺส จกขุ ° อุทปาติ ญาณ อุทปาติ ปญญา อุทปาติ วิชา อุทปาติ (อาโลโก อุทปาติ //) หมายเลข 8 บรรทัดที่ 1 น บรรทัดที่ 2 ตติ	แล้ว (ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว) ปญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เรา (ในธรรมทั้งหลาย ที่เราไม่เคยได้ฟังแล้วในกาลก่อนว่า) ก็ทุกข์อริยสัจ (นี้นั้นแล) ควรกำหนดรู้ หมายเลข 1 : - - - - - // ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟังแล้ว ในกาลก่อนว่า (ก็ทุกข์อริยสัจนี้นั้นแล) หมายเลข 3 : (ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว) ปญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เรา หมายเลข 2 : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ในธรรมทั้งหลาย ที่เราไม่เคยได้ฟังแล้วในกาลก่อนว่า ก็ทุกข์นิโรธอริยสัจนี้นั้นแล ควรทำให้แจ้ง หมายเลข 4 : - - - จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชาได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ในธรรมทั้งหลาย ที่เราไม่เคยได้ฟังแล้ว ในกาลก่อน ว่า อันเราได้ทำให้แจ้งแล้ว หมายเลข 8 : บรรทัดที่ 1 - - - - - บรรทัดที่ 2 - - - - -

ตารางที่ 6 (ต่อ)

คำจารึก	คำแปล
บรรทัดที่ 3 ปิลน	บรรทัดที่ 3 ----- เป็นธรรมชาติ ปีบคั้น
บรรทัดที่ 4 สมุทยส	บรรทัดที่ 4 ----- สมุทัย -----
บรรทัดที่ 5 ธิปเตยฺย	บรรทัดที่ 5 ----- เป็นใหญ่ -----
บรรทัดที่ 6 ส --- /	บรรทัดที่ 6 -----
บรรทัดที่ 7 ----	บรรทัดที่ 7 -----
บรรทัดที่ 8 ----	บรรทัดที่ 8 -----
หมายเลข 9	หมายเลข 9
บรรทัดที่ 1 ธิ --	บรรทัดที่ 1 ----- ธิ -----
บรรทัดที่ 2 สมุทยส - -ฉิกตฺนฺติ เม ภิกฺขเว ปุ -	บรรทัดที่ 2 ----- สมุทยส --- ³⁰

เนื้อความที่จารอยู่บนธรรมจักรองค์นี้ เป็นความที่คัดมาจาก ข้อที่ 16 ของเรื่องปฐมเทศนา ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีเนื้อหาโดยย่อว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงกรุงพาราณสีแล้ว ครั้งแรกภิกษุปัญจวัคคีย์ แสดงอาการกระด้างกระเดื่อง แต่เมื่อทรงเตือนให้นึกถึงว่า เมื่อก่อนพระองค์ไม่เคยตรัสบอกเลยว่าตรัสรู้ บัดนี้ตรัสบอกแล้ว จึงควรตั้งใจฟัง ก็พากันตั้งใจฟัง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตร³¹

³⁰ ชะเอม แก้วคล้าย, โบราณคดีเมืองอุตะเกา (กรุงเทพฯ: โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดี ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2534), 178 -181.

³¹ "อัมมจักกัปปวัตตนสูตร," ใน พระวินัยปิฎก เล่ม ๔ มหาวรรค ภาค ๑ และ อรรถกถา, แปลโดย มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), 46 - 47.

จารึกเสาแปดเหลี่ยม

ภาพที่ 60 จารึกเสาแปดเหลี่ยม 1 (ซับจำปา)

พบที่ ต.ซับจำปา อ.ท่าหลวง จ.ลพบุรี ปัจจุบันอยู่ที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
สมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. จารึกเสาแปดเหลี่ยม ๑ (ซับจำปา) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28

กรกฎาคม 2009. เข้าถึงได้จาก [http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=178 & userinput=เสาแปดเหลี่ยม](http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=178&userinput=เสาแปดเหลี่ยม)

สำหรับจารึกเสาแปดเหลี่ยม (ซับจำปา) นี้ เดิมคงเป็นชิ้นส่วนของเสาแปดเหลี่ยมที่ใช้
รองพระธรรมจักร มีประวัติการค้นพบและการศึกษาดังนี้คือ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2516 มี
จำนวน 8 ด้าน มี 9 บรรทัด ความเรียงต่อกันในแต่ละด้าน สูง 227 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 29 ซม.

ตารางที่ 7 แสดงคำจารึกแต่ละด้านของเสาแปดเหลี่ยม 1 (ซับจำปา)

คำจารึก							
ด้านที่ 1	ด้านที่ 2	ด้านที่ 3	ด้านที่ 4	ด้านที่ 5	ด้านที่ 6	ด้านที่ 7	ด้านที่ 8
1. เย ธมฺมา	เห - - ตุปฺปภาว	เตสฺ เหตุํ	ตถาคโต	อาห เตส -	ญจ โย นิโร	โธ เอวํ วาที	มหาสมโณ
2. สจฺจ กิจฺจ	กต ญานํ	จตุธา จ	ตุธา กตํ	ติวตฺตํ ทฺว	ทสาการํ	ธมฺมจกฺกํ	มเหสีโน
3. ยาท หเว	ปาตุภว	นฺติ ธมฺมา อา	ตาปิโน ฌา	ยโต พุรฺหม	ณสฺส อถ	สฺส กงฺขา	วปยฺนฺติ
4. สพฺพา ยโต	ปชานาติ	ส เหตุ ธมฺมํ	ยทา หเว	ปาตุภว	นฺติ ธมฺมา อา	ตาปิโน ฌา	ยโต พุรฺหม
5. สฺส อถสฺส	กงฺขา วป	ยฺนฺติ สพฺพา	ยโต ขยํ	ปจฺจยฺนํ	อเวทีย	ทา หเว ปา	ตุภวานฺติ
6. ธมฺมา อาตา	ปิโน ฌาย	โต พุรฺหม	ณสฺส วิฐ	ปยํ ติฏฐฺติ	มาร เสนํ	สุริยว ^(๑) โอ	ภาสย ม
7. นตฺถ ลิกฺขณฺติ	อนนกฺขา	ติ สํสาร์	สนฺธาวิสํ	อนิพฺพิสํ	คหการํ	คเวสนฺโต	ทฺฤชาชาติ
8. ปฺนปฺปนํ	คหการํ	ทิฏฐฺติ	ปฺนเคนํ	น กาสสิ	สพฺพา เต ฌา	สุกา ภคฺคา	คหภูตํ
9. วิสฺขขตํ	วิสฺขวาร	คตํ จิตฺตํ	ตณฺหนํ ข	ยมชฺฌมคาคติ			

ตารางที่ 8 จารึกเสาแปดเหลี่ยม 1 (ชั้นจําปา) พบที่ ต.ชั้นจําปา อ.ท่าหลวง จ.ลพบุรี

คำจารึก	คำแปล
1. “คาถา เย ธมฺมาฯ” เย ธมฺมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุํ ตถาคโตอาห เตสญฺจโย นิโรธो จ เอวํ วาที มหาสมณ 2. “คำพรรณนาถึงพระอริยสัจ 4” สจฺจกิจฺจกตญฺญานํ จตุธา จตุธา เกตํ ติวตฺตํ ทฺวาทสสารการํ ธมฺมจกฺกํ มเหสิโน 3. “พุทธานุทาน” ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา อาตานิโน ฌายโต พุราหฺมณสุส อถสุส กงฺขา วปยฺนฺติ สพุพา ยโต ปชานาติ สเหตุธมฺมํ ยทา หเว ปตฺถวนฺติ ธมฺมา อาตานิโน ฌายโต พุราหฺมณสุส อถสุส กงฺขา วปยฺนฺติ สพุพา ยโต ขยํ ปจฺจยฺนํ อเวทิ ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา อาตานิโน ฌายโต พุราหฺมณสุส วิฐุปยํ ติฏฺฐติ มารเสนํ สุโรว โสภาสยมนฺตลิกฺขณฺติ	1. “คาถา เย ธมฺมาฯ” ธรรมทั้งหลาย มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคต ได้ตรัสถึงเหตุของธรรมเหล่านั้น เมื่อสิ้นเหตุของ ธรรมเหล่านั้น จึงดับทุกข์ได้ พระมหาสมณะมี วาทีตรัสสอนเช่นนั้น 2. “คำพรรณนาถึงพระอริยสัจ 4” ธรรมจักรประกอบด้วยญาณ 3 ประการ คือ ความหยั่งรู้เกี่ยวกับความจริง เกี่ยวกับกิจที่ต้อง กระทำ และเกี่ยวกับกิจที่ได้กระทำแล้ว หมุน 3 รอบ 4 ครั้ง มีอาการ 12 คือ ธรรมจักรของ พระพุทธเจ้า 3. “พุทธานุทาน” เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้ มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวง ของ พราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ธรรมพร้อม ทั้งเหตุ. เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้ มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวง ของ พราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะได้รู้ความสิ้นแห่ง ปัจจัยทั้งหลาย. เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้ มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น พราหมณ์นั้น ย่อมกำจัด มารและเสนาเสียได้ ดุจพระอาทิตย์อุทัยทำ อากาศให้สว่าง ฉะนั้น.

ตารางที่ 8 (ต่อ)

คำจารึก	คำแปล
4. “ธรรมบท” อเนกชาติสังสาริ สนฺธาวิธิ อนิพฺพิสิ คหการิ คเวสนฺโต ทุกฺขาชาติ ปุณฺณปุณฺ คหการกทิกฺกุโรสิ ปุณฺเคน นกาส สพุพา เต ฆาสุกามคฺคา คหภูมิ วิสงฺขติ วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺชคาคติ	4. “ธรรมบท” ข้าพเจ้าแสวงหานายช่างผู้กระทำเรือน เมื่อไม่ พบจึงได้ท่องเที่ยวไปสู่สงสารหลายต่อหลาย ชาติ (เพราะว่า) ความเกิดบ่อยๆ เป็นเหตุนำ ทุกข์มาให้ ดูก่อนนายช่างผู้กระทำเรือน ท่าน เป็นผู้อันข้าพเจ้าเห็นแล้ว ท่านจักกระทำเรือน อีกไม่ได้ ซึ่งโครงทั้งหลายของท่านทั้งปวง ข้าพเจ้าหักแล้ว เรือนยอดของท่านข้าพเจ้าก็ ทำลายแล้ว จิตของข้าพเจ้าเป็นธรรมชาติ ถึง แล้วซึ่งวิสังขาร (พระนิพพาน) ข้าพเจ้าได้ถึงแล้ว ซึ่งความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลาย

จารึกเสาแปดเหลี่ยมหลักนี้ ประกอบด้วยคาถาจากพระไตรปิฎกที่สำคัญ 4 คาถา คือ

1) คาถาเย ธมฺมาฯ 2) คำพรรณาถึงพระอริยสัจ 4 3) พุทธอุทาน 4) คาถาธรรมบท³²

1) คาถา เย ธมฺมาฯ: คาถา เย ธมฺมาฯ นี้ นับว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นคาถา
 คัดมาจากพระวินัยปิฎก มหาวรรค มหาขันธกะ ตอนพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะบรรพชา

2) คำพรรณาถึงพระอริยสัจ 4: ศ. ยอร์ช เซเดส์ ได้อธิบายถึงความสำคัญของคำ
 พรรณาถึงพระอริยสัจ 4 ที่ปรากฏบนจารึกธรรมจักร 1 (นครปฐม) (เดิมคือ จารึกธรรมจักร กท.
 ๒๙) ไว้ว่าคาถาบทนี้ ไม่สามารถที่จะค้นหาที่มาอย่างถูกต้องได้ เนื่องจากคาถานี้ มีกล่าวอยู่ทั่วไป
 ในคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา สำหรับการแสดงถึงญาณ 3 ประการที่เกี่ยวกับพระอริยสัจ 4
 คือ เกี่ยวกับกิจที่จะต้องกระทำและกิจที่ได้ทำแล้วนั้น มีอยู่ในหนังสือ “มหาวคค์ พระวินัยปิฎก”

3) พุทธอุทาน: เป็นคาถาอยู่ในพระวินัยปิฎก เล่ม 4 มหาวรรค ภาคที่ 1 มหาขันธกะ
 เรื่องโพธิกถา ปฏิจฺจสมุปบาทมนสิการ

³² อุไรศรี วรสระริน และอัญชนา จิตสุทธินฺยาณ, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ
 หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14, 116 – 122.

4) คาถาธรรมบท: เป็นคัมภีร์หนึ่งในพุทธทศนิกาย แห่งพระสูตรตันปิฎก ที่ได้ประมวลหลักคำสอนในแง่มุมต่างๆ เป็นบทรื่องกรองภาษาบาลี โดยแบ่งเป็นหมวดๆ รวม 26 หมวด ประกอบด้วยคาถา 423 คาถา เป็นหลักคำสอนที่ประชาชนชาวพุทธทั่วไป จะสามารถศึกษาค้นคว้าและนำไปประพฤติได้โดยไม่ยากนัก สำหรับธรรมบทที่ปรากฏในจารึกเสาแปดเหลี่ยม 1 นี้ เป็นคาถาที่ 153 และ 154 ซึ่งจัดอยู่ในหมวดที่ 11 ชื่อว่า หมวดชรา (ชราวุคค)

ภาพที่ 61 จารึกเสาแปดเหลี่ยม 2 (ขับจำปา)

พบที่บ้านขับจำปา ต.ขับจำปา อ.ท่าหลวง จ.ลพบุรี ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. จารึกเสาแปดเหลี่ยม 2 (ขับจำปา) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWIs&id=179&userinput=เสาแปดเหลี่ยม>

ศิลาจารึกชิ้นนี้คงจะเป็นชิ้นส่วนที่แตกหักจากเสาแปดเหลี่ยมที่ใช้เป็นเสารองพระธรรมจักร ซึ่งขุดค้นพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านขับจำปา ภาษาที่จารึกเป็นภาษาบาลี สันสกฤต มีจำนวน 1 ด้าน ในระหว่างการขุดค้นเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2514 - กรกฎาคม พ.ศ. 2518

ตารางที่ 9 จารึกเสาแปดเหลี่ยม 2 (ขับจำปา) พบที่บ้านขับจำปา ต.ขับจำปา อ.ท่าหลวง จ.ลพบุรี

คำจารึก	คำแปล
1. สปุทม.	1. ที่เจ็ด.
2. โต โยธ าย.	2. เพื่อนักรบ ..
3. (ต) ถาคเตน อภิสัพพธา ...	3. อันพระตถาคต ตรัสรู้แล้ว ..

ในวัฒนธรรมทวารวดีจะพบว่า เสาแปดเหลี่ยมที่ให้รองพระธรรมจักรนี้ จะนิยมจารึกพระธรรมไว้ ตัวอย่างที่สำคัญ เช่น จารึกเสาแปดเหลี่ยม 1 (ضبจำปา) ซึ่งมีจารึกพระธรรมไว้ถึง 4 บท คือ เย ธมมาฯ คำพรรณาถึงพระอริยสัจ 4 พุทธอุทาน และ พระธรรมบท แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อความที่พบบนจารึกเสาแปดเหลี่ยม 2 (ضبจำปา) นี้ไม่ครบถ้วน และอ่านได้เป็นส่นน้อย จึงไม่สามารถหาที่มาได้ว่าเป็นข้อความที่นำมาจากพระธรรมบทใด³³

ภาพที่ 62 จารึกเสาแปดเหลี่ยมมโนรมย์

พบที่หมู่ที่ 5 ตำบลหางน้ำสาคร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท ปัจจุบันอยู่ที่
นายแพทย์สำนวน ปาลวัฒน์วิไชย

ที่มา:ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเสาแปดเหลี่ยม 3 มโนรมย์[ออนไลน์].เข้าถึงเมื่อ28 กรกฎาคม 2552.เข้าถึงได้จาก<http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWl5&id=18&userinput=เสาแปดเหลี่ยม>

ตารางที่ 10 จารึกเสาแปดเหลี่ยมมโนรมย์ พบที่หมู่ที่ ๕ ตำบลหางน้ำสาคร อำเภอมโนรมย์
จังหวัดชัยนาท

คำจารึก	คำแปล
1. ----- ตโต --- ทิมต // โตพา ---	1. -----
2. ----- เมน อิติ สจจ วิสตติกา ต ---	2. เพราะเหตุแห่งทุกข์นั้น ตัณหาจึงเป็นทุกข์สัจจะ -
3. ----- เมน ตโต สจจิมิ ท มต // ---	3. เพราะตัณหานั้น (สิ่ง) นี้ จึงจัดเป็นสมุทัยสัจจะ -
4. ----- อิติ สา สจจสม -----	4. ----- ตัณหานั้น -----

³³ ชะเอม แก้วคล้าย, จารึกในประเทศไทยเล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 - 14, 103 - 105.

สันนิษฐานว่าเสาแปดเหลี่ยมที่พบนี้คงเป็นเสารองธรรมจักร มีจำนวน 1 ด้าน มี 4 บรรทัด รอบเสาแปดเหลี่ยม กว้างเหลี่ยมละ 20 ซม. สูง 60 ซม. ซึ่งจารึกเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับอริยสัจสี่ โดยคำบนเสานี้ เป็นวรรคที่ 4 ของแต่ละคาถาในสัมโมหิโนทนี อรรถกถาวิภังค์ ในส่วนของสัจจวิภังคินิเทศ วรรณนาสูตรตันตภาชนีย³⁴

จารึกคาถา เยธมฺมาฯ ที่พบในวัฒนธรรมทวารวดี

จารึกเยธมฺมา เหล่านี้เป็นจารึกที่พบในส่วนอื่นๆที่ไม่ใช่ธรรมจักร เสาแปดเหลี่ยม เช่น แผ่นศิลา หรือองค์สถูปจำลอง ซึ่งล้วนแสดงถึงวัฒนธรรมพุทธที่ติดรากฝังแน่นในอาณาจักรนี้ คตินิยมในการจารึก คาถา เยธมฺมาฯ ซึ่งเป็นหัวใจของหลักธรรมในพระพุทธศาสนานี้ได้เริ่มปรากฏในประเทศอินเดียภาคเหนือในช่วงสมัยหลังคุปตะ ดังที่หลงจีนอี้จิง(พ.ศ.1214-1238)ซึ่งเดินทางเข้าไปในประเทศอินเดียได้บันทึกไว้ว่า ชาวพุทธในประเทศอินเดียมีความเชื่อว่าหลักธรรมคำสอนในปัจจุสมุปบาทและคาถา เยธมฺมาฯ นั้นเป็นแก่นของหลักธรรมในพุทธศาสนา ชาวพุทธในอินเดียทั้งพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา จะนิยมจารึกหลักธรรมในปัจจุสมุปบาทและคาถา เยธมฺมาฯ ลงบนวัสดุ แล้วบรรจุไว้ในพระพุทธรูปหรือสถูป โดยเชื่อว่ามี ความสำคัญเทียบเท่าพระอัฐิธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า³⁵

³⁴ "สัจจวิภังคินิเทศ," ใน พระอภิธรรมปิฎก เล่ม 2 วิภังค์ ภาค 1 และ อรรถกถา, แปลโดย มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), 298 – 300.

³⁵ ฝาสุก อินทราชู, สุวรรณภูมิ จากหลักฐานโบราณคดี, 170. อ้างจาก J.Takakusu, A Record of The Buddhist Religion as Proctised in India and the Malay Archipelago(Oxford,1896)p.150.

ภาพที่ 63 จารึกเยธมมาฯ 1 (นครปฐม)

พบที่ระเบียงองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ปัจจุบันอยู่ที่จังหวัด นครปฐม
ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมมาฯ 1 (นครปฐม)[ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม
2552.เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=18&userinput=เสาแปดเหลี่ยม>

ตารางที่ 11 จารึกเยธมมาฯ 1 (นครปฐม)

คำจารึก	คำแปล
เย วา เตสฺ เหตุ ตถาคโต อาห เต วาที่ มหาสมณ	ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคต ตรัสเหตุ และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระ มหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ ฯ ³⁶

³⁶ ชะเอม แก้วคล้าย, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 - 14, 75 -78.

ภาพที่ 64 จารึกเยธมมาฯ 2 (นครปฐม)

มีลักษณะเป็นสถูปทรงบาตรคว่ำ อักษรจารึกอยู่ที่คอระฆัง ปัจจุบันอยู่ที่

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมมาฯ 2 (นครปฐม) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม

2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id>

=19&userinput=ปัลลวะ

ตารางที่ 12 จารึกเยธมมาฯ 2 (นครปฐม)

คำจารึก	คำแปล
1 เตลั เตลั ตถาคโค อาหเตสญ โย นิโรธ	1. พระตถาคตตรัสเหตุแห่ง ธรรมเหล่านั้น และความดับใดแห่งธรรม เหล่านั้น ³⁷

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 79 – 82.

ภาพที่ 65 จารึกเยธมมาฯ 3 (นครปฐม)

พบที่ศาลเจ้าหน้าพระอุโบสถ ข้างองค์พระปฐมเจดีย์ ต. พระปฐมเจดีย์ อ. เมือง
จ.นครปฐม มีจำนวน 1 ด้าน มี 4 บรรทัด กว้าง 40 ซม. สูง 24 ซม.

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมมาฯ 3 (นครปฐม) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=29&userinput=ปัลลวะ>

ตารางที่ 13 จารึกเยธมมาฯ 3 (นครปฐม)

คำจารึก	คำแปล
1. เย ธมมา เหตุปฺปภา 2. เตสํ เหตุํ ตถาคโต อา 3. ห เตสญฺจ โย นิโรธ 4. เอวํ วาที มหาสมณโณติ ฯ	1 - 4 ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระ ตถาคต ตรัสเหตุ และความดับแห่งธรรม เหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ ฯ

สำเนาของจารึกนี้มีอยู่ด้วยกัน 2 แผ่น เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดพระวชิรญาณ ต่อมาเมื่อนำ
สำเนามาเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ จึงได้มีการอ่านสำเนาเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือชุดจารึกใน
ประเทศไทย ข้อสังเกตของสำเนานี้คือคงจะเป็นสำเนาของจารึกกลุ่มเดียวกับศิลาจารึกที่ศาล
เจ้า พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเกี่ยวกับศิลาจารึกที่ศาลเจ้านี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้
เคยทรงนิพนธ์ไว้แล้วเกี่ยวกับคาถาเยธมมาฯ ซึ่งต่อมา ศ. ยอร์ช เซเดส์ ได้นำพระราชนิพนธ์

ดังกล่าวมาตีพิมพ์ลงในหนังสือประชุมศิลปาจารึกสยาม ภาคที่ 2 ในปี พ.ศ. 2472 และ ตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในปี พ.ศ. 2404 โดยใช้ชื่อว่า ประชุมศิลปาจารึก ภาคที่ 2³⁸

ภาพที่ 66 จารึกเยธมมาฯ 4 (นครปฐม)

พบที่ศาลเจ้าหน้าพระอุโบสถข้างองค์พระปฐมเจดีย์ ต. พระปฐมเจดีย์ อ.เมือง

จ.นครปฐม มีจำนวน 1 ด้าน มี 4 บรรทัด

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมมาฯ 4 (นครปฐม) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=30&userinput=ปัลลวะ>

ตารางที่ 14 จารึกเยธมมาฯ 4 (นครปฐม)

คำจารึก	คำแปล
1. เย ธมมา เหตุปภวา 2. เตสฺ เหตุํ ตถาคโต อา 3. ห เตสญฺ โย นิโรโธ 4. เอวํ วาที มหาสมณโณติ ฯ	1 - 4 ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่าใด และความดับใดแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระตถาคตเจ้าตรัสซึ่งเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และความดับนั้น พระมหาสมณเจ้ามีลัทธิอย่างนี้ ฯ ³⁹

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 83 - 85.

³⁹ ประสาร บุญประคอง และแสง มนวิฑูร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 - 14, 86 - 88.

ภาพที่ 67 จารึกเยธมมาฯ 5 (นครปฐม) พบที่ จ.นครปฐม

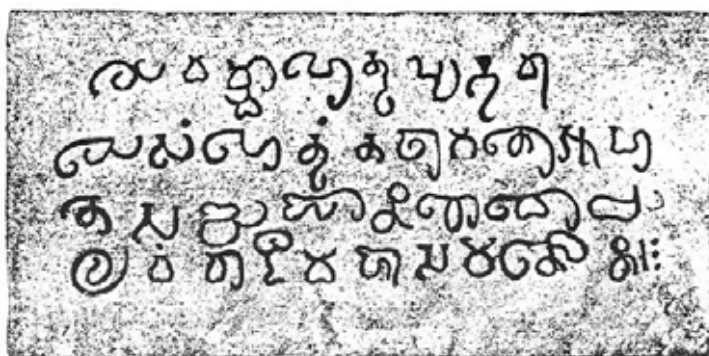
ปัจจุบันอยู่ที่หอพระสมุดวชิรญาณ กองหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร จำนวน
ด้าน 1 ด้าน มี 5 บรรทัด

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมมาฯ 5 (นครปฐม) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=118>
&userinput=ปัลลวะ

ตารางที่ 15 จารึกเยธมมาฯ 5 (นครปฐม)

คำจารึก	คำแปล
1. เย ธมมา เหตุปฺปภาว 2. เตสํ เหตุํ ตถาคโต อา 3. ห เตสญฺจ โย นิโรธ 4. เอวํ วาที มหาสมณติ ฯ	1 - 4 ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่าใด และความ ดับใดแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระตถาคตเจ้า ตรัสซึ่งเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และความดับ นั้น พระมหาสมณเจ้ามีลัทธิอย่างนี้ ฯ ⁴⁰

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, 89 - 91.

ภาพที่ 68 จารึกเยมมาฯ 6 (นครปฐม)

บริเวณสถูปไกล้องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัด นครปฐมปัจจุบันอยู่ที่ ไม่ปรากฏหลักฐาน
ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยมมาฯ 6 (นครปฐม) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม
2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=119>
&userinput=ปัลลวะ

ตารางที่ 16 จารึกเยมมาฯ 6 (นครปฐม)

คำจารึก	คำแปล
1. เย ธมมา เหตุปภวา 2. เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาห 3. เตสญฺจโยนิโรธो จ 4. เอวํ วาทิมหาสมโนติ	1 - 4 ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระ ตถาคต ตรัสเหตุ และความดับแห่งธรรม เหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ ฯ ⁴¹

ศิลาจารึกหลักนี้ ไม่มีสำเนาจารึกที่กองหอสมุดแห่งชาติ จึงไม่มีหลักฐานหลายอย่าง แต่
มีภาพถ่ายจารึกอยู่ในหนังสือประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ 2 ซึ่ง ศ. ยอร์ช เซเดส์ อธิบายไว้เป็น
กลางๆ ว่า แผ่นศิลาจารึกที่ศาลเจ้าพระปฐมเจดีย์แล้วยกเอาความแตกต่างของคำว่า จารึกเยมมา
ฯ หลักต่างๆ มาอธิบาย แต่มิได้ระบุเจาะจงถึงจารึกนี้เลยเพราะคำว่า จารึกที่ศาลเจ้าพระปฐมเจดีย์

⁴¹ ชะเอม แก้วคล้าย, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษ
ที่ 12 - 14 , 92 - 94.

นั้นมีหลายชั้นด้วยกันอย่างไรก็ตาม จารึกเยธมมาฯ ชั้นนี้ ก็คงจะเหมือนกับจารึกอื่นๆ ซึ่งพบที่บริเวณศาลเจ้านครปฐมเช่นกัน⁴²

ภาพที่ 69 จารึกเยธมมาฯ 7 (สุพรรณบุรี)

บ้านท่าม่วง ต.จระเข้สามพัน อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี ปัจจุบันอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมมาฯ 7 (นครปฐม) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=120&userinput=ปัลลวะ>

ตารางที่ 17 จารึกเยธมมาฯ 7 (สุพรรณบุรี)

คำจารึก	คำแปล
1. เย ธมมา เหตุปฐกา 2. เยสฺ เหตุ ตถาคโต อาห 3. เตสญฺจโยนิโรโห จ 4. เอวฺ วาที มหาสมณโณติ ฯ	1 - 4. ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่าใด และความดับไธแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระตถาคตเจ้าตรัสซึ่งเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และความดับนั้น พระมหาสมณเจ้ามีลัทธิอย่างนี้ ดังนี้ ฯ ⁴³

⁴² ยอร์ช เซเดส์, "บันทึกเกี่ยวกับจารึกที่พระปฐมเจดีย์," ใน ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 2 : จารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้. (ฉบับปรับปรุงใหม่) พิมพ์ครั้งที่ 2, แปลโดย ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, จาก Note sur les Inscriptions de Brah Pathamacetiya (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526), 3.

⁴³ ชะเอม แก้วคล้าย, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 – 14, 92 - 94.

ภาพที่ 70 จารึกเยธมมาฯ 8 (ราชบุรี)

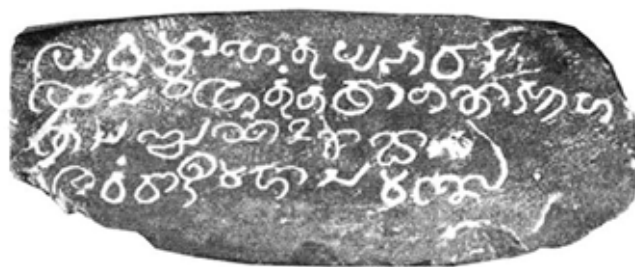
พบที่วัดเพลง ต.หลุมดิน อ.เมือง จ.ราชบุรี ปัจจุบันอยู่ที่พระอุโบสถวัดมหาธาตุ จ.ราชบุรี ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. จารึกเยธมมาฯ 8 (นครปฐม) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 28 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=121&userinput=ปัลลวะ>

ศิลาจารึกหลักนี้ จารึกอักษรอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ (ด้านหลัง) ของพระพุทธรูปยืนปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ซึ่งทำด้วยศิลาสีเขียว ศิลปะแบบทวารวดี พระธรรมเสนานีเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี พบที่วัดเพลง (ร้าง) ตำบลหลุมดิน อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และได้นำมาเก็บรักษาไว้ในพระอุโบสถ วัดมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี

ตารางที่ 18 จารึกเยธมมาฯ 8 (ราชบุรี)

คำจารึก	คำแปล
เย ธมมา เหตุปฺปภา เยสํ เหตุํ ตถาคโต อาห เตสญฺจ โย นิโรโธ เอวํ วาที มหาสมณินฺติฯ	1 - 4 ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่านี้ และความ ดับใดแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระตถาคตเจ้า ตรัสซึ่งเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และความดับ นั้น พระมหาสมณเจ้ามีลัทธิอย่างนี้ ดังนี้ ⁴⁴

⁴⁴ แสง มนวิฑูร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14, 72-74.

ภาพที่ 71 จารึกเยธมมาฯ 9 (เมืองพรหมทิน)

บ้านพรหมทิน ต.หลุมข้าว อ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี ปัจจุบันอยู่ที่นางบุญช่วย ชินดง
 ราษฎรบ้านพรหมทิน ต.หลุมข้าว อ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมมาฯ 9 (เมืองพรหมทิน) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 1 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=123&userinput=ปัลลวะ>

การพบจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี โดยมีคาถาเยธมมาฯ จารอยู่นี้ เป็นสิ่งที่พบได้ใน วัฒนธรรมทวารวดีที่จังหวัดนครปฐมด้วยเช่นกัน นอกจากนี้หลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่ชุมชน โบราณที่เมืองพรหมทิน ประกอบด้วยหลักฐานทางโบราณคดีประเภทเศษภาชนะดินเผา หินบด ลูกปัด ฐานของสถูปก่อด้วยอิฐที่เผาด้วยอุณหภูมิต่ำ ซึ่งล้วนเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทวารวดีอื่นๆ ในภาคกลางของประเทศไทย

ตารางที่ 19 จารึกเยธมมาฯ 9 (เมืองพรหมทิน)

คำจารึก	คำแปล
1. เยธมาเหตุปปภาวา 2. เยสฺ เหตุ ตถาตโต อาห 3. เตสญจ โยนิโรโจ 4. เอววาทีมหาสมโน	1 - 4 ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ มีเหตุเป็นแดนเกิด ก่อน พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่านี้ และความดับได้แห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระตถาคตเจ้าตรัสซึ่งเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และความดับนั้น พระมหาสมณเจ้ามีลัทธิต่างนี้ ⁴⁵

⁴⁵ เติม มีเต็ม และแสง มนวิฑูร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 - 14, 106 - 108.

ภาพที่ 72 จารึกเยธมฺมาฯ 10 (เมืองศรีเทพ)

พบที่เมืองศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ ปัจจุบันอยู่ที่พระปลัดโปรด สุมโน วัดเสาชงทอง
ต.ท่า หิน อ.เมือง จ.ลพบุรี

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมฺมาฯ 10 (เมืองศรีเทพ) ออนไลน์. เข้าถึงเมื่อ 1 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWIs&id=124&userinput=ปัลลวะ>

จารึก เย ธมฺมาฯ หลักนี้พระปลัดโปรด สุมโนวัดเสาชงทอง ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ได้รับถวายจากราษฎรผู้หนึ่งที่จังหวัดเพชรบูรณ์เมื่อเดือนพฤษภาคม 2519 แผ่นจารึกชำรุดแตกออกเป็นหลายชิ้น เจ้าหน้าที่กองหอสมุดแห่งชาติ ได้ทำการสำรวจและทำสำเนาจารึกไว้ เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2523

ตารางที่ 20 จารึกเยธมฺมาฯ 10 (เมืองศรีเทพ)

คำจารึก	คำแปล
1. เยธมาเหตุปปภาวา 2. เยสฺ เหตุ ตถาตโต อาห 3. เตสญฺจ โยนิโรโธจ 4. เอวํวาทิมหาสมโน	1 - 4 ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด ก่อน พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่าใด และความดับได้แห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระ ตถาคตเจ้าตรัสซึ่งเหตุแห่งธรรมทั้งหลาย เหล่านั้น และความดับนั้น พระมหาสมณเจ้ามี ลัทธินี้ ⁴⁶

⁴⁶ เทม มีเต็ม และแยม ประพันธ์ของ, จารึกในประเทศไทยเล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 - 14, 132 - 134.

ภาพที่ 73 จารึกเยธมมาฯ 11 (ภาพสำเนา)

จำนวน 1 ด้าน มี 1 บรรทัด ยาว 90 ซม. สูง 6 ซม. ไม่ปรากฏหลักฐานที่พบ
ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมมาฯ 11 (ภาพสำเนา) [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 1 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=125&userinput=ปัลลวะ>

สำเนาศิลาจารึกหลักนี้เป็นของเดิมที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ตอนล่างของทะเบียนมีบันทึกว่า "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตรัสไว้ว่า "เป็นตัวอักษรแบบเดียวกับหลักศิลานครไชยศรี และหลักศิลาเพชรบูรณ์" ดังนั้นจึงไม่อาจทราบได้ว่า วัตถุจารึกนั้นคืออะไร ปัจจุบันหอสมุดแห่งชาติเก็บรักษาสำเนากระดาดะเพลไว้จำนวน 1 ฉบับ

ตารางที่ 21 จารึกเยธมมาฯ 11 (ภาพสำเนา)

คำจารึก	คำแปล
เย ธมมา เยตุปปภาวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาห เตสญฺจ โย นิโรธो เอวํ วาที มหาสม (โณ)	ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคต ตรัสเหตุ และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระ มหาสมณะ มีปกติตรัสอย่างนี้ ⁴⁷

⁴⁷ ชะเอม แก้วคล้าย และบุญเลิศ เสนานนท์, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ
หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 - 14, 65 - 67.

ด้านหน้ามี 4 บรรทัด

ด้านหลังมี 3 บรรทัด

ภาพที่ 74 จารึกเยธมมาฯ 12 (สุพรรณบุรี)

พบที่บริเวณเมืองเก่าอุททอง จ.สุพรรณบุรี ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
อุททอง จ.สุพรรณบุรี

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเยธมมาฯ 12 (สุพรรณบุรี) [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 1 กรกฎาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=591&userinput=ปัลลวะ>

ตารางที่ 22 จารึกเยธมมาฯ 12 (สุพรรณบุรี) ด้านหน้า

คำจารึกด้านหน้า	คำแปลด้านหน้า
1. เย ธมมา เห (ตุปฺปภาว)	ธรรมคือสิ่งทั้งหลาย เกิดแต่เหตุ พระตถาคต ตรัสเหตุของธรรมะคือสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นและ ความดับของธรรมะคือสิ่งทั้งหลาย เหล่านั้น พระมหาสมณเจ้าตรัสอย่างนี้ ⁴⁸
2. เตสํ เหตุํ ต (ถาคโต อาห)	
3. เตสญฺจ โย (นิโรธो จ)	
4. เอวํ วาที มหาสม (โณ)	

ตารางที่ 23 จารึกเยธมมาฯ 13 (สุพรรณบุรี) ด้านหลัง

คำจารึกด้านหลัง	คำแปลด้านหลัง
1. ทุกข์ ทุกขสมุ (ปฺปาทํ ทุกฺขสฺส จ อติ)	ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความกำวล่วงทุกข์ และ อริยมรรค ⁴⁹
2. กุติ อริย (ญฺญสฺสํคิํ มคฺคํ)	
3. ทุกฺขปฺสม (คามินํ)	

⁴⁸ ประสาร บุญประคอง, "จารึกบนแผ่นดินเผา และที่ฐานพระพุทธรูป," วารสารกรมศิลปากร 10, 1 (พฤษภาคม 2509) : 81 - 83.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

ภาพรวมโดยสรุปแล้ว คาถา เย ธมฺมา นี้มีการจารึกอย่างแพร่หลายในวัฒนธรรมทวารวดี สิ่งเหล่านี้แสดงว่าพระพุทธศาสนาอย่างเถรวาทมาประดิษฐานในประเทศไทยตั้งแต่นิโอดีต คาถา เย ธมฺมา นับว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคาถาคัดมาจากพระวินัยปิฎก มหาวรรค มหาขันธกะ ตอนพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะบรรพชา โดยมีเรื่องย่อว่า

สมัยนั้นสัญชัยปริพาชก (ปริพาชก คือ นักบวชที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา)อาศัยอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยบริษัทปริพาชกหมู่ใหญ่ จำนวน ๒๕๐ คนและสมัยนั้นสารีบุตรและโมคคัลลานะประพาศพรหมจรรย์ในสำนักสัญชัยปริพาชกต่างทำตีกากันว่า ใครได้บรรลุธรรมก่อนจงบอกแก่อีกคนหนึ่ง สารีบุตรปริพาชกได้เห็นพระอัสสชิเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาตมีความเลื่อมใสในความสงบเสถียรเรียบร้อยของท่าน จึงรออนได้โอกาสก็เข้าไปถามถึงหลักธรรมในศาสนาที่ท่านบวช ท่านกล่าวหลักธรรมเพียงย่อๆ ให้ฟังว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น สารีบุตรได้ฟังก็ได้ดวงตาเห็นธรรม แล้วนำมาเล่าให้โมคคัลลานะฟัง โมคคัลลานะก็ได้ดวงตาเห็นธรรมจึงพากันไปลาปริพาชก 250 คน เพื่อจะไปบวชในสำนักพระบรมศาสดาแต่ปริพาชกเหล่านั้นขอไปด้วย จึงพร้อมกันไปลาสัญชัยผู้เป็นอาจารย์ สัญชัยขอให้อยู่กันบริหารหมู่คณะถึง 3 ครั้ง แต่สารีบุตรกับโมคคัลลานะไม่ยอม คงลาไปพร้อมทั้งปริพาชกอีก 250 คน สัญชัยเสียใจถึงอาเจียนเป็นโลหิต เมื่อปริพาชกทั้งหลายได้ไปเฝ้าทูลขอบวชในพระพุทธศาสนาต่อพระผู้มีพระภาคก็ได้รับพระพุทธานุญาตให้เป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา⁵⁰

ลวดลายบนธรรมจักรสมัยทวารวดี

ลักษณะของลวดลายในลัทธิธรรมจักรนั้น นักโบราณคดีวินิจฉัยกันว่าธรรมจักรในเมืองไทย เป็นของทำขึ้นในสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11 - 16) เพราะส่วนใหญ่คล้ายกับลวดลายสมัยราชวงศ์คุปตะในอินเดีย ถ้ากระนั้นก็แสดงว่าได้มีผู้นำเอาแบบอย่างวัฒนธรรมของอินเดียโบราณ เข้ามาสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคนี้ อย่างน้อยก็ในสมัยราชวงศ์คุปตะครองประเทศอินเดีย ระหว่าง พ.ศ. 850 - 1150

ลัทธิธรรมจักรโดยทั่วไปที่พบเห็นนั้นมีลวดลายจำหลักอยู่ทั่วไป คือ

- 1). จำหลักที่วงรอบคุม มีลักษณะเป็นเม็ดกลมๆ เรียกว่าลายลูกประคำ วงถัดออกมาจำหลักเป็นกลีบบัวธรรมดา บั้ววนหรือบัวพันยักษ์
- 2). จำหลักที่ซี่ก้า เป็นการจำหลักที่โคนใหญ่ไล่ลงไปเล็ก มีทั้งลักษณะกลมและเหลี่ยม ที่โคนซี่ก้าจำหลักเป็นรูปบัวคว่ำบัวหงาย บางลัทธิมีรูปเทวดาหรือกษัตริย์ทรงมงกุฎแผ่

⁵⁰ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, 217.

พระพักตร์เพียงอุระ สองพระหัตถ์อยู่ขอบราวกลีบดอกบัว ที่ปลายซี่ก้านที่ติดกับท้องกงแต่ละซี่ก้าหลักเป็นกนกคล้ายบัวหัวเสารองรับท้องกงล้อ

3). จ้าหลักที่กงล้อ วงท้องกงล้อจ้าหลักเป็นเส้นลวดหนึ่งรอบ แล้วจ้าหลักเป็นลายรักร้อยประเภทกลีบบัวเป็นวงไปโดยรอบหรืออาจจะเป็นลายก้านขดชั้นเดียวหรือสองชั้น หรือลายก้านต่อดอก แล้วจึงจ้าหลักเป็นเส้นลวดคั่น วงขอบนอกของกงล้อจ้าหลักเป็นลายคล้ายกนกเปลวหรือลายลูกประคำ

ภาพที่ 75 ธรรมจักรหินปูน (ชำรุด) พิพิธภัณฑ์สถาน ฯ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
เบื้องล่างจ้าหลักเป็นนางกษัตริย์ประทับนั่งบนดอกบัวใหญ่ มีช้างสองเชือกชูวง ถือน้ำเทลงมา

ธรรมจักรล้อนี้มีฐานสำหรับตั้งจ้าหลักเป็นดอกบัวใหญ่คล้ายบัวหัวเสารองรับวงล้อ บนดอกบัวใหญ่นั้นจ้าหลักรูปนางกษัตริย์นั่งขัดสมาธิราบ ในรูปมีศิวภรณ์ สองหัตถ์ประคองพระอุทร มีช้างสองเชือกยืนอยู่บนกลีบบัวดอกเดียวกันนั้นด้วยช้างละตัว ต่างชูวงล้อเทน้ำเทลงมา ยังนางกษัตริย์ รูปจ้าหลักเป็นนางกษัตริย์นั่งบนดอกบัวใหญ่ และมีช้างสองเชือกยืนอยู่ 2 ข้างต่างชูวงยกเทน้ำเทลงมา ยังนางกษัตริย์ที่ล้อธรรมจักร ที่ปูชนียสถานในอินเดียตอนกลาง ปูชนียสถานโบราณ ณ สถูปสาญจี ซึ่งมีพระมหาสถูปมีกำแพงศิลาและมีประตูหรือโถงระทำด้วยหิน ตั้งตระหง่านประจำอยู่ทั้งสี่ทิศ ประกอบด้วยพระสถูปใหญ่น้อยและปูชนียสถานอื่น ๆ อีกมากมาย มีภาพจ้าหลักเป็นคนและสัตว์ รวมทั้งภาพสลักนางกษัตริย์ประทับนั่งบนดอกบัวใหญ่

มีช้างสองเชือกชูวง ถือเต้าน้ำเทลงมา และลวดลายอื่นเช่น ลายประดับเป็นซาดกบางเรื่อง เป็นสัญลักษณ์แสดงปางต่าง ๆ ในพุทธประวัติบางตอน

ภาพที่ 76 โตรณะด้านทิศตะวันออกของสถูปสาญจี
ที่ปรากฏภาพแกะสลักนางกษัตริย์ประทับนั่งบนดอกบัวใหญ่ มีช้างสองเชือกชูวง ถือเต้าน้ำเทลงมา

บทที่ 4

กรณีศึกษา

เพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของลักษณะสถาปัตยกรรมประจำชาติ(Tradition) ที่ปรากฏขึ้นบนโลกสู่ลักษณะร่วมสมัย ที่ยังคงความหมายและวัฒนธรรมเดิมไว้ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่เน้นลักษณะความหมายของพื้นที่มากกว่าการประดับประดาอลวนอลวยอันฟุ่มเฟือย ซึ่งในกรณีการศึกษานี้ก็ได้วัดคอมโยจิและวัดน้ำ ในประเทศญี่ปุ่นเป็นตัวแทนในการศึกษา ส่วนอีกกรณีศึกษาหนึ่งคือพิพิธภัณฑ์ยิว(Judisches Museum)เป็นการศึกษาเรื่องการจัดวางพื้นที่ทางเดิน ในลักษณะที่เป็นตัวแทนภาษาพูด ที่แสดงลักษณะความหมายของพื้นที่ได้ดีเยี่ยม ใน 3 กรณีศึกษานี้ เป็นส่วนหนึ่งของแนวความคิดในการนำไปสู่การสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมและพื้นที่ใหม่ ในโลกปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลง

Komyo - ji Temple

ภาพที่ 77 วัดโคมโยจิทางด้านทิศใต้ ใกล้ทางเข้า

ที่มา: Tadao Ando, A Temple Reborn[online], accessed 31 July 2009. Available from http://www.faithandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top

วัดคอมโยจิสร้างขึ้นบนพื้นที่เดิมในสมัยเอโดะ(Edo: 1609-1867) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองไซโจ (Saijo) ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆบนเกาะ ใน 250 ปีที่ผ่านมา โครงสร้างต่างๆของวัดคอมโยจิได้ผุพังไปตามกาลเวลา พอมาในสมัยปัจจุบันนี้จึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุง ซ่อม สร้างขึ้นมาใหม่ (rebuilt) จากแนวคิดที่อยู่ภายใต้ประวัติศาสตร์ แต่กระนั้นหัวหน้าพระสงฆ์ได้ก็เสนอเกี่ยวกับโครงการ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ ว่าวัดต้องเป็นที่ศูนย์รวมของชุมชน วัดต้องเปิดให้แก่ชุมชนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 78 ภาพมองจากด้านนอก

ที่มา: Tadao Ando, A Temple Reborn [online], accessed 31 July 2009. Available from http://www.faithandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top

สถาปนิกผู้ออกแบบวัดคือ อันโดะ(Tadao ando) ซึ่งได้เสนอแนวคิดในการออกแบบว่า วัดที่จะสร้างขึ้นมานั้น ควรจะเป็นโครงสร้างไม้ห่อหุ้มพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีแสงอ่อนและลอยอยู่เหนือน้ำ ภายในมีห้องต้อนรับ ห้องสวดมนต์และที่นั่งของพระสงฆ์ ทั้งหมดนี้ลอยอยู่เหนือน้ำ แนวคิดทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้ความเคารพในประวัติศาสตร์พื้นที่

ภาพที่ 79 ผังของวัดโคมโยจิ

ที่มา: Tadao Ando, A Temple Reborn [online], accessed 31 July 2009. Available from http://www.faithandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top

ในอดีตสถาปัตยกรรมประเพณี(Traditional) แบบญี่ปุ่นคือ สถาปัตยกรรมที่สร้างด้วยไม้ที่มองดูแล้วน่าเกรงขาม เป็นหนึ่งอันเดียวกับรูปทรงภายนอกทำให้งานนั้นดูบริสุทธิ์ ดังตัวอย่างที่ นานไดมอน (Nandaimon) วัดโตไดจิ (Todai-ji)และที่โจโดโดะ(Jododo) คือวัดโจโดจิ (Jodo-ji) เป็นวัดในสมัยกลางของโชเจน(Chogen) ซึ่งอันโดะก็ได้สร้างพื้นที่ที่กลับไปหาต้นรากของสถาปัตยกรรมเดิม

หลังจากการพิจารณาทางเลือกต่างๆ โบสถ์เป็นอาคารที่มีพื้นที่ใหญ่ที่สุด สถาปนิกได้ออกแบบเสาให้มี 16 ต้น แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม กลุ่มละ 4 ต้น รอบๆมีทางเดิน ซึ่งกันด้วยฉากและมีระแนงไม้เป็นตารางรอบทางเดิน (Corridor) ผนังด้านนอกเป็นไม้ขนาด 15x21 เซนติเมตร ตีห่างกัน 15 เซนติเมตร มีกระจกสอดอยู่ระหว่างไม้ เป็นผลให้เกิดแสงระหว่างภายนอกและภายใน เป็นแสงที่ได้จากธรรมชาติที่ดูเบา นุ่ม สว่าง เป็นการสร้างพื้นที่แห่งพิธีกรรม(Ceremonious) และพื้นที่รอบๆ อาคารเป็นสระน้ำ ซึ่งเป็นการเน้นให้พื้นที่นั้นสำคัญและดูเด่น

หลังคาของอาคารที่สร้างนั้นมีความลาดชันน้อย โดยที่เป็นโครงสร้างไม้ขนาดใหญ่ สำหรับการสร้างจินตนาการของงานสถาปัตยกรรมประเพณีญี่ปุ่น แต่เป็นงานที่ร่วมสมัยไปกับเทคโนโลยี ซึ่งสิ่งหนึ่งที่คงไว้ด้วยงานสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของฝั่งทั้งหมดคือหระสังที่อยู่ระหว่างทางเข้า-ออก

ภาพที่ 80 ตัวอาคารที่เสมือนลอยอยู่บนน้ำ ด้านขวาคือทางเข้าหลัก

ที่มา: Tadao Ando, [A Temple Reborn](http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top)[online], accessed 31 July 2009. Available from http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top

ภาพที่ 81 ทางเดินรอบๆ (Corridor) ระหว่างผนังด้านนอกและผนังด้านใน
ที่มา: Tadao Ando, [A Temple Reborn](http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top)[online], accessed 31 July 2009. Available from
http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top

ภาพที่ 82 พื้นที่สักการะภายในอาคาร
ที่มา: Tadao Ando, [A Temple Reborn](http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top)[online], accessed 31 July 2009. Available from
http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top

ภาพที่ 83 ผนังที่สะท้อนผิวน้ำเมื่อมองจากภายนอก

ที่มา: Tadao Ando, [A Temple Reborn](http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top) [online], accessed 31 July 2009. Available from http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top

ภาพที่ 84 อาคารที่สะท้อนผิวน้ำเมื่อมองจากภายนอก ประดูลอยอยู่

ที่มา: Tadao Ando, [A Temple Reborn](http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top) [online], accessed 31 July 2009. Available from http://www.faihandform.com/features/39_2_ando/39_2_ando.php#top

Water Temple, Hompuki, Japan

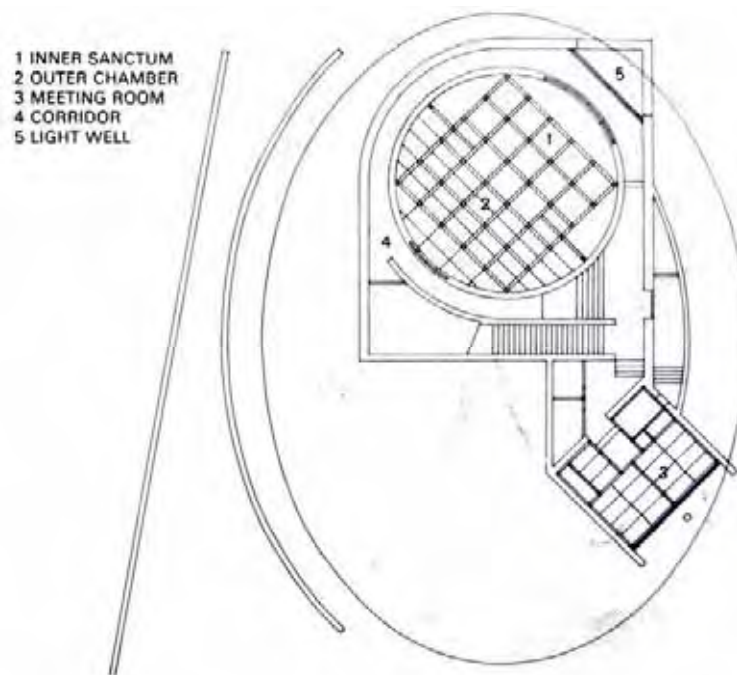

ภาพที่ 85 ภาพถ่ายทางอากาศของ Water Temple

ที่มา:Tadao Ando, GA DOCUMENT 35(Japan:A.D.A EDITA Tokyo Co.,Ltd,1992),62.

วัดน้ำ (Water Temple) ที่โฮมปุคุจิ(Hompukuji) เป็นเมืองเล็กๆอยู่ทางเหนือของ เกาะอะวาซึมา (Awajishima) อยู่บนเขา โดยสร้างขึ้นให้เป็นอิสระจากทุกสิ่ง เป็นงาน สถาปัตยกรรมเชิงทดลอง (Experiment) ของอันโดะ เป็นสถาปัตยกรรมที่เล่นวัสดุ รูปทรง และลำดับการรับรู้กับวัดที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณี (tradition) อันโดะได้ออกแบบพื้นที่สู่วัดด้วยกำแพงคอนกรีตที่อ่อนไหว ก่อนที่จะถึงสระบัวที่อยู่ท่ามกลางป่าเขา ทุ่งข้าวและทะเล ส่วนหนึ่งของพื้นที่ได้โรยกรวดสีขาวแทนสัญลักษณ์ความบริสุทธิ์

ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของสวรรค์เกี่ยวกับพระอมิดา(Amida) เกี่ยวกับความเชื่อ ดั้งเดิม สถาปนิกได้ใช้น้ำและดอกบัวมาเป็นสื่อในการทำการออกแบบ เพื่ออุทิศแก่นิกายชินงอน (Shingon) โดยทำให้เป็นพื้นที่นี้เป็นที่รวมของผู้ที่ศรัทธาศาสนา

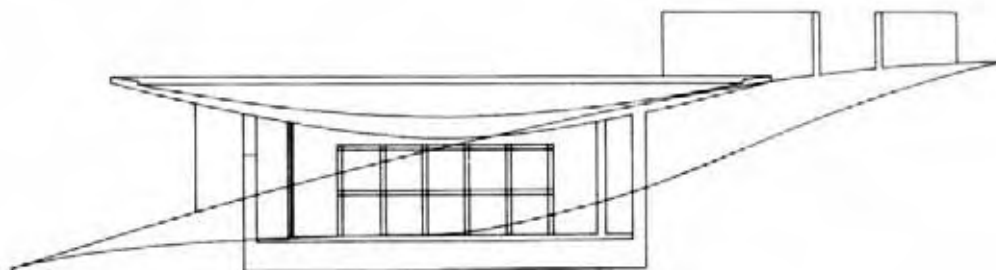
ภาพที่ 86 แผนผังที่แสดงส่วนต่างๆ ของอาคาร

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 67.

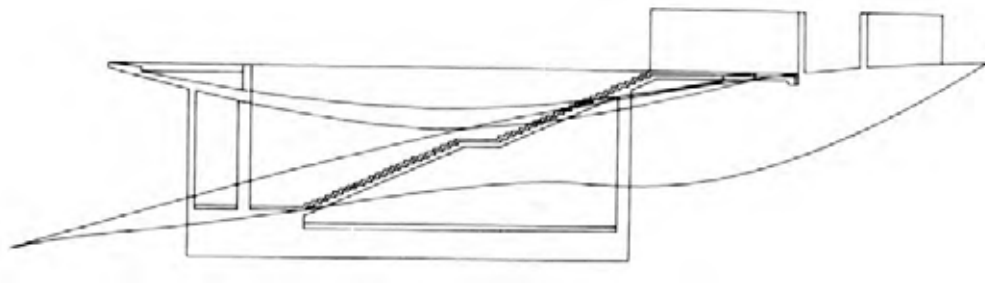
ภาพที่ 87 รูปด้านอาคาร

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 63.

ภาพที่ 88 รูปตัดอาคาร 1

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 63.

ภาพที่ 89 รูปตัดอาคาร 2

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 65.

ภาพที่ 90 หลังคาของอาคารที่เป็นสระบัว

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 67.

อันโดะได้ใช้สระบัวเป็นหลังคาของวัด อาคารจึงอยู่ใต้สระเกือบทั้งหมด เวลาที่จะเข้าสู่โบสถ์นั้นต้องเดินทางเดินคอนกรีตลงไปข้างใต้ของสระบัวที่ถูกแยกออกเป็นสองส่วน เมื่อเดินทางเดินแคบๆ เข้าไปยังพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นกำแพงคอนกรีต ผ่านเข้าสู่พื้นที่สีแดงเข้ม เป็นการบังคับให้ผู้ที่มาเยือนเดินไปตามลำดับ และค่อยๆ สร้างความตื่นตัวขึ้นเรื่อยๆ ภายในพื้นที่นั้นได้ใช้สีและแสงจากธรรมชาติที่ผ่านลงมายังหลังพระประธาน ความอุ่นจากสีทำให้ภายในห้องเป็นเหมือนภาพเขียน ซึ่งวัดนี้เป็นงานที่ใช้สัญลักษณ์ของแสงสีที่ก่อให้เกิดความรู้สึกถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมญี่ปุ่น แต่เกิดขึ้นด้วยภาษาใหม่

ภาพที่ 91 ทางเดินลงไปยังพื้นที่สักการะภายใน

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 68.

ภาพที่ 92 สระบัวหลังคาอาคาร

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 64.

ภาพที่ 93 กำแพงคอนกรีต

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 66.

ภาพที่ 94 พื้นที่สักการะภายใน

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 69.

ภาพที่ 95 พื้นที่ทางเดินภายใน

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 63.

ภาพที่ 96 พื้นที่ภายนอกห้องสักการะ

ที่มา: Tadao Ando, GA DOCUMENT 35 (Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992), 69.

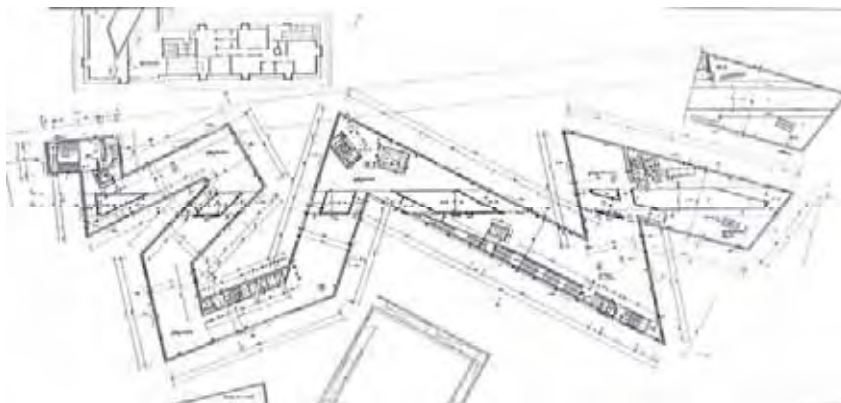
The Jewish Museum with the Berlin Museum

คนเยอรมันมีความสำนึกในความผิดพลาดในเรื่องการประทุษกรรมต่อประชาชนชาวยิว รวมถึงเยอรมันเชื้อสายยิวและเมืองหลวงเก่า ซึ่งปัจจุบันได้กลายมาเป็นเมืองหลวงใหม่หลังหารรวมประเทศ ก็ต้องแสดงออกให้เห็นประจักษ์ว่า เยอรมันยุคใหม่ไม่ลืมอดีตและพร้อมที่จะเผชิญกับความจริงด้วยมโนสำนึกของความผิดชอบชั่วดี การสร้างพิพิธภัณฑ์ยิว(Judisches Museum) จึงเกิดขึ้นภายใต้ประวัติศาสตร์โลก ผู้ที่ชนะการประกวดแบบคือ ดาเนียล ลิเบสคินด์(Daniel Libeskind) สถาปนิกชาวอเมริกัน เชื้อสายโปแลนด์

ภาพที่ 97 แนวแกนภายในอาคาร

ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php) [online], accessed 31 July 2009. Available from <http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

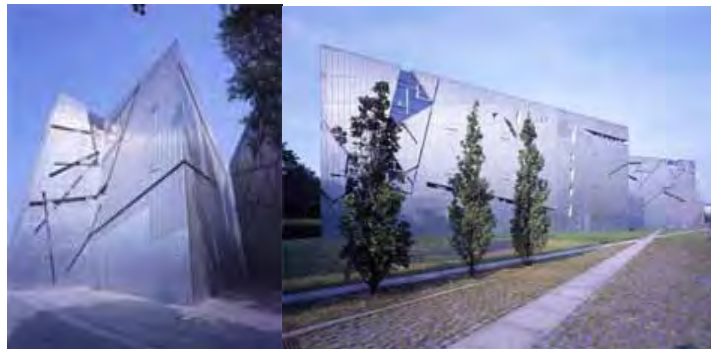
ภาพที่ 98 ผังของอาคาร

ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php) [online], accessed 31 July 2009. Available from <http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

ภาพที่ 99 แกนที่ว่าด้วยความต่อเนื่องประวัติศาสตร์ชนชาวยิว (Continuity)

ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php) [online], accessed 31 July 2009. Available from <http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

ภาพที่ 100 รูปด้านของอาคาร

ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php) [online], accessed 31 July 2009. Available from <http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

สถาปัตยกรรมเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ของชาวยิวนั้น ผู้ออกแบบได้แบ่งแกนออกเป็น 3 แกน แกนที่ 1 ว่าด้วยความต่อเนื่องประวัติศาสตร์ชนชาวยิว (Continuity) แกนที่ 2 ว่าด้วยการลี้ภัย (Exile) และแกนที่ 3 ว่าด้วยการทำลายล้าง (Holocaust) มีการสื่อความเฉพาะเข้ากับทางเข้าหลักของอาคาร โดยที่ต้องผ่านอุโมงค์ลอดใต้อาคารเก่าซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่ปี 1735 เพื่อใช้เป็นศาลยุติธรรม ซึ่งก็เป็นที่ทราบกันดีว่าในยุคที่นาซีเรืองอำนาจนั้น ศาลคือที่สถิตของความ

อรรถาธิบาย ความคิดเชิงเสียดสี(Ironic) นี้จึงเกิดขึ้นด้วยการนำเอาปัจจุบันไปเสียดสีกับอดีต เพื่อให้ผู้ที่เข้าชมพิพิธภัณฑ์ถูกคิดเสียดตั้งแต่เริ่มแรกว่าชนชาวยิว โดยเฉพาะชาวยิวในเยอรมันเป็นผู้ที่ถูกกระทำด้วยความอยุติธรรม

ภาพที่ 101 ภายในอาคารเป็นเส้นแกนที่วาดด้วยการทำลายล้าง (Holocaust)

ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php)[online], accessed 31 July 2009.Available from

<http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

ในพิพิธภัณฑ์นี้มีช่องว่างระหว่างกำแพงสูงทึบ ที่มีเพียงหน้าต่างแคบๆเจาะเอาไว้ในกำแพงด้านที่ 3 ซึ่งทำให้เกิดบัพคันอยู่ เพียงแต่พื้นที่ได้รับแสงธรรมชาติจากหลังคาโปร่งเบื้องบน ความสว่างจึงทำให้เกิดการกระตุ้นให้จินตจำแนกชัด สถาปนิกมอบงานให้ประติมากรชื่อ เมนาเช คาคิชมัน (Menashe Kadishmann) หล่อแผ่นโลหะกลมที่เป็นรูปหน้าตาคน ที่มีแต่ตา จมูก และปาก เททับถมเอาไว้ที่พื้นจำนวนมากและก็เชิญให้ผู้เข้าชมนั้นเดินเหยียบลงไปบนแผ่นโลหะนั้น ทำให้เกิดเสียงค่อนข้างทึบสะท้อนอยู่ภายในกำแพงที่ล้อมรอบ เป็นเสียงที่บาดหูและกระเทือนเข้าไปถึงข้างในใจของผู้เหยียบ ในอีกลักษณะหนึ่งก็ราวกับว่าผู้ชมกำลังเหยียบลงไปบนทุ่งมรณะ(Killing fields)

การที่คนเหยียบลงไปบนผืนดินอันเป็นที่ฝังศพของผู้คนจำนวนมากนั้น ย่อมต้องเกิดสติ จากงานสถาปัตยกรรมชิ้นนี้เห็นถึงสถาปัตยกรรมปะทะกับประวัติศาสตร์ภายใต้มิติของพื้นที่ที่สัมพันธ์ไปกับการเวลาโดยผ่านสัญลักษณ์อย่างสร้างสรรค์

ภาพที่ 102 ช่องเปิดและพื้นที่จัดวาง (art installation)แผ่นโลหะกลมที่เป็นรูปหน้าตาคน
ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php) [online], accessed 31 July 2009.Available from
<http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

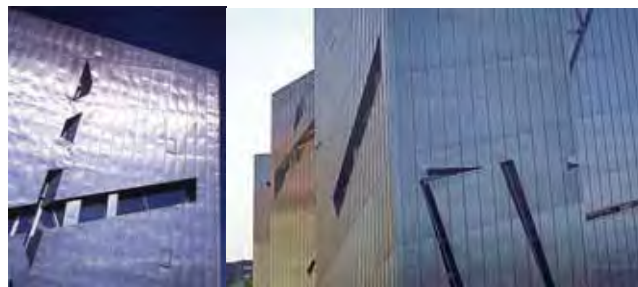

ภาพที่ 103 บันไดภายในอาคาร
ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php)[online], accessed 31 July 2009.Available from
<http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

ภาพที่ 104 ภาพถ่ายทางอากาศที่จะเห็นอาคารใหม่และอาคารเก่า

ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php) [online], accessed 31 July 2009. Available from <http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

ภาพที่ 105 ลายละเอียดของผนังอาคาร

ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php) [online], accessed 31 July 2009. Available from <http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

ภาพที่ 106 สวนภายนอกอาคาร

ที่มา: [Jewish Museum Berlin](http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php) [online], accessed 31 July 2009. Available from <http://www.juedisches-museum-berlin.de/site/EN/01-Exhibitions/exhibitions.php>

จากการศึกษาสถาปัตยกรรมทั้ง 3 ชั้นนั้น เริ่มจากวัดในประเทศญี่ปุ่นคือวัดคอมโยจิ และวัดน้ำซึ่งเป็นผลงานการออกแบบของทาดาโอะ อันโดะ(Tadao Ando) ได้ศึกษารูปแบบจากงานสถาปัตยกรรมญี่ปุ่นแบบประเพณีมาสู่งานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย อันโดะโดยได้อธิบายเนื้อหาเดิมด้วยภาษาแห่งยุคสมัย การนำน้ำและแสงมาใช้กับงานสถาปัตยกรรมทั้งสอง เป็นแนวความคิดที่น่าสนใจทำให้งานสถาปัตยกรรมทั้งสองสัมฤทธิ์ผลทางการออกแบบในพุทธศาสนาแบบญี่ปุ่น รวมทั้งเส้นทางการเดินที่ผู้ออกแบบตั้งใจสร้างให้เกิดการรับรู้ที่ละน้อย จนสมบูรณ์ที่ใจกลางพื้นที่สักการะ

ส่วนพิพิธภัณฑ์นั้นได้ศึกษาลักษณะพิเศษคือการวางผังที่ตั้งใจให้ผู้เข้ามาใช้งานนั้นเดินตามและรับรู้ถึงพื้นที่ที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับประวัติศาสตร์ชนชาวยิว โดยที่แบ่งออกเป็น 3 แนวแกนหลัก การเดินนั้นก็เป็นการสร้างพื้นที่เชื่อมโยงเรื่องราวอีกทางหนึ่ง ส่วนรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมานั้น ก็อธิบายถึงบาดแผลที่ชนชาวยิวได้รับจากสงครามภายในงานสถาปัตยกรรมชิ้นนี้ จึงประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ที่ผู้ออกแบบได้สร้างสรรค์ขึ้นเพื่ออธิบายสู่การรับรู้ที่ผสมผสานไปกับมิติของเวลา

สถาปัตยกรรมทั้ง 3 ชั้นนี้จึงเป็นผลผลิตของสังคม วัฒนธรรมพื้นที่และประวัติศาสตร์พื้นที่นั้นๆ ที่ผู้ออกแบบได้รังสรรค์ออกมาเพื่ออธิบายความ เรื่องราวต่อผู้เข้าใช้

บทที่ 5

องค์ประกอบของโครงการ

สภาพพื้นที่ตั้งโครงการและสภาพชุมชน

วัดกำแพงแสนตั้งอยู่ 151 หมู่ 9 ต.ห้วยหมอนทอง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม ทางทิศตะวันตกของเมืองกำแพงแสนโบราณ โดยวัดตั้งอยู่ห่างจากเมืองกำแพงแสนโบราณราว 1 กิโลเมตร

ภาพที่ 107 ภาพถ่ายทางอากาศวัดกำแพงแสน

ที่มา: แผนที่ออนไลน์[ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 5 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก www.pointasia.com

บริเวณโดยรอบของวัดสภาพปัจจุบันก็จะรายล้อมด้วยหมู่บ้านและพื้นที่ทำการเกษตร

ทิศเหนือ - ติดกับคลองรางพิกุล

ทิศใต้ - ชุมชนรางพิกุล

ทิศตะวันออก - ชุมชนรางพิกุลและห่างออกไป 1 กิโลเมตรจะเป็นเมืองโบราณกำแพงแสน

ทิศตะวันตก - ชุมชนรางพิกุล

การเข้าถึงวัดกำแพงแสนนั้นสามารถเข้าถึงได้ 3 ทางหลักๆคือ 1.ทางถนนสุพรรณบุรี - นครปฐม 2.ถนนกาญจนาบุรี-นครปฐม 3.ถนนภายในหมู่บ้านที่เข้าทางด้านทิศใต้

ภาพที่ 108 เส้นทาง การเข้าถึงวัดกำแพงแสน

ภาพที่ 109 ตำแหน่งที่ตั้งวัดกำแพงแสนและเมืองโบราณกำแพงแสน

ภาพที่ 110 ภาพถ่ายทางอากาศวัดกำแพงแสน มุมมองจากด้านทิศใต้

① มุมมองจากสะพานข้ามคลองรางพิกุล

② คลองรางพิกุล

③ ถนนด้านหน้าวัด

④ สนามฟุตบอลของโรงเรียน

⑤ ทางแยกไปเมืองโบราณกำแพงแสน

⑥ ถนนไปเมืองโบราณกำแพงแสน

ภาพที่ 111 บริเวณรอบๆวัดกำแพงแสน

ภาพที่ 112 ลักษณะพระอุโบสถวัดกำแพงแสนปัจจุบัน

ภาพที่ 113 ลักษณะศาลาการเปรียญวัดกำแพงแสนปัจจุบัน

ภาพที่ 114 ลักษณะกุฏิและหอพระวัดกำแพงแสนปัจจุบัน

ภาพที่ 115 พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดกำแพงแสนปัจจุบัน

ภาพที่ 116 ฼าปนสถานวัดกำแพงแสนปัจจุบัน

ภาพที่ 117 สภาพภายในโดยรอบวัดกำแพงแสนปัจจุบัน

โครงการที่จะสร้างสรรคขึ้นใหม่นั้น จะสร้างขึ้นบนพื้นที่เดิมและบริบทปัจจัยแวดล้อมเดิมของชุมชน มิได้นำตัวงานสถาปัตยกรรมเดิมของวัดปัจจุบันมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ ด้วยต้องการสร้างสถาปัตยกรรมเชิงทดลองใหม่บนพื้นที่ที่มีเนื้อหาระเดิมเท่านั้น เชกเช่นการอธิบายความเดิมด้วยภาษาใหม่

แนวทางการวางผังของโครงการ

การเดินทางเข้าถึงวัดตามเส้นทางของถนนที่มีอยู่แล้วนั้น มีผลต่อการสร้างการรับรู้วัดที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบรวมทั้ง ประกอบกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา(แนวความคิด) ที่ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์ลงไปบนพื้นที่นี้ ก่อให้เกิดการกำหนดการวางตำแหน่งของพื้นที่ที่จะนำไปสู่การออกแบบตัวอาคารต่อไป

เขตพุทธาวาส

เป็นส่วนที่สำคัญใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งพระสงฆ์และฆราวาสเป็นหัวใจของวัด
กำแพงแสน

พิพิธภัณฑ

เป็นส่วนที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยที่มีวัดเป็นศูนย์กลางเชื่อมเรื่องราวเหล่านั้นผ่านพิพิธภัณฑ

เขตสังฆาวาส

เป็นส่วนที่พักอาศัยและปฏิบัติกรรมฐานของพระสงฆ์จึงต้องการความเป็นส่วนตัวสงฆ์
สูงสูง

฼าปนสถาน

ในปัจจุบันพื้นที่฼าปนสถานนี้เป็นพื้นที่ ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกับปัจจุบันอย่างพื้นที่หนึ่ง ในฐานะวัดเป็นพื้นที่ที่บริการสังคมชุมชน การ฼าปนกิจจึงเป็นการบริการสังคมของวัดต่อชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ลานวัด

ลานวัดหรือพื้นที่โล่งที่ถูกจัดสร้างขึ้นเพื่อการดำเนินกิจกรรมทางประเพณีของชุมชน เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

ซึ่งแนวทางการจัดการพื้นที่เหล่านี้จะนำไปอธิบายต่อในภาคการออกแบบ ซึ่งจะนำมาเชื่อมผสมกับแนวความคิดเรื่องมณฑลธรรมจักรที่ได้จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย นำไปสู่การก่อรูปขึ้นร่างของพื้นที่และตัวอาคารในโครงการต่อไป

ลักษณะกิจกรรมภายในโครงการ

ผู้ใช้อย่อยหลักของโครงการ

1. พระสงฆ์
2. ประชาชนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง
3. นักเรียนนักศึกษา

กิจกรรมของสงฆ์ พิจารณากิจวัตรประจำของพระสงฆ์ในปัจจุบัน

- 04 .00 ตื่นจากจำวัด
- 05 .00 ทำวัตรเช้า
- 06 .00 ออกบิณฑบาต
- 07 .30 ฉ้นเช้า
- 09 .30 ศึกษาพระธรรม
- 11 .00 ฉ้นเพล
- 13 .00 ทำความสะอาดพัฒนาวัด
- 16 .00 พักผ่อน / ศึกษาพระธรรม
- 18 .00 ทำวัตรเย็น

กิจกรรมของสงฆ์และชุมชนร่วมกัน

งานบุญประเพณีที่เกี่ยวกับวันสำคัญทางศาสนา อาทิเช่น

1. วันมาฆบูชา
2. วันอาสาฬหบูชา
3. วันวิสาขบูชา
4. วันเข้าพรรษา/ออกพรรษา เป็นต้น

งานประเพณีอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิต

1. ประเพณีบวชนาค
2. การจัดงานศพ
3. ทำบุญวันเกิด ทำบุญบ้าน เป็นต้น

กิจกรรมชุมชน

1. นักเรียนประชาชนทั่วไปมาเยี่ยมชม นมัสการ รวมทั้งหาความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัด และศึกษาพระธรรม

เป็นมาของวัด และศึกษาพระธรรม

2. พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นที่พบปะสังสรรค์ รวมทั้งเป็นที่ประชุมทางความคิดของ

ชุมชน

พื้นที่ใช้สอยภายในโครงการ

จากการศึกษาองค์ประกอบวัดสามารถจำแนกพื้นที่ใช้สอยของโครงการได้ดังนี้

1. ส่วนพุทธาวาส ประกอบไปด้วย

- 1.1 สถูปเจดีย์
- 1.2 พระอุโบสถ
- 1.3 หอกลอง - ระฆัง
- 1.4 ระเบียงคด

2. ส่วนสังฆาวาส ประกอบไปด้วย

- 2.1 กุฏิสงฆ์และเว็จกุฏิ
- 2.2 ศาลาฉัน
- 2.3 โรงครัว
- 2.4 ศาลาการเปรียญ
- 2.5 หอไตร
- 2.6 พื้นที่วิสสุตนากรรมฐาน

3. ส่วนธรณีสงฆ์ ประกอบไปด้วย

- 3.1 พิพิธภัณฑสถาน
- 3.2 เมรุ
- 3.3 ลานประกอบกิจกรรม
- 3.4 ที่จอดรถ

รายละเอียดการใช้สอยพื้นที่ภายในโครงการ

1. พื้นที่ส่วนพุทธาวาส

1.1 สถูปเจดีย์

เป็นหัวใจของเขตพุทธาวาส เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พื้นที่สถูปเจดีย์นั้นได้มาจากความสัมพันธ์ระหว่างเสาสถูปในแนวตั้งและแนวนอน

ทำให้เกิดเรขาคณิตพื้นที่วงกลมเป็นมณฑลสามมิติ โดยวิเคราะห์จากกระบวนการทางเรขาคณิต

ซึ่งใช้พื้นที่ 256 ตารางเมตร โดยประมาณ (ดูบทที่ 6 ประกอบ)

1.2 พระอุโบสถ

ใช้ในการทำสังฆกรรมของสงฆ์ มีพื้นที่โดยพุทธบัญญัติในการรองรับพระสงฆ์ได้ 21 รูป ในการทำพิธี พระสงฆ์ 1 รูปนั่งทำหัตถบาลใช้พื้นที่ $1 \times 1.5 = 1.5$ ตารางเมตร ในการบวชจะประกอบไปด้วย พระสงฆ์ 21 รูป พระคู่สวด 2 รูป นาค 1 รูป รวม 24 รูป จึงคิดพื้นที่ทำสังฆกรรมของสงฆ์ได้ $24 \times 1.5 = 36$ ตารางเมตร

พื้นที่สำหรับฆราวาสในพิธี 20 คน ฆราวาส 1 คน ใช้พื้นที่ $0.8 \times 1 = 0.8$ ตารางเมตร ดังนั้นฆราวาส 20 คนใช้พื้นที่ $0.8 \times 20 = 16$ ตารางเมตร

พื้นที่ตั้งพระประธาน 25 ตารางเมตร

พื้นที่นั่งนั้สการ 30 ตารางเมตร

Circulation $30\% = (36 + 16 + 25 + 30) \times 0.3 = 32.1$ ตารางเมตร

ดังนั้นพื้นที่พระอุโบสถคือ 139.1 ตารางเมตร

1.3 ระเบียงคด

พื้นที่พระระเบียงคดที่ล้อมรอบพระเจดีย์นั้นใช้ประดิษฐานพระพุทธรูป รวมทั้งเพื่อเป็นที่นั่งสมาธิและศึกษาพระธรรมของพระสงฆ์

ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างจำนวน 47 ปาง

พระพุทธรูป 1 องค์ใช้พื้นที่ 3 ตารางเมตร

พระพุทธรูป 47 องค์ใช้พื้นที่ 141 ตารางเมตร

พื้นที่สักการะ 1 ตารางเมตร/พระพุทธรูป 1 องค์ ดังนั้นใช้พื้นที่ 47 ตารางเมตร

Circulation $50\% = (141 + 47) \times 0.5 = 94$ ตารางเมตร

ดังนั้นพื้นที่ระเบียงคดคือ $141 + 47 + 94 = 282$ ตารางเมตร

1.4 หอกลอง – หอระฆัง

ระฆังมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.5 เมตร

กลองมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.8 เมตร ยาว 1.5 เมตร

พื้นที่หอกลอง – หอระฆัง 20 ตารางเมตร

2. พื้นที่ส่วนสังฆาวาส

2.1 ภูมิสงฆ์และเวจจภูมิ

ขนาดของภูมิตามพระวินัยมีขนาดโดยกว้าง 7 คืบ ยาว 12 คืบ

พื้นที่ภูมิสงฆ์ 1 รูปใช้พื้นที่ $2 \times 3 = 6$ ตารางเมตร

พื้นที่ระเบียงภายนอก $2 \times 1.5 = 3$ ตารางเมตร

ดังนั้นรวมพื้นที่ภูมิสงฆ์ 1 รูปใช้พื้นที่ 9 ตารางเมตร

พระสงฆ์มีทั้งหมด 25 รูป ใช้พื้นที่ 225 ตารางเมตร

ห้องส้วม 1 ห้อง ใช้พื้นที่ $1 \times 1.5 = 1.5$ ตารางเมตร

ห้องสรงน้ำ 1 ห้อง ใช้พื้นที่ $1 \times 1.5 = 1.5$ ตารางเมตร

จากจำนวนพระสงฆ์ใช้ห้องน้ำ 10 ห้อง ห้องส้วม 10 ห้อง

รวมใช้พื้นที่ 30 ตารางเมตร

Circulation 50% = 15 ตารางเมตร

พื้นที่ส่วนห้องน้ำห้องส้วมส่วนพระสงฆ์รวม 45 ตารางเมตร

2.2 ศาลาฉัน

พื้นที่ฉันอาหารของพระสงฆ์ 1 รูป ใช้พื้นที่ $1.2 \times 1 = 1.2$ ตารางเมตร

ดังนั้นพื้นที่ฉันอาหารของพระสงฆ์ 25 รูป ใช้พื้นที่ 30 ตารางเมตร

Circulation 30% = 9 ตารางเมตร

พื้นที่ใช้สอยรวมทั้งหมด 39 ตารางเมตร

2.3 โรงครัว

คิดเป็นพื้นที่ 50% ของหอฉัน 19.5 ตารางเมตร

พื้นที่เก็บภาชนะคิดเป็น 50% ของโรงครัว 9.75 ตารางเมตร

พื้นที่รวม $19.5 + 9.75 = 29.25$ ตารางเมตร

Circulation 30% = 8.8 ตารางเมตร

รวมพื้นที่ส่วนโรงครัว $29.25 + 8.8 = 38.05$ ตารางเมตร

2.4 ศาลาการเปรียญ

จำนวนฆราวาสที่เข้ามาใช้งานมากที่สุดประมาณ 100-200 คน ขึ้นอยู่กับ
เทศบาลงานบุญ ในการคิดพื้นที่ศาลาการเปรียญนั้นคิดจำแนกแยกออกเป็นได้ดังนี้

พื้นที่พระสงฆ์ 25 รูป 37.5 ตารางเมตร

พื้นที่ส่วนของฆราวาสนั่งทำบุญ 200 คน

ฆราวาส 1 คน ใช้พื้นที่ $0.8 \times 1 = 0.8$ ตารางเมตร

พื้นที่ส่วนของฆราวาสนั่งทำบุญ = 160 ตารางเมตร

รวมพื้นที่ $37.5 + 160 = 197.5$ ตารางเมตร

Circulation 30% = 59.25 ตารางเมตร

พื้นที่ศาลาการเปรียญทั้งหมด 256.75 ตารางเมตร

2.5 หอไตร

พื้นที่เก็บพระธรรมคัมภีร์ทางศาสนา 25 ตารางเมตร

2.6 พื้นที่วัดสุสานกรรมฐาน

เป็นพื้นที่ปฏิบัติธรรมสำหรับฆราวาส แม่ชี และผู้ที่สนใจ โดยจะมีจัดพื้นที่โล่ง ภายใต้อาคารไม้

3. ส่วนธรณีสงฆ์ ประกอบไปด้วย

3.1 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

พิพิธภัณฑ์วัดกำแพงแสนริเริ่มโดยพระปลัดสุวัฒน์ สุชีโว เจ้าอาวาสวัดกำแพงแสน ท่านได้เริ่มรวบรวมโบราณวัตถุต่างๆ ในท้องถิ่นและจัดตั้งพิพิธภัณฑ์วัดกำแพงแสนขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วยโบราณวัตถุหลายประเภททั้งที่เป็นโบราณวัตถุในท้องถิ่น คือ โบราณวัตถุสมัยทวารวดีและโบราณวัตถุอื่นๆ ที่มีผู้มีจิตศรัทธานำมาถวาย เช่น เครื่องถ้วย เครื่องทองเหลือง เครื่องจักสาน เป็นต้น โดยภายในพิพิธภัณฑ์จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่คือ ในส่วนของโบราณวัตถุสมัยทวารวดีและโบราณวัตถุอื่นๆ ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์วัดกำแพงแสนจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ ไว้ในศาลาเอนกประสงค์ซึ่งเป็นอาคารชั้นเดียว โดยจัดแสดงวัตถุไว้ในตู้กระจกของที่จัดแสดง ประกอบไปด้วยเศษประติมากรรมปูนปั้นและชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม ภาชนะดินเผาสมัยต่างๆ ประกอบด้วยภาชนะดินเผาหลายสมัย เช่น สมัยบ้านเชียง หรือ เครื่องถ้วยต่างๆ เครื่องใช้ต่างๆ ในครัวเรือน เช่น เครื่องจักสาน และเครื่องทองเหลือง พระพุทธรูปและพระพิมพ์ เป็นของหลายยุคหลายสมัย

เปลือกหอยทะเล เป็นเปลือกหอยขนาดใหญ่สวยงาม ซึ่งได้มาจากการขุดบ่อดินในบริเวณชุมชน
กำแพงแสน⁵¹

ตารางที่ 24 การใช้พื้นที่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

องค์ประกอบ	จำนวนผู้ใช้ (คน)	พื้นที่ต่อหน่วย (ตรม.)	พื้นที่รวม (ตรม.)	อ้างอิง
นิทรรศการถาวร	100	1.35	135	A
นิทรรศการหมุนเวียน	50	1.35	68	C
ห้องบรรยาย,สัมมนา	50	1.80	90	B
โถงต้อนรับ	100	2	200	B
ประชาสัมพันธ์	1	2	2	B
ห้องน้ำ	-	-	18	B
รวมพื้นที่			513	

A : Time Saver Standards for Interior Design and Space Planning , 1106 –1109

B : Museums and Art Galleries : A Design and Deuelopment Guide, 30 – 100

C : การวิเคราะห์

3.2 เมรุ

ขนาดเตาเผา 2.00 X 0.40 เมตร 8.00 ตารางเมตร

ทางเดินรอบเตาเผาศพกว้าง 1.50 เมตร 14.50 ตารางเมตร

พื้นที่ตั้งศพ 4.00 X 4.00 เมตร 8.00ตารางเมตร พื้นที่พระสวด 4 รูป 6.00 ตาราง

เมตร

พื้นที่รวม 36.50 ตารางเมตร

Circulation 30% =10.95 ตารางเมตร

พื้นที่เมรุรวม 47.45 ตารางเมตร

⁵¹ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ข้อมูลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐม ปีพุทธศักราช 2546 (ฉบับเนื้อหาสังเขป)[ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อ 1 กันยายน 2552 ,
เข้าถึงได้จาก www.sac.or.th/index.htm

3.3 ลานประกอบกิจกรรม

จัดสรรโดยใช้พื้นที่โล่งในโครงการที่เหลือทั้งหมด จัดพื้นที่ให้เอื้อต่อกิจกรรม งาน
ประเพณีในชุมชน

3.4 ที่จอดรถ

พื้นที่ใช้สอยรวมอาคารทั้งหมด 1899.496 ตารางเมตร

คิดพื้นที่จอดรถ 240 ตารางเมตร/พื้นที่จอดรถ 1 คัน

คิดพื้นที่ใช้ในช่วงงานเทศกาลเป็น 70 คัน

ที่จอดรถยนต์ 1 คันใช้พื้นที่ (2.5x5) 12.50 ตารางเมตร

ดังนั้นพื้นที่จอดรถในโครงการทั้งหมดคือ 875 ตารางเมตร (70 คัน)

ตารางที่ 25 สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในเขตพุทธาวาส

	อาคารเขตพุทธาวาส	พื้นที่
1.1	สถูปเจดีย์	256
1.2	พระอุโบสถ	139.1
1.3	หอกลอง - ระฆัง	20
1.4	ระเบียงคด	282

ตารางที่ 26 สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในเขตสังฆาวาส

	อาคารเขตสังฆาวาส	พื้นที่
2.1	กุฏิสงฆ์และเว็จกุฏิ	45
2.2	ศาลาฉัน	39
2.3	โรงครัว	38.05
2.4	ศาลาการเปรียญ	256.75
2.5	หอไตร	25
2.6	พื้นที่วิปัสสนากรรมฐาน	พื้นที่ภายใต้ร่มเงาไม้

ตารางที่ 27 สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในส่วนธรณีสงฆ์

	อาคารส่วนธรณีสงฆ์	พื้นที่
3.1	พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น	513
3.2	เมรุ	47.45
3.3	ลานประกอบกิจกรรม	พื้นที่โล่งของวัด
3.4	ที่จอดรถ	875

ตารางที่ 28 สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในโครงการวัดกำแพงแสน

รวมพื้นที่ใช้สอยในอาคาร	2536.35
Circulation 30%	760.905
รวมพื้นที่ใช้สอยทั้งหมด	3297.255
รวมพื้นที่ Open space 200 %	9891.765

บทที่ 6

แนวความคิดการออกแบบ

ในการสร้างสรรค์การออกแบบสถาปัตยกรรมนั้น ได้เกิดจากการศึกษาหลักฐานทางโบราณวัตถุที่พบในเมืองโบราณกำแพงแสนเป็นสำคัญและความเกี่ยวเนื่องทางวัฒนธรรมในอดีต ธรรมจักรนั้นนับเป็นเอกลักษณ์ทางโบราณวัตถุที่สำคัญยิ่งในวัฒนธรรมทวารวดี ที่มีความโดดเด่นและพบในวัฒนธรรมศิลปะทวารวดี จึงได้เกิดการวิเคราะห์และนำมาเป็นแนวความคิดนำสู่การเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีตกับวัฒนธรรมชุมชนในปัจจุบัน สร้างลำดับการรับรู้ที่ต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกันที่สัมพันธ์กับบริบทและมิติทางประวัติศาสตร์เมืองโบราณกำแพงแสน เชื่อมโยงวิถีชุมชนเดิมเข้ากับที่ว่างทางสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นภายใต้วัฒนธรรม กิจกรรม ความเชื่อเดิม ด้วยการสร้างกระบวนการเรียนที่ก่อให้เกิดปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นวัตถุประสงค์หลักในการสร้างสรรค์

แนวความคิดคติสัญลักษณ์ธรรมจักร

วิเคราะห์คติการสร้างธรรมจักรเพื่อนำมาใช้ในการออกแบบสร้างสรรค์วัด เหตุและปัจจัยในการใช้คติธรรมจักรมาใช้ในการออกแบบ เพื่อสื่อความหมายจากแนวคิดผ่านระบบสัญลักษณ์จากคติของธรรมจักร ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการออกแบบสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไทย โดยจากแปรแนวคิดทางนามธรรมเป็นรูปธรรม ผ่านระบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม ที่ทำหน้าที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งประเด็นต่างๆที่จะกล่าวนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทวารวดีที่สำคัญทั้งสิ้น ซึ่งประเด็นต่างๆมีดังต่อไปนี้

ประเด็นการสร้างธรรมจักรขึ้นภายใต้พุทธศาสนา

ในศาสนาพุทธ วงล้อแห่งชีวิต (Wheel of life) หรือ ธรรมจักร (Dharmachakra ; Wheel of Dhamma) เป็นสัญลักษณ์แทนวัฏจักรเวียนว่ายตายเกิด หรือวงเวียนแห่งการ ประสูติ ตริสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธองค์ ซึ่งในการสร้างขึ้นนั้นแสดงให้เห็นถึงคติสังขธรรมของชีวิตที่เกิดขึ้นและดับเป็นปกติชนทั่วไป

ประเด็นสัญลักษณ์ของการปฐมเทศนาและพระธรรมคำสอนที่แผ่ไป

ธรรมจักรหมายถึงกงล้อแห่งพระธรรม เปรียบได้กับจักรวรรดิของพระจักรพรรดิ ซึ่งหมุนหรือแผ่ไปพร้อมกับกำลังอำนาจ แต่ธรรมจักรของพระพุทธองค์เป็นการหมุนหรือแผ่อำนาจด้วยธรรม⁵² ความเชื่อเรื่องพระจักรพรรดิกับจักรวรรดิที่หมุนไปเพื่อแผ่พระราชอำนาจ มีอยู่ทั่วไปใน

⁵² ชะเอม แก้วคล้าย, “จารึกธรรมจักร,” วารสารกรมศิลปากร, 99.

ความรู้ของชาวอินเดีย เมื่อพุทธศาสนิกชนต้องการสื่อถึงการเผยแพร่พระธรรมของพระพุทธเจ้า จึงใช้จักรที่หมุนไปเป็นสัญลักษณ์เช่นกัน ต่างเพียงว่าเป็นจักรแห่งพระธรรมหรือธรรมจักร

หลังจากที่พระองค์ทรงเทศนาเสร็จ เหล่าเทวดาทั้งหลายจึงกล่าวว่า “นั่นพระธรรมจักร อันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศให้เป็นไปแล้ว ณ ปาติสปีตนมฤคทายวัน เขตพระนครพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก จะปฏิบัติไม่ได้”⁵³ นอกจากนี้ ธรรมจักรบางองค์จารึกชื่อพระธรรมอื่นๆ เช่น ปฏิจจสมุปบาท⁵⁴ ซึ่งเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าแรกตรัสรู้ประทับอยู่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์

ดังนั้น ปฏิจจสมุปบาทจึงเป็นวงจรที่เป็นต้นเหตุของการเวียนว่ายตายเกิด หากตัดวงจรนี้ได้ก็จะเข้าสู่นิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก ส่วนเหตุที่ทำให้จารึกปฏิจจสมุปบาทบนธรรมจักร อาจเป็นผลมาจากลักษณะของธรรมจักรที่เป็นวงกลม ซึ่งสอดคล้องกันดีกับวงจรที่ตอบรับกันเป็นห่วงโซ่ของปฏิจจสมุปบาท สำหรับส่วนอื่นๆ ได้แก่ เสา และฐานรองรับ ปรากฏชื่อพระธรรมจากส่วนต่างๆ เป็นต้นว่า คาถาเย ธมฺมา พุทธอุทาน และธรรมบท หากสังเกตเนื้อความของพระธรรมดังกล่าว ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับใจความสำคัญแห่งพุทธศาสนา คือการเข้าสู่นิพพานและการเผยแพร่พุทธศาสนาทั้งสิ้นดังนี้

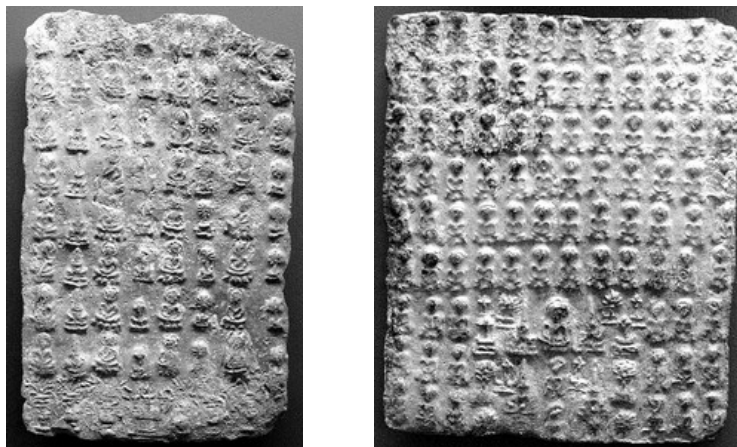
คาถาเย ธมฺมา เป็นคาถาที่พระอัสสชิแสดงแก่อุปติสสะ (พระสารีบุตร) ส่งผลให้อุปติสสะและโกติตะ (พระโมคคัลลานะ) ออกบวช มีความว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติ ทรงสั่งสอนอย่างนี้” แม้เป็นเพียงข้อความสั้นๆ แต่ครอบคลุมเนื้อหาของอริยสัจสี่อย่างสิ้นเชิงจึงถือว่าเป็นคาถาหัวใจพุทธศาสนา

ประเด็นการเป็นปุชนียวัตถุสำคัญ

หลักฐานที่รองรับความคิดว่าธรรมจักรมีความสำคัญ เปรียบได้เท่ากับพระพุทธรูปและสถูป ยังเห็นได้จากใบเสมาที่ด้านหนึ่งสลักรูปธรรมจักร ส่วนอีกด้านหนึ่งสลักรูปสถูป แผ่นเงินคูนนูนจากอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งพบทั้งแผ่นเงินคูนนูนเป็นพระพุทธรูป สถูป และธรรมจักร อยู่รวมกันภายในภาชนะดินเผาใบเดียวกัน และพระพิมพ์ดินเผาจากอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งปรากฏทั้งพระพุทธรูป สถูป และธรรมจักร

⁵³ พระบาลีวินัยปิฎก มหาวรรค (ปฐมภาค), พระไตรปิฎก ฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2530), 24 - 25.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน. 20 - 25.

ภาพที่ 118 พระพิมพ์จากอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ความสำคัญที่เท่าเทียมกันระหว่างปฐมนียัตถ์ทั้งสาม มีหลักฐานให้เห็นในวัฒนธรรมทวารวดีภาคกลางด้วย เช่นในพระพิมพ์และบนแผ่นหินสลัก การปรากฏร่วมกันของปฐมนียัตถ์ทั้งสามบนพระพิมพ์ ยังไม่ทราบความหมายที่แฝงอยู่อย่างชัดเจน แต่ก็มีข้อสันนิษฐานว่า พระพุทธรูปอาจเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธ สถูปอาจเป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรม และธรรมจักรอาจเป็นสัญลักษณ์แทนพระสงฆ์ เหตุที่ธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์แทนพระสงฆ์เป็นเพราะว่า การหมุนธรรมจักรก่อให้เกิดพระสงฆ์ขึ้น⁵⁵

ภาพที่ 119 แผ่นหินสลักพระพุทธรูปขนาดข้างด้วยธรรมจักรและสถูป

⁵⁵ ชะเอม แก้วคล้าย, “จารึกธรรมจักร,” วารสารกรมศิลปากร, 96 - 116.

การขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีนั้นทำให้เห็นว่าธรรมจักรมักพบอยู่ใกล้ๆ สถูป เช่น การขุดแต่งที่เจดีย์หมายเลข ๒ และ๑๑ ที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี⁵⁶ ดังนั้น การปรากฏพระพุทธรูป สถูป และธรรมจักรร่วมกันบนพระพิมพ์ อาจเป็นภาพสะท้อนของศาสนสถานสมัยนั้นที่มีสิ่งสักการะทั้งสามประดิษฐานอยู่ด้วยกัน

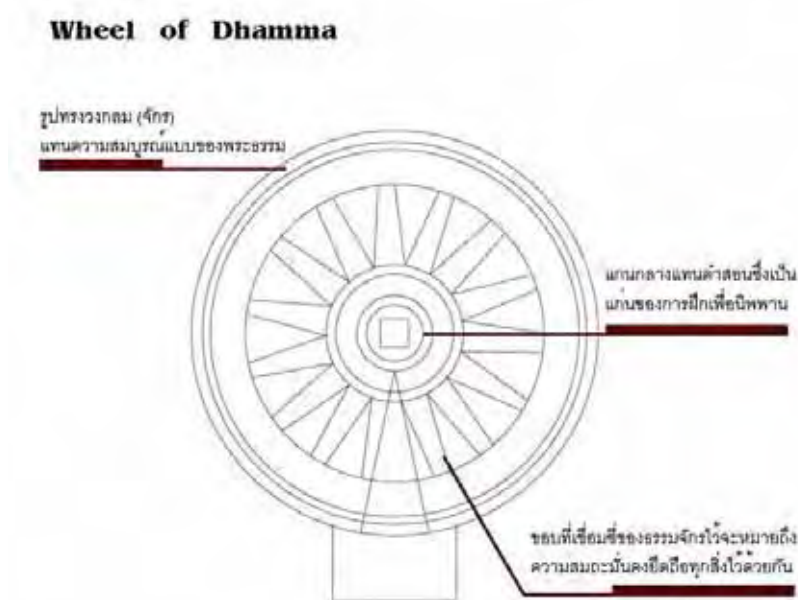
จากเนื้อหาประเด็นทั้ง 3 ข้อข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมทวารวดีที่โดดเด่นต่างจากยุคสมัยของศิลปะในยุคอื่นที่มีอาจหาพบได้ ด้วยความสำคัญที่ได้กล่าวมานั้นจึงนำมาสู่การวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูล เพื่อนำมาออกแบบ การจัดภาพรวมของโครงการโดยเฉพาะในเขตพุทธาวาสซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของโครงการวัดกำแพงแสน

เนื้อหาคติจากสัญลักษณ์ธรรมจักร(DHAMACHAKRAMANDALA)

วงล้อแห่งธรรมหรือธรรมจักร (Dharmachakra ; Wheel of Dhamma)

จากการวิเคราะห์ของผู้ศึกษา องค์ประกอบต่างๆของธรรมจักรนั้นแบ่งออกเป็น 3 ส่วน แต่ละส่วนนั้นก็มีความหมายกันต่างออกไป ดังนี้

- 1.รูปทรงวงกลม(จักร) แทนความสมบูรณ์แบบของพระธรรมหรือธรรมะของพระพุทธเจ้า
- 2.ซี่ก้าของธรรมจักรหมายถึงความสมณะ มั่นคงเอยยึดถือทุกสิ่ง(ธรรม)ไว้ด้วยกัน
- 3.แกนกลางหรือดุมล้อแทนคำสอนเพื่อสู่การนิพพาน

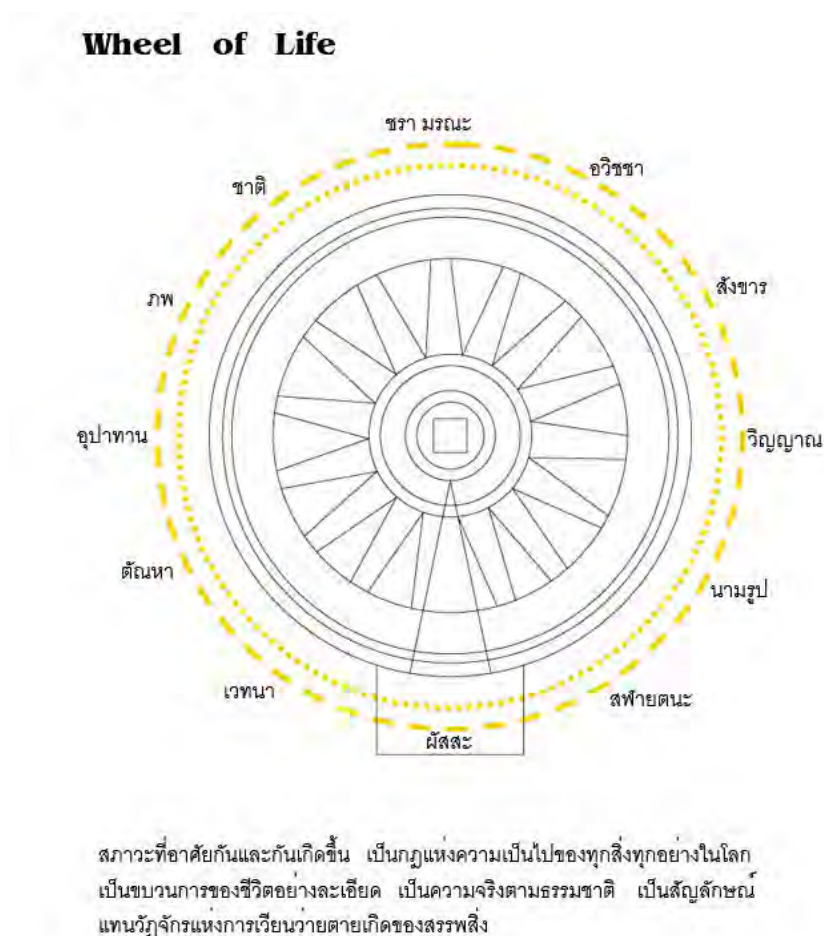

ภาพที่ 120 วิเคราะห์วงล้อแห่งธรรม

⁵⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม, “จากถ้ำอมรรัตน์ถึงถ้ำโพธิสัตว์,” เมืองโบราณ, 15 ,1 (มกราคม - มีนาคม 2532):54.

วงล้อแห่งชีวิตหรือภวัจกร (Wheel of life)

ในจารึกพระธรรมจักรวงหนึ่งที่ได้พรรณนาเกี่ยวกับหลักธรรมปฏิจจสมุปบาทไว้อย่างละเอียดชัดเจนทั้งที่ดุมล้อ ชีกง้า และกงล้อ และในทางกายภาพของวงล้อธรรมจักรนั้นก็มีลักษณะเป็นวงกลมที่ตอบรับกับกฎปฏิจจสมุปบาทที่มีลักษณะเป็นห่วงโซ่ ซึ่งก็เป็นที่มาของเนื้อหาที่จะนำมาวิเคราะห์เพื่อใช้ในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม

ภาพที่ 121 วิเคราะห์วงล้อแห่งชีวิต

การวิเคราะห์หลักธรรมปฏิจจสมุปบาท

ความสำคัญของปฏิจจสมุปบาท

เป็นหลักธรรมที่มีความลึกซึ้งและสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า หลักธรรมที่ทำให้พระพุทธองค์ได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็คือเรื่องปฏิจจสมุปบาท ธรรมทั้งหมดที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงในกาลต่อมาคือความหมายที่ขยายจากเรื่องปฏิจจสมุปบาท⁵⁷ และมีพุทธพจน์ที่ตรัสถึงความสำคัญของปฏิจจสมุปบาทไว้ว่า “ผู้ใดมองเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้ นั้นย่อมเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นย่อมเห็นปฏิจจสมุปบาท”⁵⁸ กฎปฏิจจสมุปบาทเป็นหลัก ความจริงของสรรพสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและแสดงไว้ในรูปของกฎ ธรรมชาติถือได้ว่าเป็นหลักธรรมที่มีความนุ่มลึก กว้างขวางครอบคลุมหลักธรรมอื่นๆ ใน พระพุทธศาสนา

ความหมายของปฏิจจสมุปบาท

เป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยการกำเนิดและความเป็นไปของสรรพสิ่งอันเป็นไปตามธรรมดา หรือตามธรรมชาติ โดยแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องของสรรพสิ่งที่อิงอาศัยกันและกัน อย่าง สัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามกระบวนการธรรมชาติล้วนๆ ความหมายของปฏิจจสมุปบาท ตาม เนื้อความคือ ภาวะแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นและดับของสรรพสิ่งตามเหตุปัจจัยที่เป็นไปโดย สภาวะของมันเอง สิ่งที่เกิดเพราะเหตุปัจจัย เรียกว่า สมุปบันธรรม แปลว่า ธรรมที่อาศัย ปัจจัยเกิดขึ้น ปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นภาวะที่มีเอง เป็นเอง เป็นกฎธรรมชาติที่แสดงกระบวนการ ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นและดับไปอย่างมีหลักว่า

“เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี.....เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”⁵⁹

สำหรับคำจำกัดความหัวข้อในปฏิจจสมุปบาทมีลำดับดังต่อไปนี้⁶⁰

⁵⁷ พร รัตนสุวรรณ, คำบรรยายพุทธปรัชญา ภาค 1 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ วิทยญาณ, 2523), 3.

⁵⁸ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่มที่12 ข้อที่ 306 (กรุงเทพ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), 338.

⁵⁹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่มที่16 ข้อที่ 21 (กรุงเทพ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) 28.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, ข้อที่ 2, 3-8.

1. อวิชชา

ความไม่รู้ทุกข์ ความไม่รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ความไม่รู้ความดับทุกข์ ความไม่รู้ในปฏิบัติที่จะให้ถึงความดับทุกข์ อวิชชา คือ ความรู้ไม่จริง หรือความไม่รู้จริงถึงความทุกข์ ทุกข์ คือ ภาวะบีบเค้น จากสิ่งที่มีชีวิตตัวของมันเอง ต้องอาศัยปัจจัยประกอบที่ทำให้เกิดตัวตนและถูกบีบเค้นจากปัจจัยนั้น เช่น ร่างกาย อาศัยดิน น้ำ ลม ไฟ ประกอบขึ้น จึงถูกบีบเค้นอยู่ด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้น หากธาตุใดธาตุหนึ่งแปรปรวน ก็จะมีอาการป่วยไข้ขึ้น ทำให้เป็นทุกข์ เป็นต้น

2. สังขาร

สังขารสามเหล่านี้ คือ กายสังขาร วจีสังขาร จิตสังขาร นี้เรียกว่า “สังขาร” สังขาร คือ กาย วจี และจิต ประกอบกันเป็นสังขาร

3. วิญญาณ

วิญญาณ 6 หมวด เหล่านี้คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ นี้เรียกว่า วิญญาณ วิญญาณ คือ ความรับรู้ ความรับรู้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายและทางใจ

4. นามรูป

ความรู้สึกรู้จัก ความทรงจำ ความตั้งใจ ผัสสะ การทำใจ นี้เรียกว่า “นาม” มหาภูตรูป 4 และที่อาศัยมหาภูตรูป 4 นี้เรียกว่า “รูป” มหาภูตรูป คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4 เช่น ชีวิตินทรีย์ หทัยวัตถุ ระบบประสาท เพศ เป็นต้น

5. สฬายตนะ

อายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เรียกว่า “สฬายตนะ” สฬายตนะ คือ จุดต่อให้เกิดการกระทบ 6 ตำแหน่ง คือ ตัวเชื่อมประสาทตา ตัวเชื่อมประสาทหู ตัวเชื่อมประสาทจมูก ตัวเชื่อมประสาทลิ้น ตัวเชื่อมประสาทกาย ตัวเชื่อมประสาทใจ ประสาททั้ง 5 ส่วนคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย นั้นควบคุมโดยสมอง สมองทำงานภายใต้ใจอีกชั้นหนึ่ง

6. ผัสสะ

ผัสสะ 6 หมวดเหล่านี้ คือ จักขุผัสสะ โสตผัสสะ ฆานผัสสะ ชิวหาผัสสะ กายผัสสะ มโนผัสสะ นี้เรียกว่า “ผัสสะ” ผัสสะ คือ การกระทบ กระแทกตา กระแทกหู กระแทกจมูก กระแทกลิ้น กระแทกกาย กระแทกใจ

7. เวทนา

เวทนา 6 หมวดเหล่านี้ คือ จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา นี้เรียกว่า “เวทนา”

เวทนา คือ ความรู้สึก ด้วย ตา ด้วยเสียง ด้วยกลิ่น ด้วยรส ด้วยกายสัมผัสต่าง ๆ ด้วยอารมณ์ ซึ่งมีอาการ 3 อย่าง คือ รู้สึกสบาย รู้สึกบีบเค้น รู้สึกเฉย ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข

8. ตัณหา

ตัณหา 6 หมวดเหล่านี้ คือ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา รัสมตัณหา นี้เรียกว่า “ตัณหา” ตัณหา คือ การเล่นไปด้วยความอยากในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัสทางกาย ในการเสพในอารมณ์ความอยากมี 3 อาการ คือ อยากเข้าไปเสพ อยากเข้าไปเป็น ไม่อยากเป็น

9. อุปาทาน

อุปาทาน 4 เหล่านี้ คือ กามอุปาทาน ภิภวอุปาทาน สิลพัตอุปาทาน อตตวาทุอุปาทาน นี้เรียกว่า “อุปาทาน” อุปาทานคือ การยึดถือหรือภาวะซึ่งเกาะอยู่ ยึดถืออยู่กับการบริโภคคาม ยึดถืออยู่กับการคิดเห็น ยึดถืออยู่กับการสืบทอด ยึดถือว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้ เป็นต้น

10. ภพ

ภพ 3 เหล่านี้ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ นี้เรียกว่า “ภพ” กามภพ มีอบายภูมิ คือ ภูมิชั้นต่ำ อสุรกาย เดรัจฉาน เปรต สัตว์นรก สุกตมภูมิคือภูมิที่มีความสุขอยู่บ้างคือ มนุษย์ภูมิ เทวภูมิ รูปภพคือภูมิที่อยู่ของผู้ยินดีในรูปฌานสมาธิและพระอริยเจ้าระดับอนาคามี อรูปภพคือภูมิที่อยู่ของผู้ทรงอยู่ในอรูปฌานสมาบัติคือ สมาธิที่ไม่ถือนิमितหมายของรูปใด ๆ เข้าสู่ความไม่มีรูป

11. ชาติ

ความเกิด ความบังเกิดขึ้น ความหยั่งลงเกิด ความเกิดจำเพาะ ความปรากฏ แห่งขันธ ความได้อายตนะครบในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่านั้น ๆ นี้เรียกว่า “ชาติ” ชาติ คือ การเกิด จำแนกเป็น 4 ลักษณะคือชลาพุชะ อณฑชะ สังเสทชะ โอบปาติกะ ชลาพุชะคือสัตว์ที่เกิดในครรภ์ ได้แก่สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมทั้งหลาย อณฑชะคือสัตว์ที่เกิดในไข่ ได้แก่ สัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลานบางชนิด สังเสทชะคือสัตว์ที่เกิดในเมือกในโคล เช่น แมลง โอบปาติกะคือสัตว์ที่ ผุดขึ้นทันใดไม่ต้องอาศัยที่ตั้ง เช่น เทวดา มาร พรหม สัตว์นรก เปรตและมนุษย์ในยุคแรก ของวัฏฏนาการ

12. ชราและมรณะ

ความแก่ภาวะของความแก่ มีฟันหลุด ผมหงอก หนังเหี่ยว ความเสื่อมแห่ง อายุ ความแก่แห่งอมแห่งอินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า “ชรา” ความเคลื่อน

ภาวะของความเคลื่อนไหว ความทำลาย ความอันตราย มฤตยู ความตาย กาลกิรียา ความแตก
 แห่งชั้นรค์ ความทอดทิ้งให้เป็นซากศพ ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ จากหมู่สัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า มรณะ

การอธิบายแบบแสดงกระบวนการเกิดดับแห่งความทุกข์ของบุคคลนั้น มี 2 นัยคือ⁶¹

1.นัยแบบข้ามภพข้ามชาติ

2.นัยแบบปัจจุบันหรือในชีวิตประจำวันแห่งปัจจุบันชาติ

การอธิบายกระบวนการเกิดดับแห่งความทุกข์ของมนุษย์ตามนัยแบบข้ามภพข้ามชาติ
 นั้น เป็นการแสดงกระบวนการหมุนเวียนเป็นวงจรมิมีเบื้องต้นเบื้องปลาย จึงเรียกภวัจกรบั้ง
 สังสารวัจกรบั้ง โดยแบ่งช่วงชีวิตออกเป็น 3 ช่วง คือ

1.ช่วงอดีต : อวิชชา สังขาร

2.ช่วงปัจจุบัน : วิญญาน นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน
 ภพ

3.ช่วงอนาคต : ชาติ ชรามรณะ รวมทั้งโสกะ ฯลฯ อุปายะ

ในการแบ่งช่วงเช่นนี้ถือปัจจุบันเป็นหลัก เมื่อมองในแง่เหตุผล ปัจจุบันย่อมเป็นผลของ
 อดีตและปัจจุบันก็ย่อมเป็นเหตุแก่อนาคต ฉะนั้นช่วงชีวิตปัจจุบันจึงมีทั้งที่เป็นเหตุและผล ดังนี้

อดีตเหตุ : อวิชชา สังขาร

ปัจจุบันผล : วิญญาน นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

ปัจจุบันเหตุ : ตัณหา อุปาทาน ภพ

อนาคตผล : ชาติ ชรามรณะ รวมทั้งโสกะ ฯลฯ อุปายะ

จากกระบวนการดังกล่าวจึงแยกแบ่งตามหน้าที่ แบ่งออกเป็น 3 พวก เรียกว่า

ไตรวัฏฏ์ คือ

1.กิเลสวัฏฏ์ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กิเลสอันเป็นสาเหตุผลักดันให้คิดปรุงแต่ง
 กระทำการต่างๆ

2.กรรมวัฏฏ์ สังขาร ภพ กรรมอันเป็นกระบวนการกระทำที่ปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไปต่างๆ

3.วิปากวัฏฏ์ วิญญาน นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา วิบากผลอันเกิดจาก
 การกระทำหรือผลกรรมและกลับเป็นปัจจัยเสริมสร้างกิเลสต่อไปได้อีก

ส่วนการอธิบายแบบนัยปัจจุบันนั้นแสดงกระบวนการที่หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลาในทุก
 ขณะของการดำรงชีวิต ด้วยการตีความจากพุทธวจนะที่ให้ความหมายในแบบข้ามภพข้ามชาติ

⁶¹ พระราชวรมุนี, พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 2529), 99-107.

การอธิบายความเป็นไปต่างๆในสังคมมนุษย์ เช่น เรื่องชนชั้นวรรณะและความแตกต่างของมนุษย์และสังคมเป็นผลแห่งความสัมพันธ์หรือการกระทำต่อกันของมนุษย์ภายในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องก็ล้วนอธิบายได้ด้วยหลักปรัชญาสมุปบาทจึงเป็นกฎแห่งเหตุผลที่เป็นสากลครอบคลุมสรรพสิ่งในโลกและจักรวาลที่เรียกกันว่า “Cosmic⁶² Law”⁶³

“.....สำหรับกฎทางวิทยาศาสตร์ที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป และเห็นได้ชัดก็คือกฎที่เรา เรียกกันว่า กฎทางฟิสิกส์ กฎทางเคมี กฎทาง Mechanics หรือกฎทาง Relativity 4 อย่างนี้..... กฎทางฟิสิกส์ก็คือกฎของการแสดงตัวของสสารหรือพลังงาน....กฎของเคมี คือกฎของความเปลี่ยนแปลงของปริมาณ ในสิ่งที่เรียกว่าอนุ.....กฎ Mechanics คือ การประสานการสัมพันธ์กันในระหว่างกำลังงาน....กฎ Relativity คือกฎแห่งความสัมพันธ์ระหว่างเวลา กับสสารหรือวัตถุ หรือการกินเนื้อที่....นี่ถ้าเราดูให้ดี จะเห็นได้ว่าเรื่องวิทยาศาสตร์ทั้งสี่แขนงนี้มันเป็นของต้นหรือของเด็กละ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับกับกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา...นี่เราจะเห็นได้ ว่ากฎอิทัปปัจจยตานี้ มันเหนือกว่ากฎ วิทยาศาสตร์ กฎวิทยาศาสตร์ทุกชั้น ทุกแขนง ทุกระดับ มันก็คือกฎอิทัปปัจจยตาหรือขึ้นอยู่กับกฎอิทัปปัจจยตา”⁶⁴

“สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตาส่งนั้นพึงเห็นด้วยสัมมาปัญญาตามที่มันเป็นว่า นั่นไม่ใช่ของเรา มิใช่เรา เป็นนั้น นั่นไม่เป็นตัวตนของเรา”

มีพุทธพจน์แสดงปรัชญาสมุปบาทในรูปของกฎธรรมชาติดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ตถตา(ภาวะอย่างนั้น)อวิตถตา(ภาวะที่ไม่คลาดเคลื่อนไปได้)อนัญญตตา(ภาวะที่ไม่เป็นอย่างอื่น)คือหลักอิทัปปัจจยตา ดังกล่าวมานี้แลเรียกว่า ปรัชญาสมุปบาท”⁶⁵

⁶² Cosmic มาจากความว่า Cosmos แปลว่า จักรวาล ความหมายของคำว่า จักรวาล ตรงกับคำว่า เอกภพ(Universe) ซึ่งหมายถึงสรรพสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ทั้งหมดของธรรมชาติ แต่คำว่า Cosmos ให้ความหมายว่า เป็นเอกภพที่มีกฎเกณฑ์เป็นระเบียบ ซึ่งมีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า Chaos ซึ่งหมายถึงความไม่เป็นระเบียบและเต็มไปด้วยความยุ่งเหยิง

⁶³ วคิน อินทสระ, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530), 71.

⁶⁴ พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา, (ไชยา: ธรรมทานมูลนิธิ, 2523), 342-345.

⁶⁵ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่มที่16 ข้อที่ 20, 26.

ภาพที่ 122 วงปฏิจสมุปปาท(วงล้อแห่งชีวิต)

ภาพที่ 123 เสาแสดงหลักธรรมปฏิจสมุปปาท

ในการสร้างงานสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวแทนของหลักธรรมปฏิจสมุปปาทนั้น ผู้ศึกษาใช้เสาและภาพสลักเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับหลักธรรมนั้นๆ ในวงปฏิจสมุปปาทนี้เป็นการอธิบายเกี่ยวกับวงเวียนแห่งการเวียนว่ายตายเกิดของชีวิตมนุษย์และการเกิดดับของสภาวะจิตมนุษย์ด้วย หากจะตัดวงจรการเวียนว่ายนี้ได้ นั่นคือการเข้าสู่วงแห่งธรรมของพระพุทธเจ้าเป็องในต่อไป

พุทธวิธีแสดงปัจจุสมุปบาท

ในการแสดงปัจจุสมุปบาทแบบประยุตต์นั้น ท่านกล่าวว่า มี 4 วิธี คือ

1.แสดงแต่ต้นไปหาปลาย เป็นการแสดงไปตามลำดับโดยเริ่มจากอริชา-สังขาร-วิญญาณ-นามรูป-สฬายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ-ชาติ-ชรา มรณะ ไปจนเต็มรูป เช่นนี้ มักตรัสในกรณีแสดงตัวหลัก⁶⁶

2.แสดงแต่ปลายไปหาต้น เป็นการแสดงผลของปัญหาที่ปรากฏย้อนหลังไปหาเหตุจึงตรัสย้อนลำดับเป็นชรา มรณะ-ชาติ-ภพ-อุปาทาน-ตัณหา-เวทนา-ผัสสะ-สฬายตนะ-นามรูป-วิญญาณ-สังขาร-อริชา⁶⁷

3.แสดงแต่ตรงกลางไปหาปลาย เป็นการแสดงผลของปัญหาเฉพาะหน้าขึ้นมาพิจารณาซึ่งอาจจะเริ่มต้นที่องค์ประกอบข้อใดข้อหนึ่งก็ได้ที่ตรงกับปัญหาแล้วสาวไปหาผลที่ปรากฏ เช่น อาจจะเริ่มที่วิญญาณ ที่เวทนา ที่ชาติ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วโยงไปตามลำดับจนถึงชรา มรณะ⁶⁸

4.แสดงแต่ตรงกลางไปหาต้น เป็นการแสดงโดยยกเอาปัญหาเฉพาะหน้ามาพิจารณาแล้วสาวไปหาเหตุ เช่น เริ่มที่ตัณหา แล้วโยงไปตามลำดับจนถึงอริชา⁶⁹

จากเนื้อหาของสัญลักษณ์ธรรมจักรที่ได้วิเคราะห์มาแล้วนั้น ยังมีสัญลักษณ์อื่นที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ธรรมจักรในพระพุทธศาสนา จากหลักฐานที่พบที่ธรรมจักรพบว่าธรรมจักรบางองค์นั้นประดับพระสุริยะเทพไว้ที่โคนของธรรมจักรอย่างเด่นชัด ซึ่งต่างจากภาพที่ประดับโคนธรรมจักรส่วนใหญ่ที่เป็นลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งจึงทำให้มีคำถามเกี่ยวกับพระสุริยะเทพว่ามีความเกี่ยวข้องกับธรรมจักรอย่างไรหรือพุทธวัฒนธรรมทวารวดีอย่างไร จากคำถามนี้เองจึงมีการค้นหาความหมาย ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมจักรกับพระสุริยะเทพในเชิงสัญลักษณ์และวัฒนธรรมพุทธ ซึ่งจะเป็นภาพสะท้อนเกี่ยวกับพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีได้ดี รวมทั้งเป็นการศึกษาเพื่อค้นหาเอกลักษณ์ใหม่ในการสร้างสรรค์เพื่อเป็นแนวทางไปสู่การออกแบบสถาปัตยกรรม

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, ข้อที่ 1-2, 1-2.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, ข้อที่ 4-10, 5-12.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, ข้อที่ 49, 75.

⁶⁹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่มที่ 12 ข้อที่ 402, 436-438.

แนวคิดเรื่องสุริยะ

สุริยะเทพหรือเทพแห่งแสงอาทิตย์คือผู้ก่อให้เกิดความสว่างไสวแก่สวรรค์ บรรยายากาศ และพื้นพิภพ ในความเป็นจริงพระสุริยะเกิดมาจากวิธีการโคจรของดวงอาทิตย์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เมื่อดวงอาทิตย์ปลดปล่อยพลังแสงแดดร้อนแรงในเวลาเที่ยงวัน ก็เป็นเวลาที่ผู้นับถือเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุดในชีวิตและสำคัญ พระอาทิตย์ขึ้นสูงสุดที่สุดก็เพื่อมอบพลังอันยิ่งใหญ่แก่มวลมนุษย์ตลอดจนสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ทรงเป็นผู้ที่มีความเที่ยงตรง ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นประมุขผู้ให้แสงสว่างที่ยิ่งใหญ่แก่สิ่งมีชีวิตเสมือนอัญมณีที่ประดับท้องฟ้า แสงสว่างจากสุริยะเทพจะสว่างปกคลุมทั่วทั้งโลกมนุษย์ ในชั้นบรรยายากาศและบนสวรรค์ โดยจะเริ่มปรากฏแสงเรืองรองตั้งแต่ยามรุ่งสาง และทวีความร้อนแรงไปจนกระทั่งเที่ยงวันแล้ว ค่อยๆอ่อนแสงลงเมื่อถึงกาลสิ้นสุดวัน พระสุริยะมีหน้าที่เป็นผู้ปลุกมนุษย์ให้ตื่นจากความหลับใหล รวมทั้งปลุกให้ตื่นจากภวังค์แห่งความรู้สึกผิดบาปและฝันร้ายในยามค่ำคืนมอบความสดชื่นแจ่มใสของเช้าวันใหม่

ภาพที่ 124 ธรรมจักรที่มีสุริยะเทพ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติองค์พระปฐมเจดีย์ นครปฐม

พระสุริยะนั้นมีความผูกพันกับมนุษย์อย่างลึกซึ้งทั้งทางกายและจิตวิญญาณ เป็นผู้ดำรงอยู่ในทุกที่ของโลกมีอยู่ในทุกสรรพสิ่งในโลกคือเป็นวิญญาณแห่งความเคลื่อนไหวและความเคลื่อนไหวไม่ได้ ทำหน้าที่กำกับยามเช้าและยามเย็น กระตุ้นให้เกิดความมีชีวิตชีวาและความเคลื่อนไหว ขับไล่ฝันร้าย ฝันร้าย เชื้อโรค ขจัดมลทินของมนุษย์ บันดาลให้เกิดความสว่างแก่บรรยายากาศและพื้นพิภพด้วย

ภาพที่ 125 สุริเยเทพในคติความเชื่อแบบอินเดียเหนือ

พระสุริเยเทพเป็นเทพที่มีพระวรกายมีสีแดงคล้ำมี 3 ตา 4 กร ทรงรถม้าทองคำเทียมด้วยม้า 7 ตัว ซึ่งอรุณเทพทำหน้าที่เป็นสารถี สัญลักษณ์รูปสวัสดิกะซึ่งเป็นเครื่องหมายของความอิสรเสรีก็เป็นสัญลักษณ์ประจำตัวของพระสุริเย⁷⁰ พระสุริเยหรือพระอาทิตย์เป็นผู้กำกับเวลาและสร้างสรรค์ชีวิตในธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิตในความเที่ยงแท้ ตามหลักพุทธปรัชญา

สุดท้ายในการอธิบายความหมายของเรื่องสุริเยก็คือความหมายของเวลา(กำหนดด้วยแสง)ที่กำกับชีวิตของมนุษย์ให้เดินไปจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตที่ต้องดับสลายไป แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ตามสังขารก็ต้องดับไปตามกาลเวลาเช่นกัน แต่สิ่งสำคัญคือในระหว่างช่วงเวลาวีชีวิตนั้นสำคัญยิ่ง การใส่สาระสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ ด้วยการระลึกถึงความตายอยู่เสมอหรือการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

กาลเวลาเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของการดำรงชีวิตของมนุษย์ พุทธปรัชญาได้สอนให้มนุษย์รู้จักคุณค่าของเวลาไว้ว่า มนุษย์ไม่ควรที่จะปล่อยเวลาให้เสียเปล่าด้วยการคำนึงคิดถึงอดีตหรือกังวลกับอนาคตที่ยังมาไม่ถึงซึ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด สิ่งสำคัญที่มนุษย์พึงควร

⁷⁰ ผาสุก อินทราวุธ, ศาสนาฮินดูและประติมานวิทยา, (กรุงเทพ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520), 10.

ตระหนกอยู่เสมอคือความเป็นไปในชีวิตปัจจุบัน สิ่งใดที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบันให้พึงตัดสินใจทำโดยทันที ไม่ผัดวันประกันพรุ่งเพราะอนาคตเป็นสิ่งไม่แน่นอน การผัดวันประกันพรุ่งไปเรื่อยอาจจะทำให้เสียประโยชน์ได้

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรมุงหวังสิ่งที่ยังมาไม่ถึง สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอย่างนั้นไปแล้วและสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ก็เป็นอันยังไม่มาถึง บุคคลใดเห็นแจ้งธรรมปัจจุบัน ไม่อ่อนแอ ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้นๆ บุคคลนั้นพึงเจริญธรรมนั้นเนื่องๆให้ปรุปร่ง พึงทำความเพียรเสียในวันนี้ ในอรรถกถาสุตตว่าด้วยกาลที่ล่วงเลยไป พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

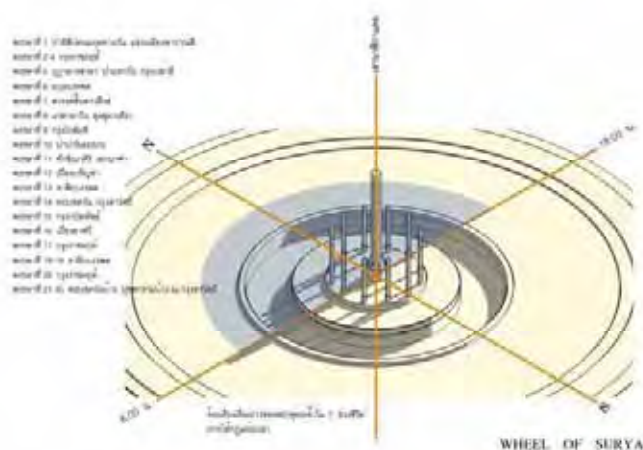
“กาลล่วงเลยไป คืบผ่านพ้นไป

ช่วงแห่งวัยละไปตามลำดับ

บุคคลพิจารณาเห็นภัยนี้ในมรณะ

ควรละโลกามิส มุ่งสู่สันติเกิด”⁷¹

ในการวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงวัฒนธรรมตามหลักฐานทางโบราณคดีนั้น แนวคิดเรื่องสุริยะนั้นถูกกำหนดด้วยแสง ซึ่งนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบ ในการเล่าเรื่องคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา รวมทั้งพุทธประวัติ พุทธกิจตั้งแต่ประสูติจนทรงดับขันธปรินิพพาน ซึ่งธรรมชาติสร้างให้กฎแห่งธรรมชาติ ที่กายของมนุษย์มีอาจก้าวพ้นกาลแห่งเวลาไปได้ สุดท้ายกายของมนุษย์ก็ต้องจบลงในวันใดก็วันหนึ่ง

ภาพที่ 126 วงการเคลื่อนที่ของนาฬิกาแดด (วงสุริยะ)

⁷¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 15 ข้อ 4, 5.

ภาพที่ 127 การเคลื่อนที่ของแสงแดดในแต่ละช่วงเวลา โดยมีเสาสูงเป็นเครื่องมือในการ
สื่อสาร

ธรรมชาติของมนุษย์ตามพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญา

ตามพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญาธรรมชาติของมนุษย์ที่สำคัญแบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ

1. อวิชชา-ความไม่รู้คือธรรมชาติด้านด้อยของมนุษย์

มนุษย์เกิดมาพร้อมกับอวิชชาคือความไม่รู้และยังไม่รู้ ทำให้มนุษย์มีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการกินอยู่หลับนอนและการเคลื่อนไหวทุกอย่าง ทำให้ไม่สามารถที่จะปฏิบัติต่อชีวิตของตนและสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้อง จึงกลายเป็นปัญหาสำหรับมนุษย์ สภาพที่ปรากฏเป็นต้นรวมเรียกว่า"ทุกข์"

เมื่อมนุษย์ยังไม่มีความรู้ในการดำเนินชีวิต มนุษย์ก็เป็นอยู่โดยอาศัยความรู้สึกและความทะยานอยากไปตามความรู้สึกนั้น เป็นตัวกำหนดที่จะนำชีวิตไปให้อยู่รอดได้ ความทะยานอยากไปตามความรู้สึกนี้ เรียกว่า"ตัณหา"

2. ปุริสทัมมะ-ความมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นธรรมชาติด้านเด่นของมนุษย์

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และเป็นสัตว์ประเสริฐได้ด้วยการฝึก มนุษย์มีศักยภาพสูงสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาได้จนถึงขั้นอริยะหรือพุทธะ ด้วยศักยภาพที่เรียกว่า"โพธิ"แปลว่า ปัญญาตรัสรู้ หมายถึง ปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธะ

เมื่อมนุษย์รู้ตระหนักในธรรมชาติของตน มีปัญญามากขึ้นด้วยการฝึกหัดพัฒนาตนเองก็ดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องมากขึ้น กล่าวคือ เปลี่ยนจากอวิชชา-ตัณหา มาสู่แนวของปัญญา-ฉันทะ

ในบทพุทธคุณบทหนึ่งได้บอกวามมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ความว่า

"อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ"⁷² แปลว่า พระพุทธเจ้าเป็นสารถีฝึกคนที่ฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม

พุทธศาสนามีแนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับชีวิตว่า ชีวิตเกิดจากองค์ประกอบหลายอย่างมาประสมกันเกิดขึ้น และเป็นอยู่ท่ามกลางปัจจัยภายนอกที่เรียกว่าสิ่งแวดล้อม การดำรงอยู่ของชีวิตอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบและปัจจัยต่างๆเหล่านั้น ชีวิตมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยมีจุดหมายและจุดหมายก็มีใช้สิ่งที่มีติดมากับชีวิต แต่เป็นสิ่งที่ควรกำหนดให้กับชีวิต การศึกษาเรียนรู้ด้วยปัญญาคือการพยายามแสวงหาจุดหมายให้แก่ชีวิต

จุดหมายแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

ด้านที่1 อัดตัตตะ คือ จุดหมายเพื่อตน

⁷²มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่มที่12 ข้อที่ 74, 65-66.

ด้านที่2 ปรตตะ คือ จุดหมายเพื่อผู้อื่น

ด้านที่3 อุภยัตตะ คือ จุดหมายร่วมกันทั้งสองฝ่าย

พุทธปรัชญาเถรวาท มีแนวความคิดว่า ทุกข์เป็นตัวปัญหาที่สำคัญคำสอนที่พระพุทธองค์นำมาสอนล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับทุกข์และวิธีการดับทุกข์ทั้งสิ้น ดังพุทธดำรัสว่า

"อนึ่ง ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น

ทุกข์เท่านั้นดำรงอยู่และแปรผัน

นอกจากทุกข์ ไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้น

นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรดับไป"⁷³

ในพุทธปรัชญาเถรวาท มิใช่แต่เพียงจิตเท่านั้นที่เกิดดับทุกขณะ แม้วัตถุหรือสสารก็เกิดดับทุกขณะเหมือนกัน อายุของวัตถุแต่ละขณะมีความยาวกว่าขณะจิต สรรพสิ่งในโลกไม่ว่าจะเป็นจิตหรือวัตถุตั้งอยู่ชั่วขณะและดับไป ไม่มีอะไรเที่ยงแท้ถาวร สรรพสิ่งตั้งอยู่ชั่วขณะเพราะตั้งอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือลักษณะ3ประการ ได้แก่ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา หรือเรียกอีกอย่างว่า สามัญญลักษณะ เพราะเป็นลักษณะที่เสมอกันแก่สิ่งทั้งปวง มีพุทธพจน์กล่าวถึงไตรลักษณ์ไว้ว่า

".....ตถาคต(พระพุทธเจ้า) ทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุนั้นยังคงมีอยู่เป็นธรรมฐิติ⁷⁴ เป็นธรรมนิยามว่า

1. สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
2. สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์
3. ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา

ตถาคตตรัสรู้แล้วเข้าถึงหลักนั้นแล้วจึงบอกแสดงวางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลักเปิดเผยแจ่มแจ้ง ทำให้เข้าใจง่ายว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง....สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์....ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา

ทุกสิ่งในโลกและจักรวาลทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต จะตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เล็กที่สุดคืออะตอม แม้แต่มนุษย์เราก็ประสบความเปลี่ยนแปลงเริ่มตั้งแต่วัยทารกสู่วัยชรา การเปลี่ยนแปลงนั้นจะค่อยเป็นค่อยไปไม่สามารถจะหยุดหรือยับยั้งให้อายุหรือวัย

⁷³มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 15 ข้อ 171,228.

⁷⁴ภาวะที่ตั้งอยู่หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนโดยธรรมดาเป็นธรรมนิยามคือกฎธรรมชาติหรือกำหนดแห่งธรรมดา ไม่เกี่ยวกับผู้สร้างผู้บันดาล หรือเกิดขึ้นของศาสดาหรือศาสนาใดๆ

หยุดคงที่ได้ ตามหลักพระพุทธศาสนาสิ่งเดียวที่อยู่เหนือกฎเกณฑ์ธรรมชาติคือพระนิพพาน บุคคลผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง ก็จะสามารถ บรรลุนิพพานซึ่งไม่มีการจุติและปฏิสนธิอีก

แนวความคิดการสร้างสรรค์พื้นที่สถาปัตยกรรม

การสร้างรูปแบบให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนที่สามารถสื่อถึงเรื่องราวในอดีตได้ ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมทวารวดีของชุมชนเมืองกำแพงแสน ซึ่งใจความของ งานออกแบบของโครงการวัดกำแพงแสนนั้นรูปแบบเป็นเพียงเรื่องรองหรือเป็นเพียงแค่เครื่องมือ สื่อสาร ที่สานสัมพันธ์กันระหว่างคนกับเนื้อหาทางพุทธธรรม ด้วยในสังคมปัจจุบันที่พัฒนา และการส่งเสริมลัทธิบริโภคนิยม ทำให้คนในสังคมยึดติดกับวัตถุ และละเลยคุณค่าที่ดั่งงามทาง จิตใจ แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับระบบคุณค่าตามหลักพุทธศาสนาของคนไทยที่มีมาแต่เดิม

รูปแบบที่สร้างสรรค์ออกมานั้นก็ต้องสัมพันธ์กับวัสดุ เทคโนโลยีการก่อสร้างแห่งยุค สมัยที่ก้าวหน้าต่างจากอดีตมากและชาวบ้านสามารถดูแลรักษาสมบัติสถาปัตยกรรมเหล่านี้ได้เอง

การก่อสร้างในปัจจุบันที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว งานช่างฝีมือ(ช่างสิบหมู่)ก็ลดจำนวน ลงตามกาลเวลา งานสถาปัตยกรรมไทยส่วนใหญ่ที่สร้างขึ้นในปัจจุบันจึงมีลักษณะที่แปลก ประหลาด ซึ่งสะท้อนถึงงานฝีมือแบบทุนนิยมที่ไม่ได้สร้างด้วยความศรัทธา เลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา หรือสร้างขึ้นด้วยความเป็นอัตตาของผู้ออกแบบ ด้วยแนวทางที่ยังคงเห็นว่าการที่จะสื่อสารเรื่องพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมชุมชนนั้น ต้องเดินตามบรรพบุรุษหรือครูผู้รู้ใน อดีตเมื่อพันปีที่แล้ว งานที่สร้างสรรค์ขึ้นจึงจำเป็นที่จะต้องอยู่ในกรอบวัฒนธรรมการสื่อสารการ รับรู้(Perception) แบบดั้งเดิม ปัญหาการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมไทยนั้นไม่ได้อยู่ที่รูปแบบแต่ อยู่ที่เนื้อหา เปรียบได้กับพระธรรมวินัยที่เป็นพระศาสดาแทนพระองค์ ดังมีพุทธพจน์ภาบาลีว่า

“โย โว อานนท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญุตโต โส โว มนจฺ จเยน สตฺถา”

“ดูก่อนอานนท์! ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เราล่วงลับไป”⁷⁵

ซึ่งพุทธพจน์นี้แสดงถึงการไม่ให้ยึดติดกับรูปวัตถุ(สถาปัตยกรรม) (สพฺพทา ธมฺมา อนตฺตา : ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา)

⁷⁵ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, (กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่บริษัทเอส.ฟิล์ม รีโปรดักส์แอนด์ปรีฟ จำกัด, 2548), 5.

การอนุรักษ์ที่พยายามกลับไปหาสภาพดั้งเดิมหรือของแท้(Authenticity) ที่ตัวเองสร้างขึ้นมา โดยมีความเชื่อมั่นว่ายิ่งเข้าใกล้สภาพดั้งเดิมมากเท่าใด ยิ่งเป็นการอนุรักษ์มากขึ้นเท่านั้น ซึ่งก็ต่างจากการดอง หรือแช่แข็งให้หยุดนิ่ง หรือทำให้สิ่งที่ต้องการอนุรักษ์ตาย เพราะโลกแห่งความเป็นจริงไม่เคยหยุดนิ่ง ลื่นไหลเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา⁷⁶

โลกวิทยาศาสตร์เป็นโลกที่เป็นที่ยอมรับของมนุษยชาติ เนื่องด้วยเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้อย่างชัดเจน ซึ่งสัมพันธ์กับพุทธศาสนา ทฤษฎีสัมพันธภาพทั่วไปนี้ ก็สอดคล้องกับหลักไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนาและหลักวัฏสังสารที่ระบุว่า สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป และเกิดขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ ดับไป ต่อไปเรื่อยๆไม่มีสิ้นสุด⁷⁷

ในโลกหลังสมัยใหม่การศึกษาพื้นที่(Space) นั้นมิใช่การศึกษาตัวพื้นที่ สถานที่ แต่ศึกษากระบวนการ ขั้นตอนและรายละเอียดในการเกิด การสร้างพื้นที่เหล่านี้ขึ้นมาและภาคปฏิบัติต่างๆของพื้นที่เหล่านี้ ในทัศนะของมิเชล ฟูกูห์(Michel Foucault) คือเป็นการศึกษาพื้นที่ในฐานะที่เป็นผู้กระทำ เป็นตัวสร้างเอกลักษณ์ ความหมายให้กับคนในสังคม นอกจากนั้นยังเป็นการให้ความสำคัญกับทฤษฎีทางด้านสังคม วัฒนธรรม มากกว่าทฤษฎีทางด้านภูมิศาสตร์

การหันกลับมาให้ความสนใจกับเรื่องของพื้นที่ในฐานะที่เป็น ผลผลิตเทคนิควิทยาการในการถ่ายทอดและนำเสนอ การแสดงออกเกี่ยวกับพื้นที่ในรูปแบบต่างๆ(Representation) ดังนั้นพื้นที่มิใช่สิ่งที่เป็นธรรมชาติ แต่เป็นประดิษฐกรรมของเทคนิควิทยาการในการนำเสนอแบบต่างๆ หรือในฐานะที่เป็นตัวถูกสื่อ (Signified)⁷⁸

ส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์นั้นที่ขาดไม่ได้คือการบังคับให้เกิดการเดินที่ทำให้เกิดพื้นที่ที่ร้อยเรียงเรื่องราวพุทธธรรมที่เราวางไว้ให้เป็นรูปธรรมสัมฤทธิ์ผล สร้างความเป็นเอกภาพให้กับงานสถาปัตยกรรม มิเชล เดอ เซร์โต(Michel de Certeau) ได้ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนของการเดินว่า การเดินนั้นเป็นถือเป็นภาษาเฉพาะแบบหนึ่ง ไม่ต่างไปจากภาษาพูด เพียงแต่ไม่มีการออกเสียง แต่ก็สามารถสื่อความหมาย สร้างความหมายได้ การเดินเป็นการสร้างพื้นที่ สร้าง

⁷⁶ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, วาทกรรมการพัฒนา อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพ :สำนักพิมพ์วิภาษา,2549), 183.

⁷⁷โอฬาร เพียรธรรม, ตามหาความจริงวิทยาศาสตร์กับพุทธธรรมศาสตร์ที่เป็นคนละเรื่องเดียวกัน, (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2549), 102.

⁷⁸ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร,วาทกรรมการพัฒนา อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น, 173.

ความหมายเฉพาะชนิดหนึ่งขึ้นมา เนื่องจากการเดินเป็นการเชื่อมต่อพื้นที่หนึ่งกับอีกพื้นที่หนึ่ง ฉะนั้น การเดินเป็นภาษาแบบหนึ่งแต่เป็นภาษาในเชิงปฏิบัติการ (Speech act)⁷⁹

สรุปได้ดังนี้ คือ

1. การเดินคือการเข้าไปจัดการกับพื้นที่แบบหนึ่ง คล้ายกับการเข้าใจในกฎเกณฑ์ของ ภาษา

2. การเดินยังแสดงถึงการตระหนักรู้ถึงพื้นที่ สถานที่ที่เราเดินอยู่ คล้ายกับการเปล่ง เสียงพูดออกมา

3. การเดินเป็นการสร้างสายสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ สถานที่ที่แตกต่างกัน เข้าด้วยกัน เหมือนกับการพูดเชื่อมโยงคำต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความหมายขึ้นมา รวมทั้ง การสร้างความหมายใหม่ขึ้นมา มิใช่ความหมายที่ดำรงอยู่เท่านั้นเพราะการเดินเข้าไปแทนที่ สวมรอยพื้นที่ สถานที่ที่ดำรงอยู่ด้วยการเลือกที่จะเดินอย่างไร

ซึ่งก็หมายถึงเป็นการบรรจุ บันทึก ใส่รหัส และตอกย้ำความหมาย ความทรงจำ คุณค่าความสำคัญของพระพุทธรูปศาสนาลงบนพื้นที่แห่งนี้ ที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของชุมชน และความเป็นรัฐพุทธ

มณฑลธรรมจักรที่สร้างขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมมิใช่มณฑลอันที่แท้จริง แต่เป็นเพียง เครื่องมือเพื่อการส่งเสริมการปฏิบัติกรรมฐาน เพื่อที่จะเข้าถึงมณฑลทางจิตหรือการเข้าไปศึกษา ภายในตนเอง ซึ่งโครงสร้างของจิตมนุษย์จะถูกหล่อหลอมเข้าด้วยธาตุพุทธะ ซึ่งสิ่งสำคัญคือ การเดินทางเพื่อการเข้าถึงยังจุดศูนย์กลางจิตของตนเอง อันเป็นแหล่งความรู้แจ้งอย่างสมบูรณ์

ภาพที่ 128 ไดอะแกรมเชิงนัยแสดงความหมายการเดินเข้าสู่ภายในกายตน

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, 177.

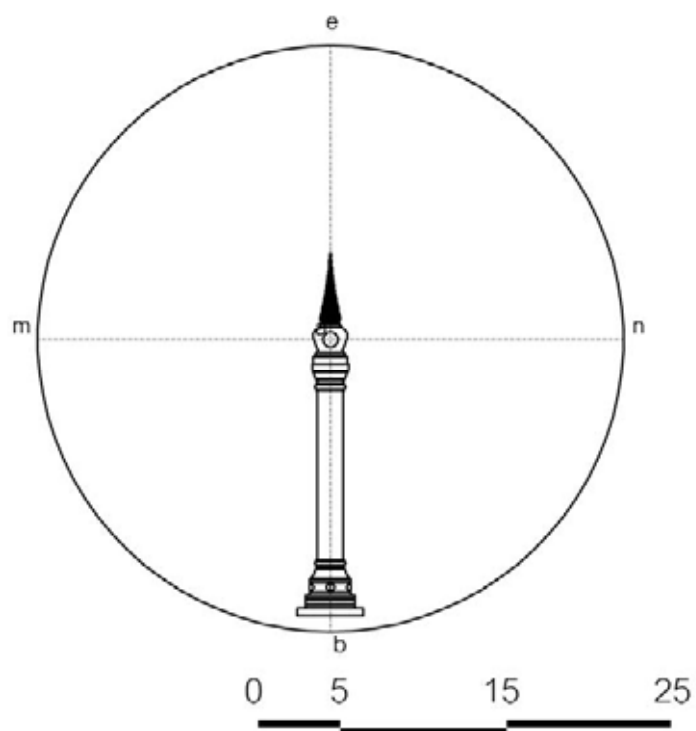
สัญลักษณ์เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส(Gometric of the Boundary of Buddha)

การสร้างสรรค์เขตแดนหัวใจของวัดในพระพุทธศาสนา เขตพุทธาวาสนับเป็นหัวใจสำคัญยิ่งซึ่งเป็นทั้งสถานแห่งการเรียนรู้ธรรมและปฏิบัติธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในโครงการนี้ผู้วิจัยจึงได้สร้างสรรค์ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งต่างๆในเขตพุทธาวาส ด้วยเรขาคณิตอันกำเนิดเกิดมาจากการวิเคราะห์สัญลักษณ์ของธรรมจักรและความสัมพันธ์ของการรับรู้ระหว่างมนุษย์กับตำแหน่งของพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุอยู่ในสถูปเจดีย์ สร้างสรรค์เป็นมณฑลแห่งพุทธะขึ้นมาทั้งในความสัมพันธ์ทางกายภาพและจิตภาพ

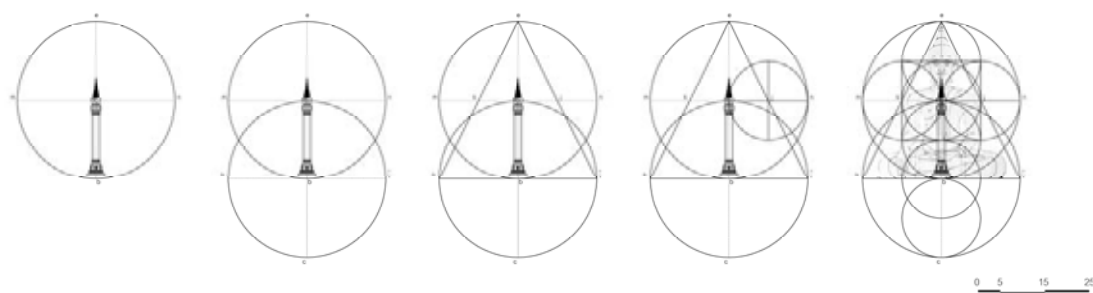

ภาพที่ 129 เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 1

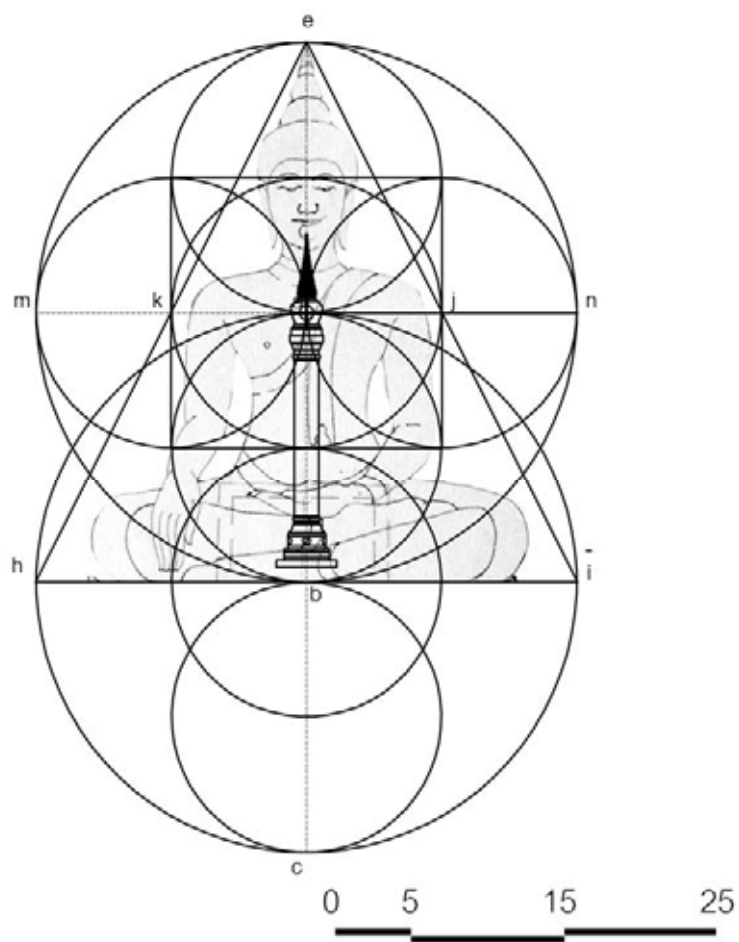
จากภาพที่ 120 แสดงให้เห็นถึงที่ตั้งของตำแหน่งเสาสถูป พระอุโบสถและตำแหน่งของประตูวัด ซึ่งความสูงของเสาสถูปนั้นได้ถูกกำหนดจากการมองเห็นในระนาบผ่านยอดพระอุโบสถที่แสดงสัญลักษณ์ของดอกบัว หากมองจากประตูแล้วจะเห็นเป็นภาพของพระอุโบสถอยู่เบื้องหน้าและเบื้องหลังนั้นก็เป็นสถูปเจดีย์ ซึ่งผู้วิจัยนั้นต้องการให้เป็นลักษณะของดอกบัวที่กำลังแบ่งบาน (พระอุโบสถ) และมีเกสรแสง (ยอดสถูปเจดีย์) ที่ค่อยๆทะยานออกจากดอกบัวที่ละน้อย ซึ่งเกสรแสงตำแหน่งนั้นคือที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระพุทธเจ้า

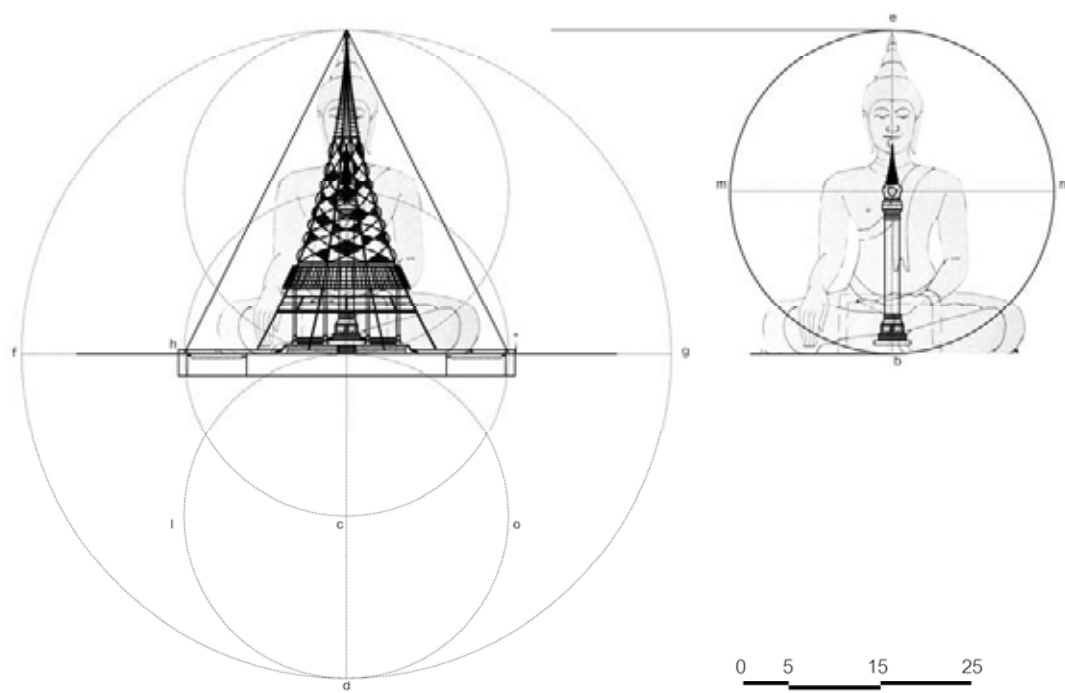
ภาพที่ 130 เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 2

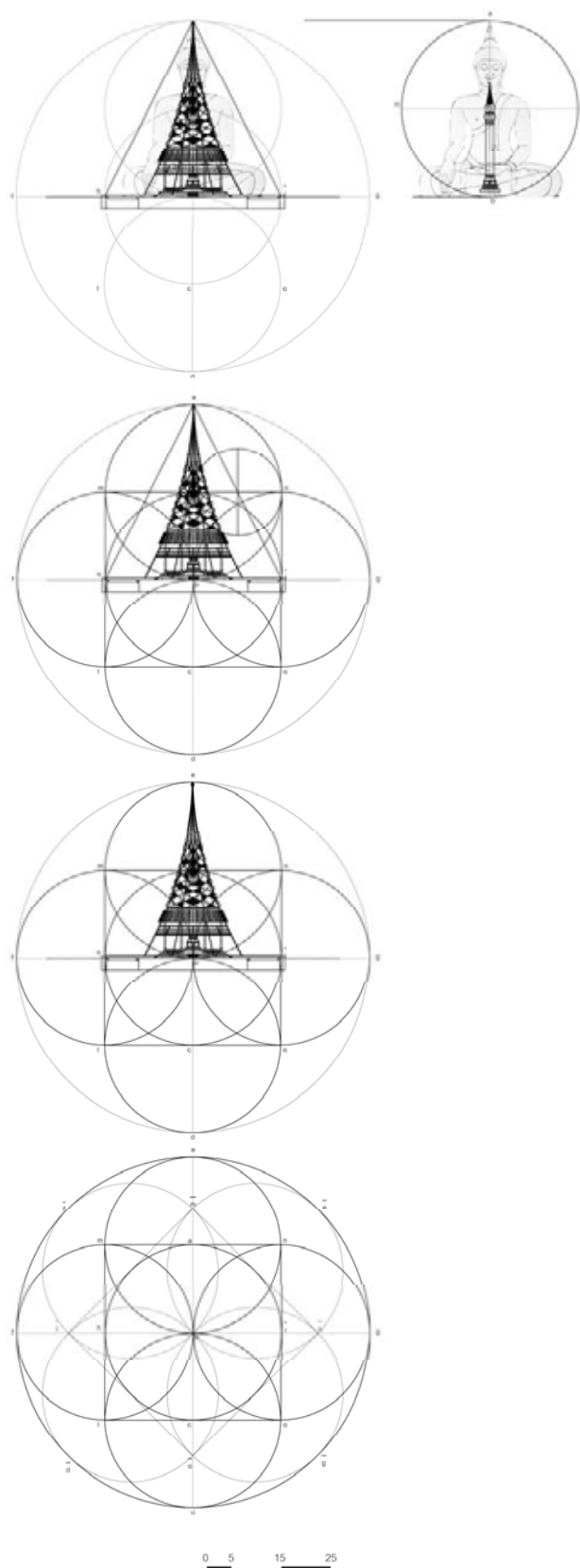
ภาพที่ 131 เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 3

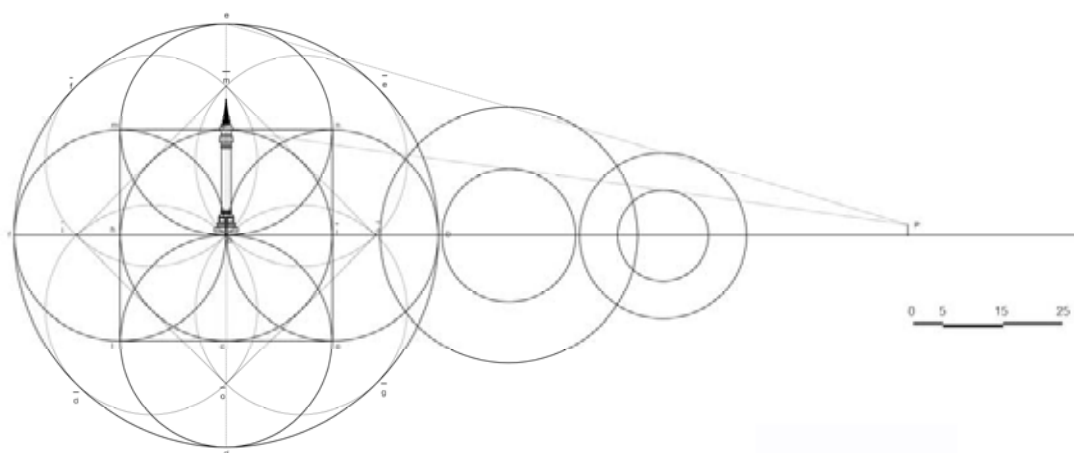
ภาพที่ 132 เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 4

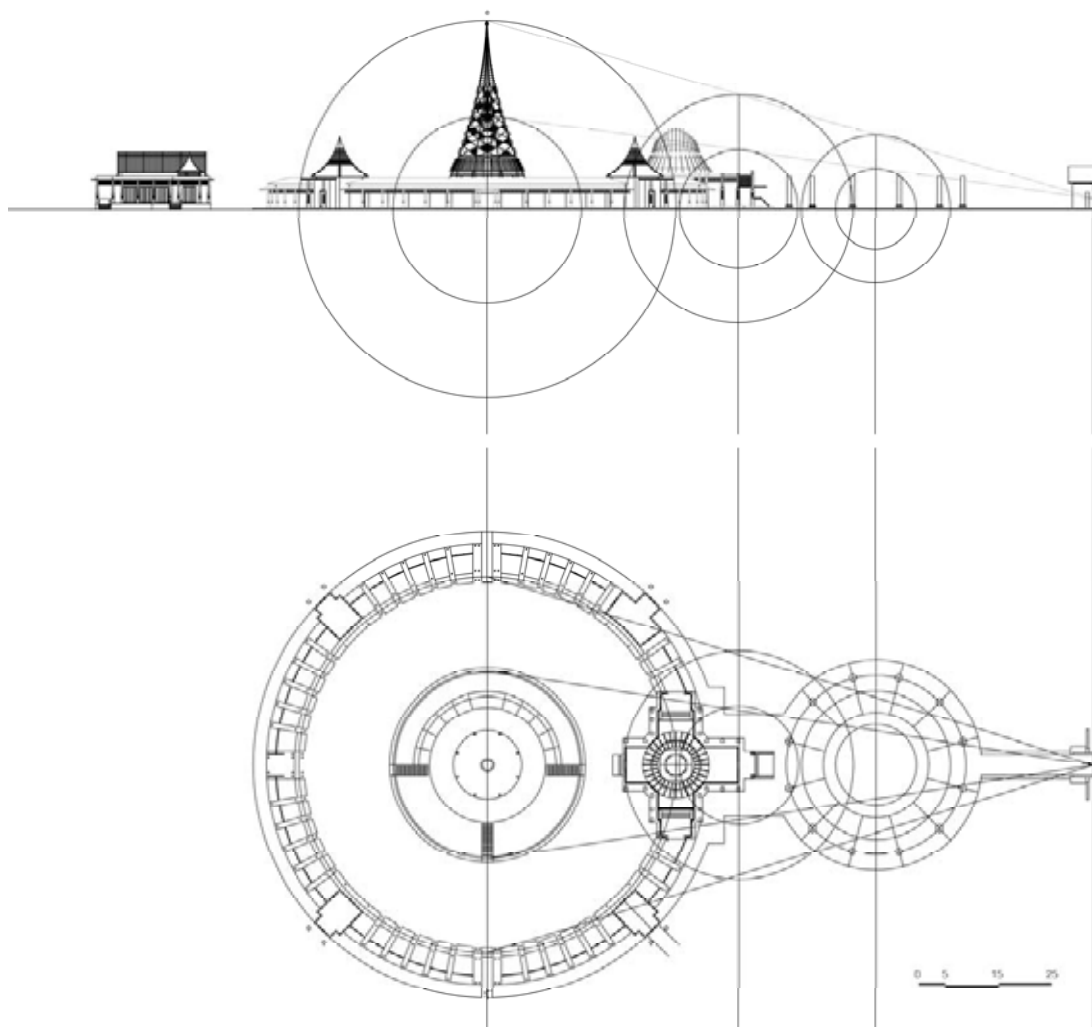
ภาพที่ 133 เรชาคณิตแห่งพุทธาวาส 5

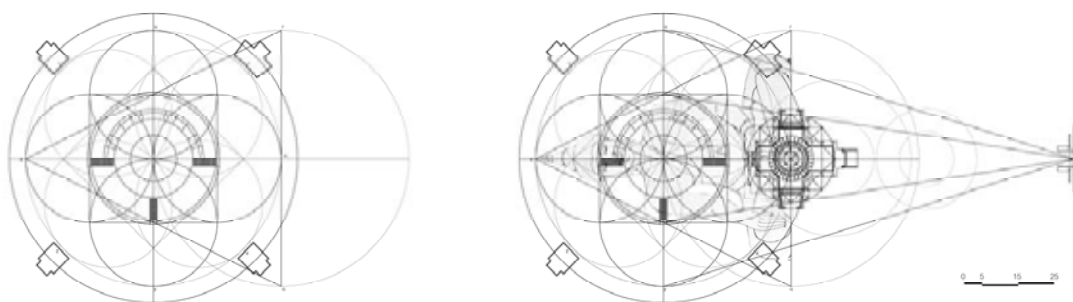
ภาพที่ 134 เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 6

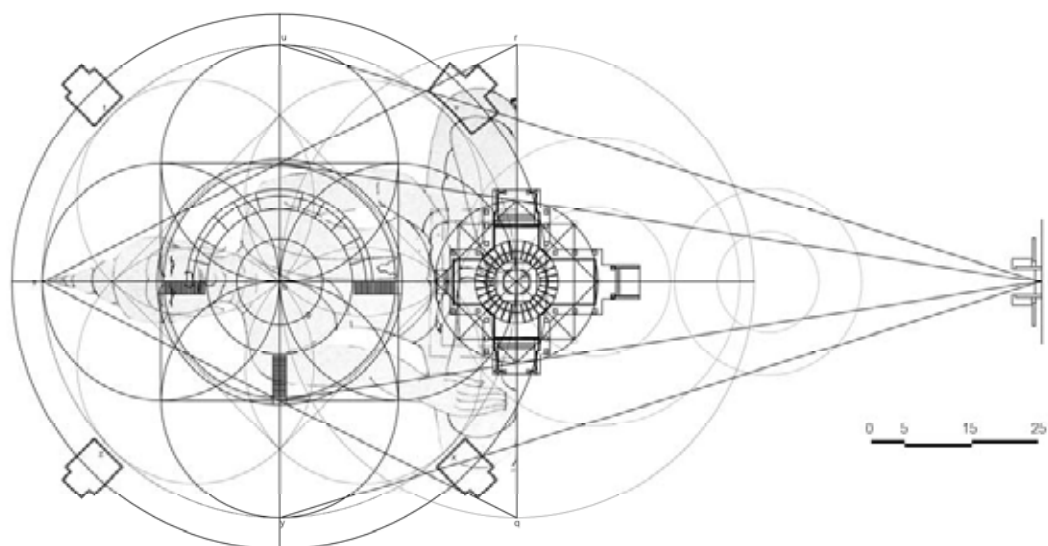
ภาพที่ 135 เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 7

ภาพที่ 136 เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 8

ภาพที่ 137 เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 9

ภาพที่ 138 เรขาคณิตแห่งพุทธาวาส 10

บทที่ 7

การออกแบบ

ในการออกแบบสถาปัตยกรรมได้ดำเนินตามแนวทางการวิเคราะห์ในบทที่ 6 โดยที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชุมชนและความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา ด้วยการสร้างสรรค์รูปแบบสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ ที่อยู่บนพื้นฐานความเชื่อทางพระพุทธศาสนา การวางผังของโครงการ

ภาพที่ 139 ผังรวมของโครงการ

การวางผังของโครงการสร้างสรรค์เป็นมณฑลเรขาคณิต ด้วยจุดศูนย์กลางของมณฑลคือสถูปเจดีย์ที่อยู่ในส่วนของเขตพุทธาวาส จากจุดศูนย์กลางกระจายหรือแผ่พื้นที่มณฑลออกเป็นบริวารตามรัศมี

โดยพื้นที่ที่อยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกติดกับถนน จะเป็นบริเวณที่จัดไว้เป็นส่วนสาธารณะมีการจัดพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมของชุมชน รวมทั้งเป็นส่วนที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ชุมชนกำแพงแสน บริเวณพื้นที่ของพิพิธภัณฑ์ยังรองรับเป็นพื้นที่จอดรถของวัด เพื่อการเข้าถึงได้โดยง่ายและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัดด้วย

ทางด้านทิศใต้ของเขตพุทธาวาสเป็นส่วนของที่ตั้งโรงเรียน ซึ่งพื้นที่ของโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่วัด มีสนามฟุตบอลเป็นตัวเชื่อมพื้นที่ของทั้งสองเข้าด้วยกัน พื้นที่บริเวณดังกล่าวจึงควรเป็นพื้นที่เปิดโล่ง เนื่องจากบริเวณสนามฟุตบอลเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมอยู่เรื่อยๆ จึงไม่ควรที่จะสร้างอาคารที่จะปิดกั้นระหว่างพื้นที่ทั้งสอง

ทางด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ติดกับไร่ของชาวบ้าน ไม่มีถนนตัดผ่านหรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่หลังวัด ซึ่งเป็นที่ที่มีความสงบและร่มรื่น เหมาะแก่การพักอาศัยและปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ พื้นที่ด้านทิศตะวันตกนี้จึงได้จัดวางหมู่กุฏิของพระสงฆ์ทั้งหมดไว้

ส่วนด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นพื้นที่ที่มีการเข้าถึงได้ด้วยถนนภายในหมู่บ้าน ซึ่งถนนที่ผ่านวัดมี 2 สาย ด้วยกันคือทิศตะวันออกและทิศใต้ ฼าปนสถานเป็นอาคารที่ต้องการพื้นที่มีการเข้าถึงได้โดยง่าย เนื่องจากจะมีพิธีการปลงศพอยู่เป็นประจำ และส่วนหนึ่งก็ต้องการเป็นพื้นที่ต้องการความสงบ

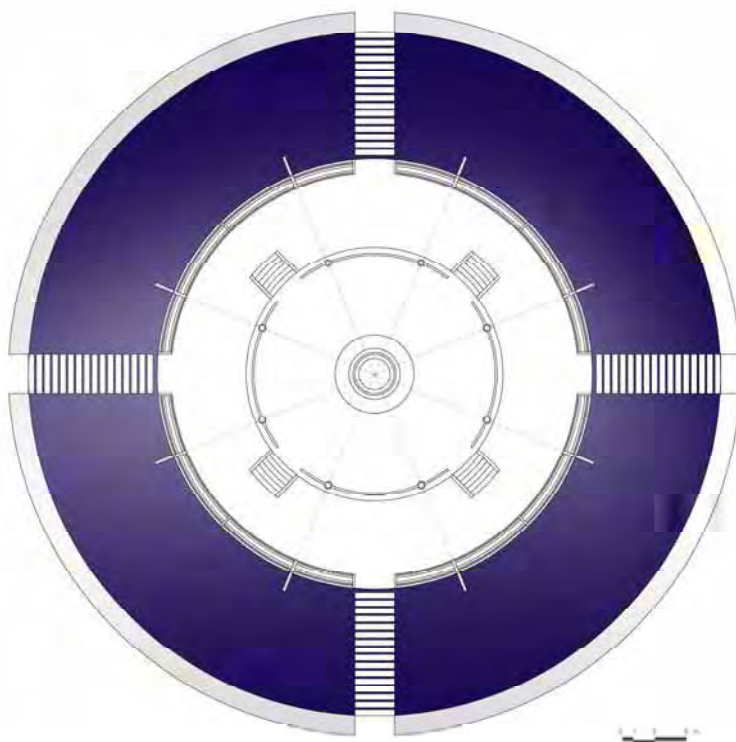
ด้านทิศเหนือ เป็นพื้นที่อยู่ติดกับคลองรางพิกุล เป็นพื้นที่เขตอภัยทานแก่สัตว์น้ำ และเป็นพื้นที่เงียบสงบ เหมาะแก่การพักผ่อนหรือเจริญวิปัสสนากรรมฐานสำหรับผู้ที่มาปฏิบัติธรรมหรือแม้แต่พระภิกษุสงฆ์เอง

เขตพุทธาวาส

สถูปเจดีย์

ได้สร้างสรรคขึ้นจากลักษณะที่เป็นนามธรรมของรูปเจดีย์ และทางกายภาพที่มีลักษณะของเส้นสายรูปทรงจอมแห ในความหมายที่มากกว่านั้นคือความหมายทางพระพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับคติธรรมจักร ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของเจดีย์คือตำแหน่งของศูนย์กลางธรรมจักรในทางระนาบ ในทางแนวตั้งเป็นรูปทรงจอมแหพุ่งขึ้นสู่สุณภา สร้างด้วยโครงโลหะถักร้อยเรียงเป็นชั้นๆ ที่สัมพันธ์กับธาตุทั้งสี่ที่มีในธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ลมและไฟ(เกตุ) ด้านล่างสุดพื้นฐานเจดีย์ล้อมรอบด้วยพื้นน้ำแสดงสัญลักษณ์ของธาตุน้ำ(อาโปธาตุ) ชั้นพื้นฐานเจดีย์แสดงสัญลักษณ์ของธาตุดิน(ปฐวีธาตุ) ส่วนตำแหน่งของชั้นโลหะที่ถักร้อยเกี่ยวพันกันในลักษณะของการหมุน สร้างสัมพันธ์ทางการรับรู้ที่ก่อให้เกิดพลวัตของการเคลื่อนไหวของเจดีย์ในขณะที่หยุดนิ่ง ซึ่งสร้างสรรค์สัมพันธ์กับคติธรรมจักรชั้นนี้คือชั้นลม(วาโยธาตุ) ชั้นบนเป็นชั้นไฟ(เตโชธาตุ)เปรียบได้กับเปลวเกตุรัศมีของพระพุทธเจ้าเป็นชั้นสูงสุดสู่โลกุตระ ซึ่งธาตุทั้ง 4 นั้นรวมเรียกว่า มหาภูตรูป 4

แผนผังสถูปออกแบบด้วยการวัดจากศูนย์กลางไปยังทิศต่างๆ การกำหนดพื้นที่ดังกล่าวเป็นกระบวนการเลียนแบบกระบวนการสร้างสรรค์ธรรมจักร โดยการจำลองลักษณะการคลี่คลายของสัญลักษณ์แผ่ออกมาปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 140 แผนผังสถูปเจดีย์

ในการสร้างสรรค์พุทธเจดีย์นี้ ผลสำคัญของการสร้างสรรค์คือการรับรู้ซึ่งความหมายที่แท้จริงของจุดเริ่มต้นแห่งการสร้างสรรค์ เราจึงสร้างสรรค์ด้วยการอิงความหมายในเชิงการรับรู้เพื่อการสร้างสรรค์สติปัญญา โดยมีได้ทำการเก็บงานรูปแบบรูปลักษณะเก่ามาทำการสานสร้างต่อสิ่งที่เห็นจึงเป็นการคลาเยเปลือกออกของงานสถาปัตยกรรมเดิม เพื่อที่จะมุ่งเข้าหาแก่นของการสร้างสรรค์อย่างแท้จริง

ภายในงานสถาปัตยกรรมเจดีย์ที่ห่อหุ้มไปด้วยเส้นสายโลหะที่วิ่งพุ่งขึ้นสู่จุดเบี่ยงบนจุดเดียวกันคือโลกุตระ ภายใต้เส้นสายใจกลางสถูปเจดีย์เหล่านั้นคือเสาสถูปที่รองรับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า อันได้แนวความคิดมาจากเสารองรับพระธรรมจักรที่ขุดพบที่เมืองนครปฐม ซึ่งนำไปสู่การโยงความหมายของความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และพุทธศาสนา

รูปดอกบัวซึ่งในพุทธศาสนาเชื่อว่า ดอกบัวคือสิ่งที่ผุดมาจากโคลนตมและเบ่งบานทะยานขึ้นสู่เหนือผิวน้ำอย่างบริสุทธิ์ ซึ่งเปรียบได้กับจิตใจของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาตนเองให้อยู่เหนือกิเลสและการยึดติดจนนำไปสู่ความบริสุทธิ์เช่นเดียวกับดอกบัว ขณะเดียวกันที่ยอดของแกนแนวดิ่งก็เป็นดอกบัว ที่หมายถึง การหลุดพ้นจากเงื่อนไขของเวลาและพื้นที่ ซึ่งก็คือการหลุดออกจากจักรวาล ซึ่งสภาวะนี้เป็นสภาวะไร้สติ(Unconscious)

ภาพที่ 141 แสดงความสัมพันธ์รูปดอกบัว เสาพระเจ้าอโศก เสารองรับธรรมจักรและเสารองรับพระบรมสารีริกธาตุ

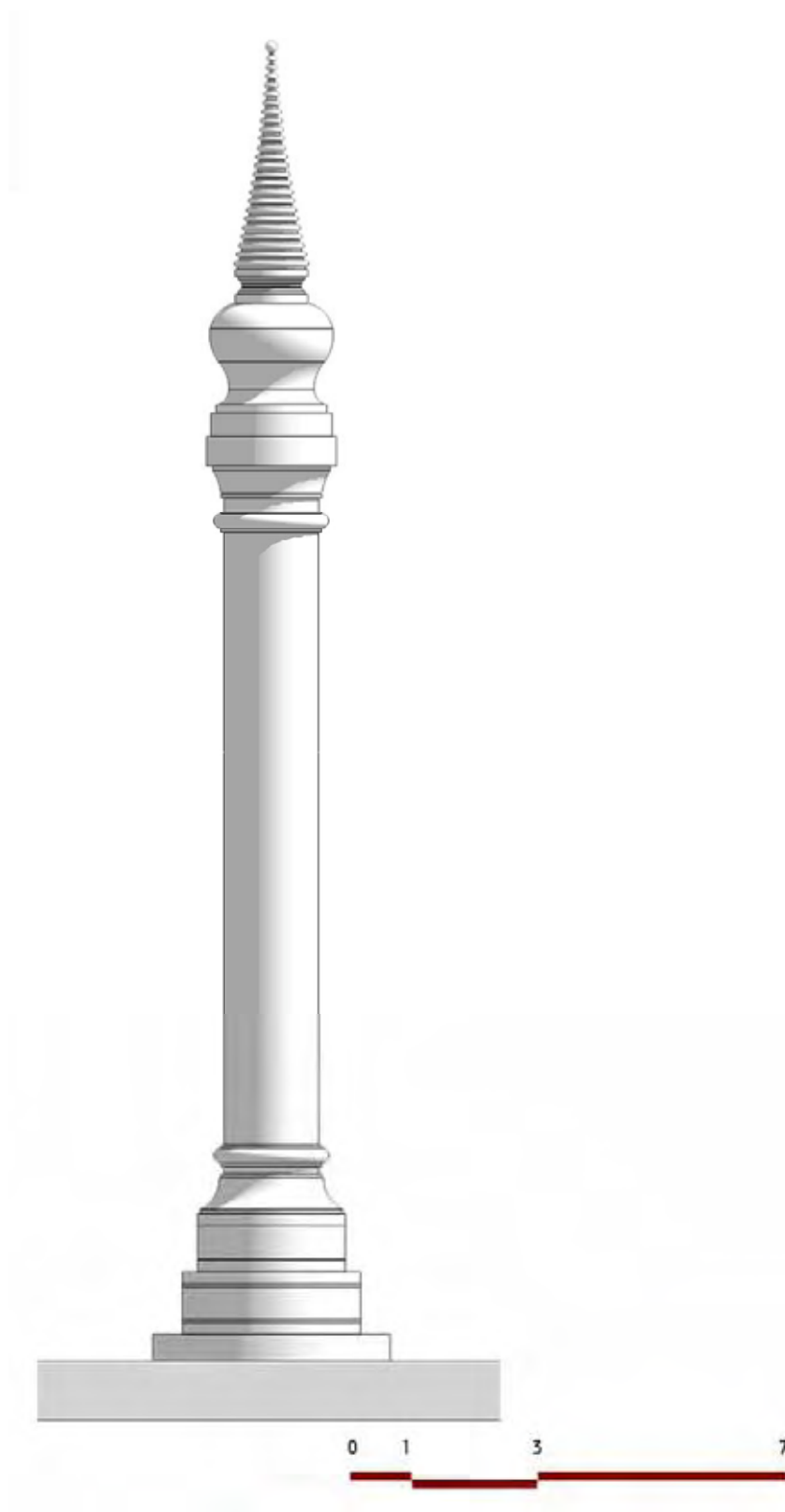
นอกจากนี้ในหนังสือศิลปะอินเดียของหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้กล่าวถึงเสาพระเจ้าอโศกไว้ว่า

นอกจากนี้ก็ควรกล่าวถึงเสาอีก 30 กว่าเสา เป็นเสาอยู่โดดๆและมักใช้จารึกคำสั่งสอนพระธรรมของพระเจ้าอโศก เสาเหล่านี้ส่วนใหญ่สลักจากหินและคงใช้เป็นอนุสาวรีย์ ตั้งอยู่ใกล้พระราชวังใกล้สถูปหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีลักษณะใกล้เคียงกับเสาที่เมืองเปอร์เซโปลิสในประเทศอิหร่าน ทั้งในด้านบัวหัวเสารูปดอกบัวและในด้านการขุดจนขึ้นเงา บัวหัวเสามักรองรับกลุ่มรูปสลักรอยตัวเป็นต้นว่า สิงห์กำลังทูลนมัสการ เสาเหล่านี้อาจสร้างขึ้นก่อนสมัยพระเจ้าอโศกหรือในสมัยเดียวกับพระองค์ และเดิมคงใช้เป็นเสาที่มีความหมายว่ารองรับพระอาทิตย์คือเป็นเสาศูนย์กลางของโลก และในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องหมายแห่งพระจักรพรรดิคือเป็นรัตนะประการหนึ่งของพระองค์ด้วย

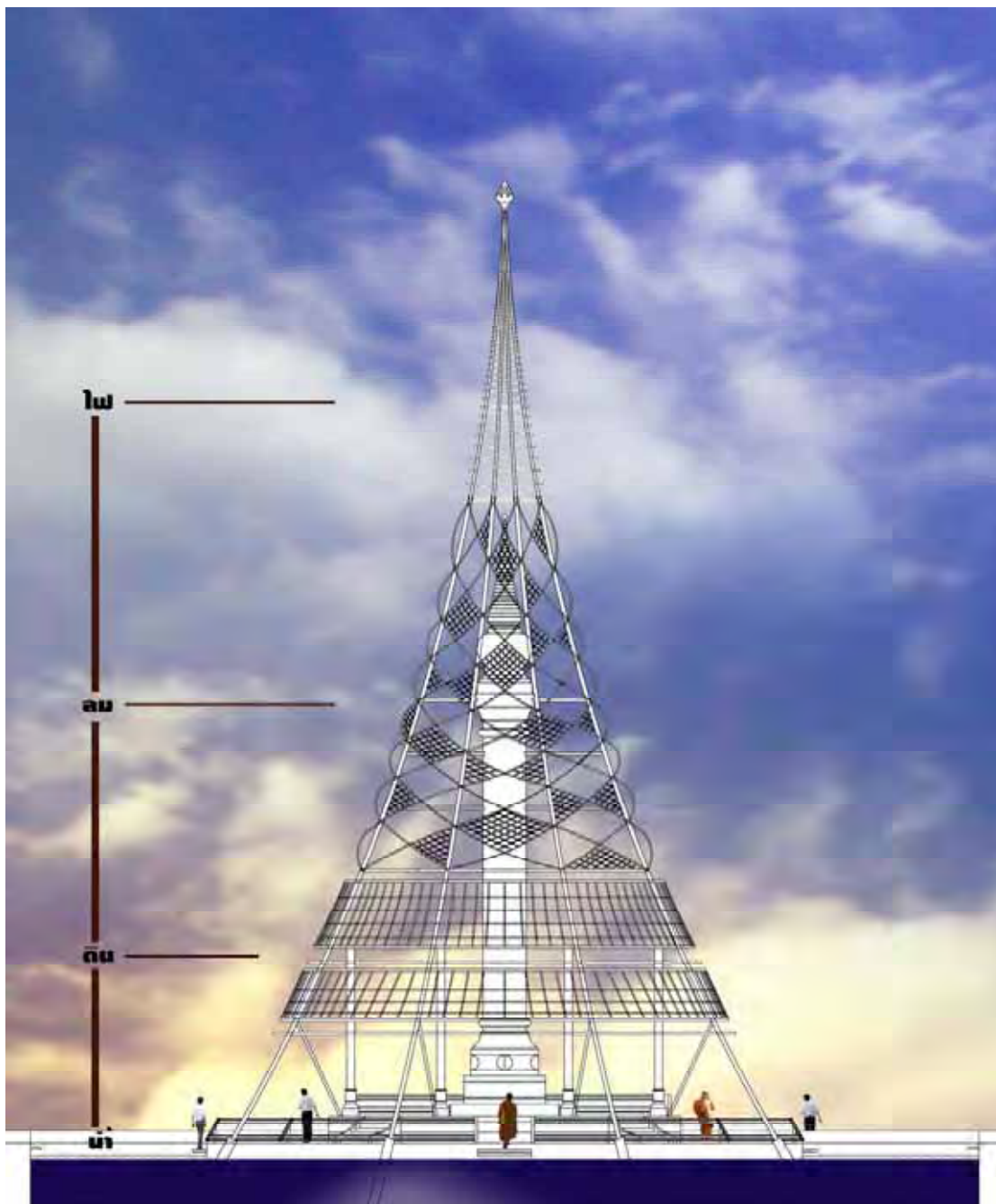

ภาพที่ 142 ฐานของเสาสถูป

ในส่วนของฐานเสาสถูปแกะสลักหินรูป ช้าง ม้า วัว สิงห์ ตามสัญลักษณ์ที่แฝงไว้ที่ว่าการที่พระพุทธเจ้า คือผู้เป็นผู้ที่มีจิตใจอยู่เหนือมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ปกครองโลกด้วยธรรมส่วนอีกนัยยะหนึ่งสัตว์เหล่านี้กำลังแสดงการเคลื่อนที่ซึ่งหมายถึงการเคลื่อนที่ของธรรม การหมุนของสถูปที่เป็นศูนย์กลางของธรรมจักร แสดงการเคลื่อนไหวแต่ไม่เคลื่อนที่

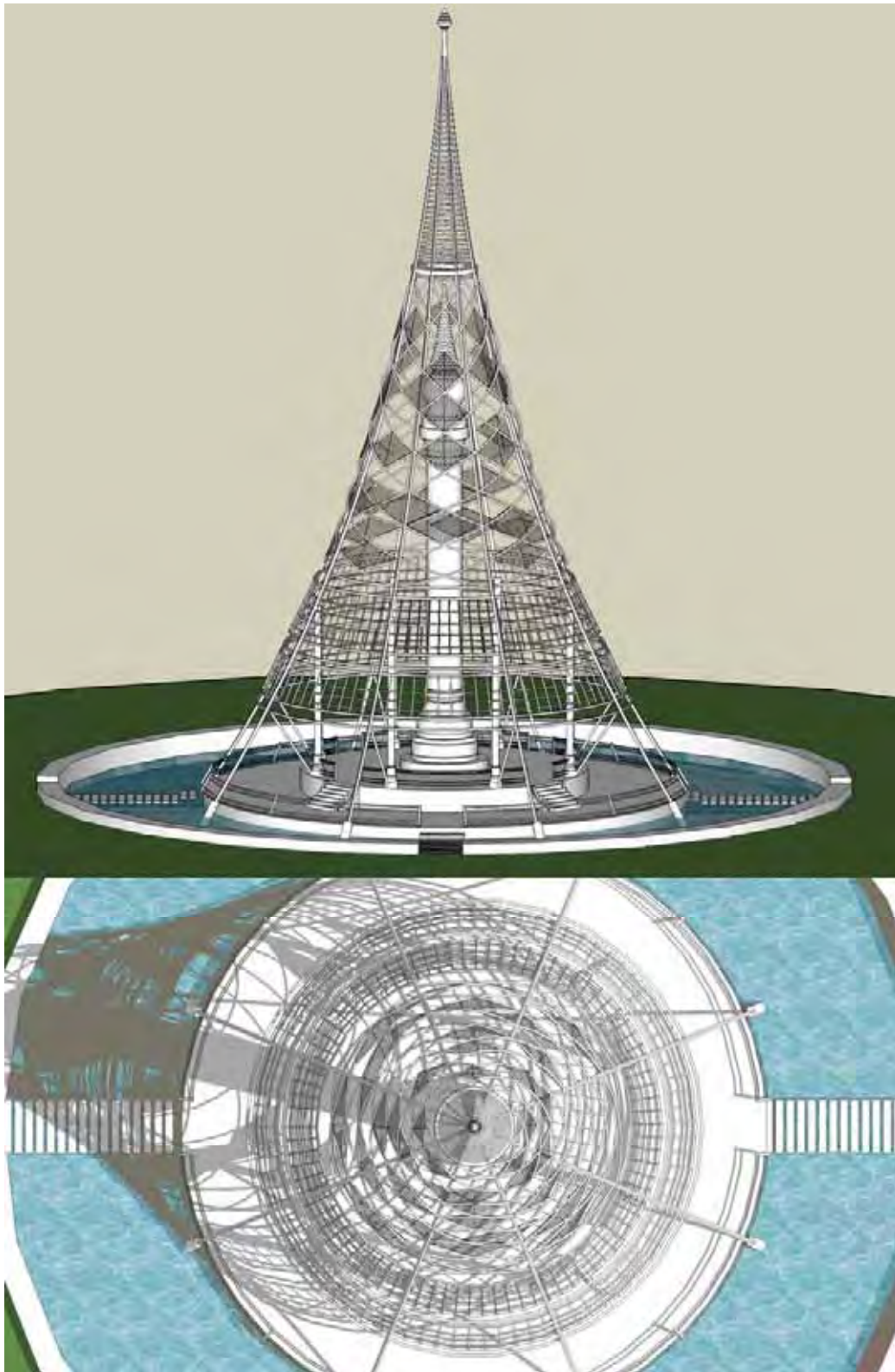
ภาพที่ 143 ลักษณะของเสาstup

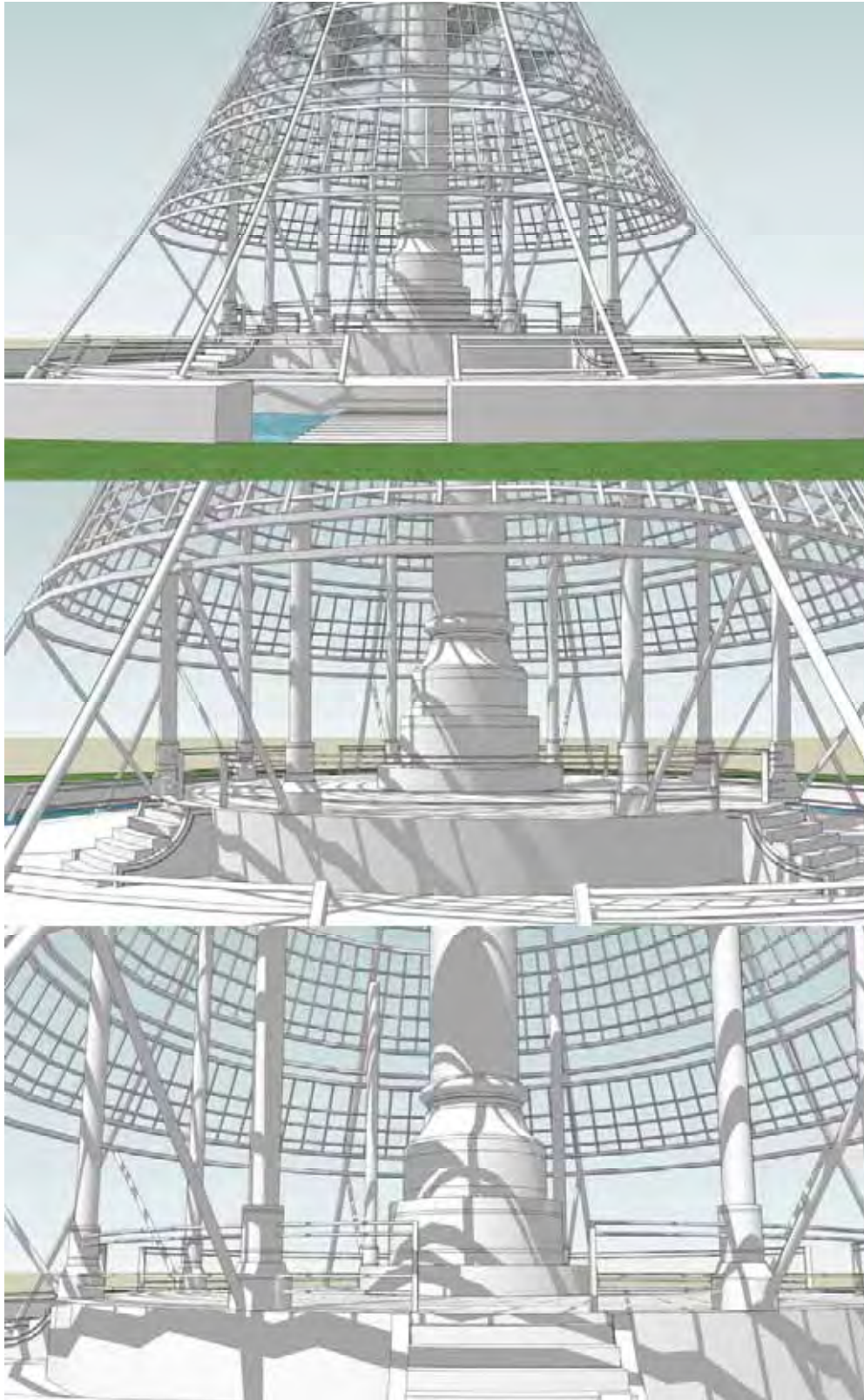
ภาพที่ 144 รูปด้านของสถูปเจดีย์

บริเวณรอบๆเสาพระสถูป จารึกคาถาเยธมฺมาฯ อริยสัจสี่ และปัจจุสมุปบาท ซึ่งเป็นบทธรรมที่เกี่ยวข้องกับคติธรรมจักรตามหลักฐานทางโบราณคดีและการตีความตามพระพุทธศาสนา⁸⁰

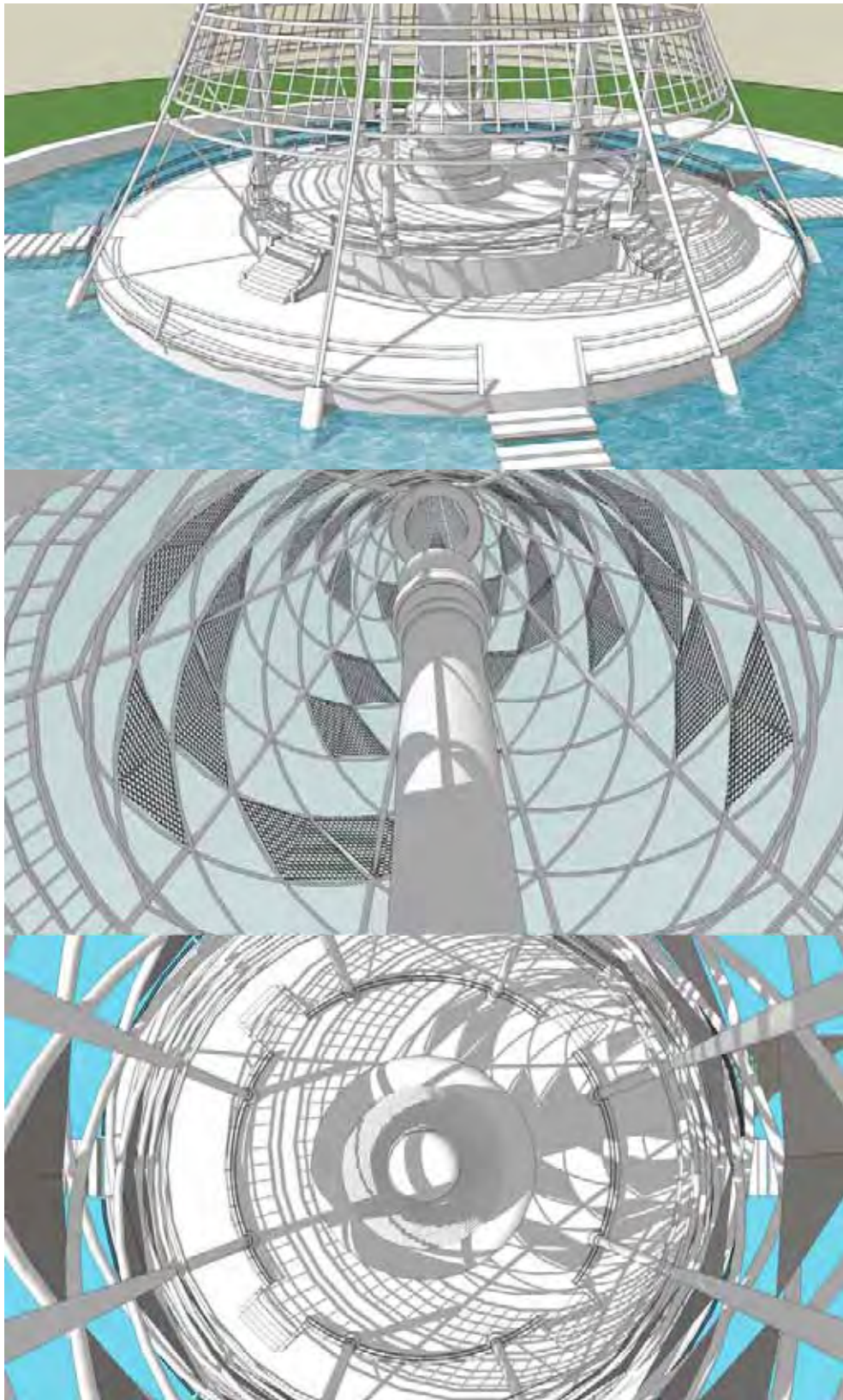
⁸⁰ ดูบทที่ 3 ศึกษาสัญลักษณ์แห่งพระธรรมจักรเพื่อการออกแบบ

ภาพที่ 145 สุนปเจดีย์

ภาพที่ 146 ทัดเนียภาพภายในสถูปเจดีย์

ภาพที่ 147 ทักษิณภาพสถูปเจดีย์

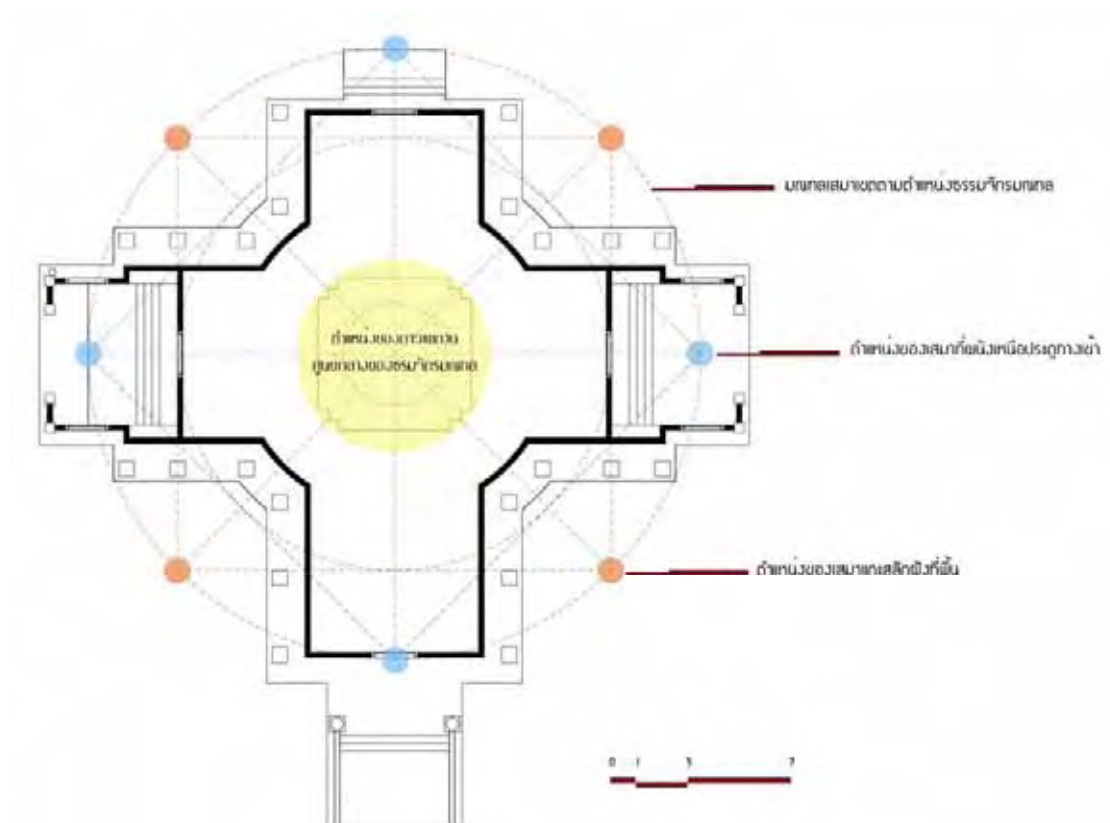
พระอุโบสถ

รูปทรงของพระอุโบสถสร้างสรรคขึ้นจากรูปของดอกบัวที่กำลังค่อยๆบาน สร้างสรรค์ ผสานกับสัญลักษณ์ของธรรมจักรและเรื่องราวพุทธประวัติ เน้นการใช้สอยเป็นสำคัญที่สัมฤทธิ์ ผลทางการปฏิบัติและความรู้สึกรภายในกาย

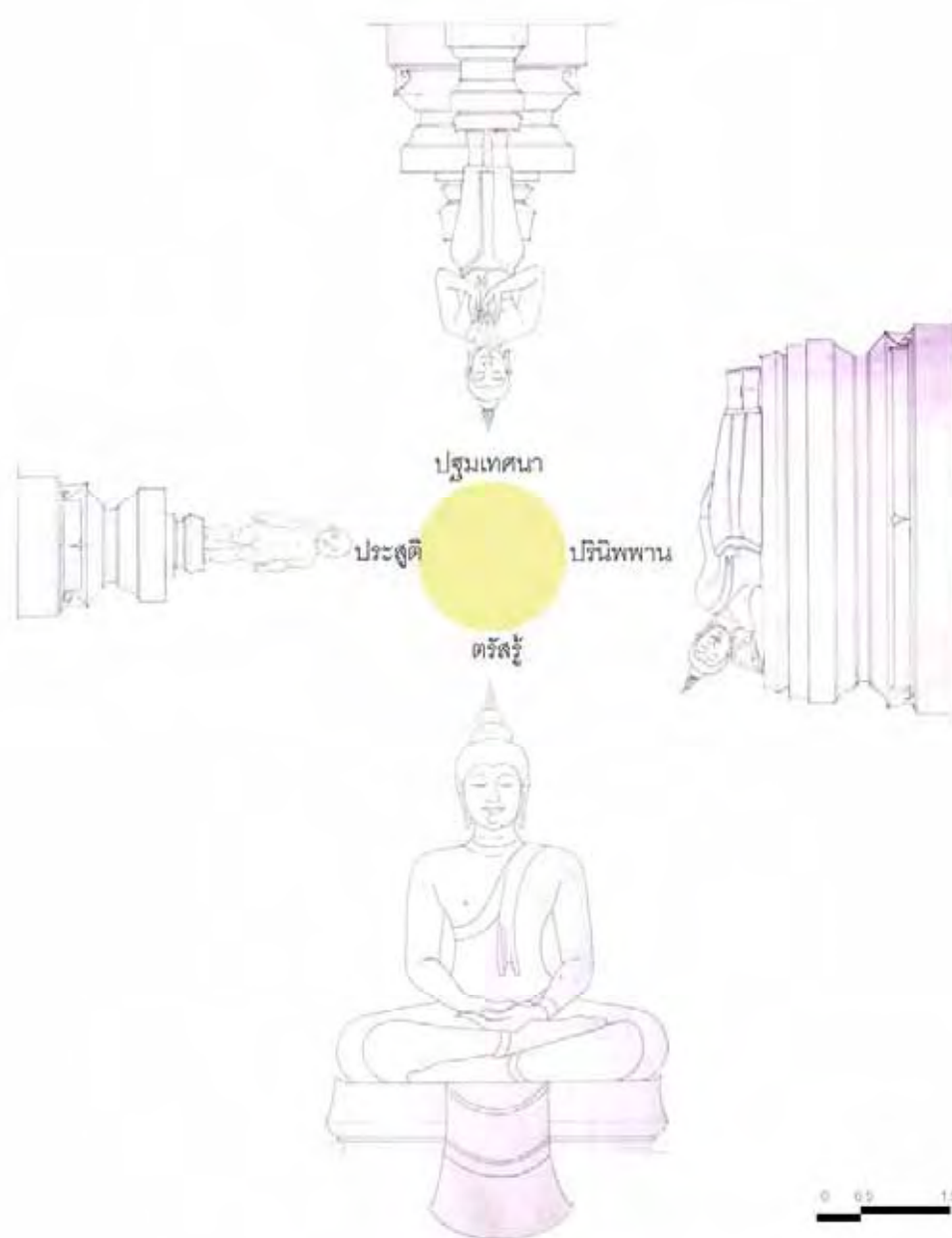
ภาพที่ 148 แนวความคิดในการออกแบบโบสถ์เชิงรูปลักษณ์

เพื่อต้องการบังคับให้แสงให้ลงเฉพาะจุดสำคัญที่เราต้องการ ดังนั้นพระอุโบสถจึง ไม่ได้สร้างหน้าต่าง มีเพียงแสงที่ลอดผ่านประตูมุงพุ่งตรงเข้าไปยังพระพุทธรูปภายในใจกลางพระ อุโบสถ และหลังคาด้านบนที่เป็นหลังคาพลาสติก(Ethylene tetrafluoroethylene:ETFE) เพื่อให้ แสงลงตรงพระพุทธรูปทั้งในยามเช้า ยามเย็นและค่ำมืด แสงธรรมชาติที่ส่องตกลงมานั้นเปรียบ ได้กับแสงแห่งปัญญาพุทธะ ซึ่งผู้วิจัยต้องการให้ผู้เข้ามกราบไหว้พระพุทธรูปรู้สึกสัมผัสถึงผล เช่นนั้น

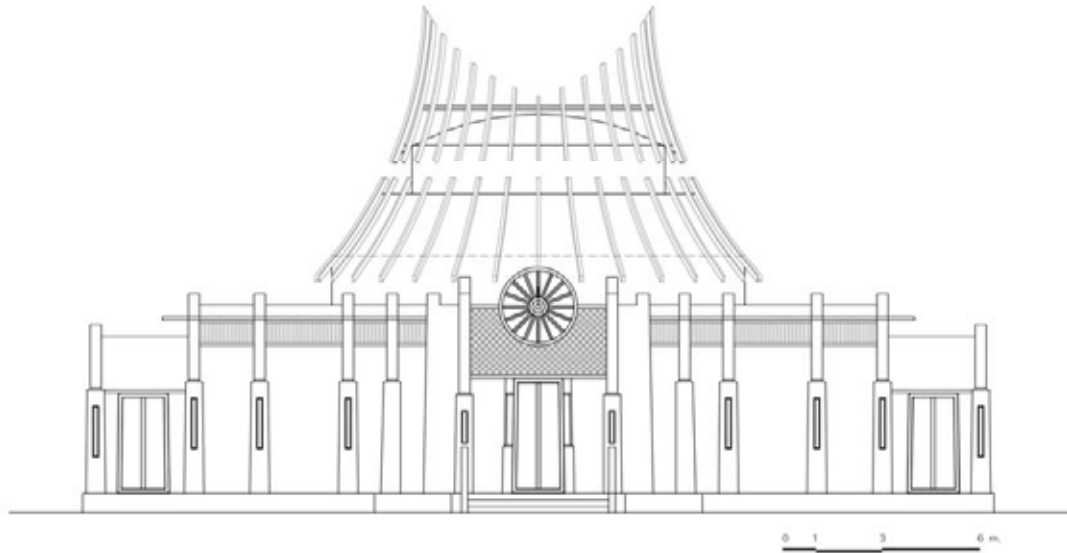
ภาพที่ 149 ผังพระอุโบสถ แสดงตำแหน่งของเสมาด้วยมณฑลธรรมจักร

ตำแหน่งของเสมามีด้วยกัน 8 ตำแหน่งตามทิศต่างๆ โดยในทางแนวแกนหลักคือทิศเหนือ-ทิศใต้ และทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก เสมาจะถูกฝังไว้ที่ผนังด้านบนเหนือประตูทางเข้าทั้งสี่ด้าน ส่วนในด้านทิศรองคือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ-ทิศตะวันตกเฉียงใต้ และทิศตะวันออกเฉียงใต้-ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เสมาจะถูกฝังไว้ที่พื้น ก่อเกิดเป็นมณฑลเสมาล้อมพระอุโบสถ

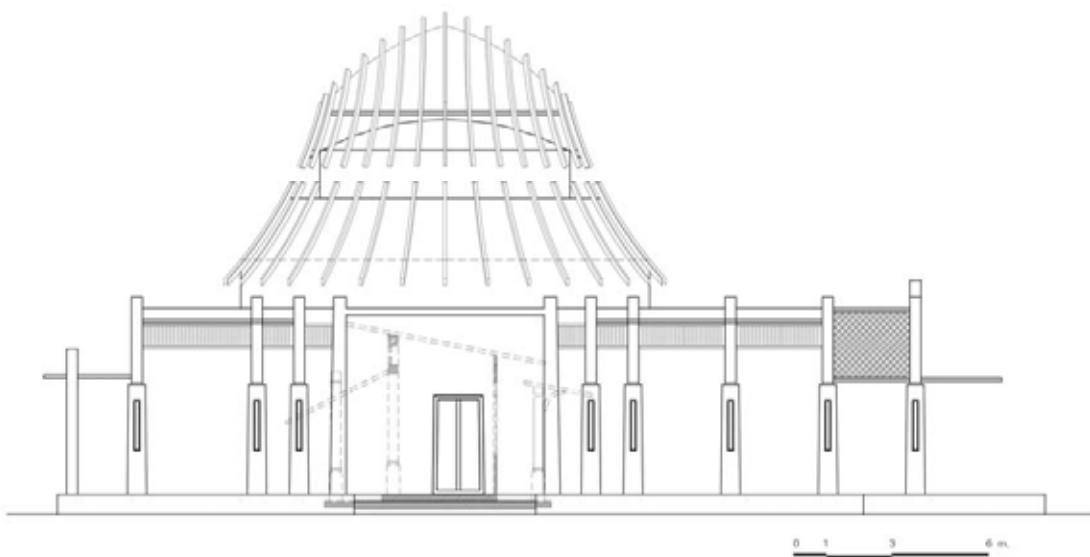

ภาพที่ 150 ตำแหน่งพระพุทธรูปในพระอุโบสถ

ตำแหน่งพระพุทธรูปทั้งสี่ปางในพระอุโบสถนั้นมาจาก การสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับพุทธประวัติและนัยยะเชิงสัญลักษณ์ของผังในเขตพุทธาวาส โดยมีพระพุทธรูปปางตรัสรู้เป็นพระประธานหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ส่วนปางปฐมเทศนานั้นหันพระพักตร์ตรงไปยังสถูปเจดีย์ซึ่งเป็นหัวใจของผังพุทธาวาส(ये ธัมมาฯ) และปางตรัสรู้เป็นจุดเริ่มต้นของพุทธประวัติ เดินร้อยเรียงเรื่องราวไปตามระเบียบกมลจนมาจบที่ปางปรินิพพานในทิศตรงข้าม

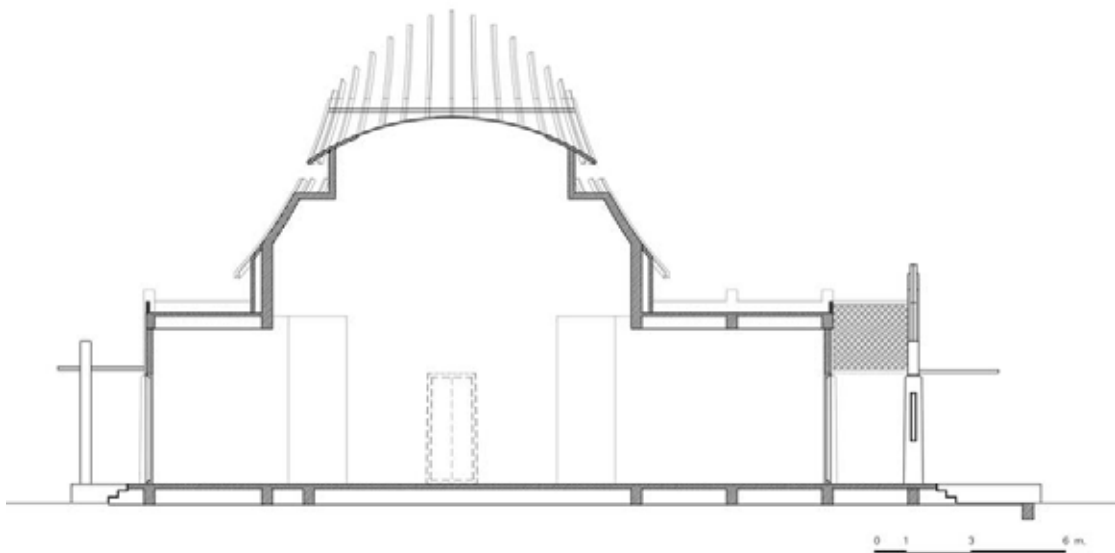
ภาพที่ 151 รูปด้านหน้าพระอุโบสถ

ภาพที่ 152 รูปด้านข้างพระอุโบสถ

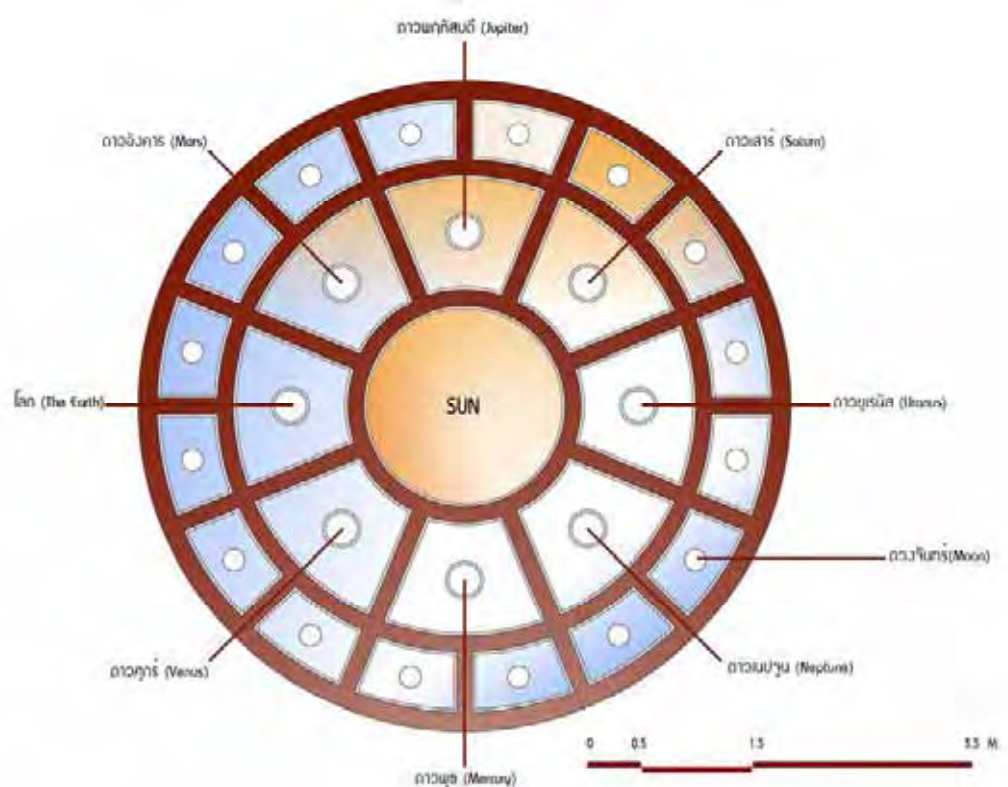

ภาพที่ 153 รูปตัดตามขวางของพระอุโบสถ

ภาพที่ 154 รูปตัดตามยาวของพระอุโบสถ

รูปตัดแสดงโครงสร้างคอนกรีตและเหล็ก พลาสติก(Ethylene tetrafluoroethylene:ETFE) และ ตำแหน่งของดาวเพดานโค้ง

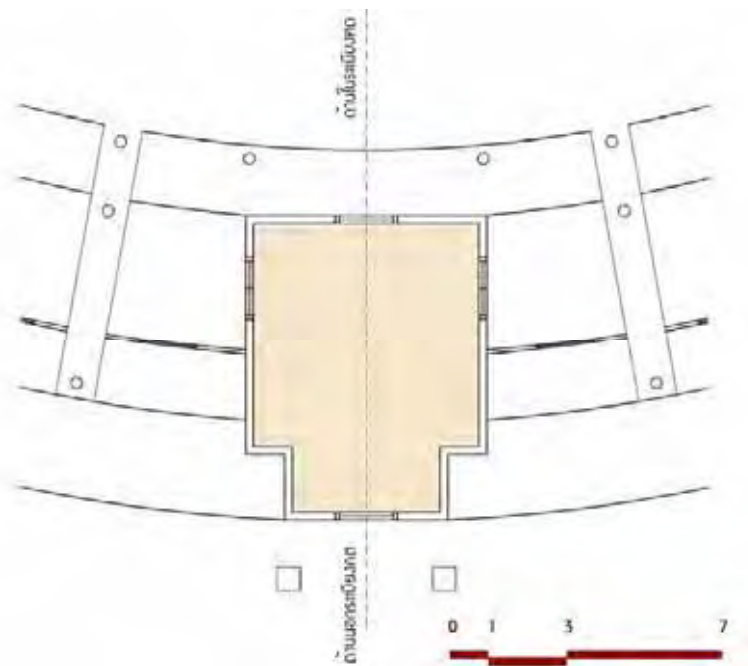
ภาพที่ 155 ดาวเพดานภายในพระอุโบสถ

ดาวเพดานสร้างสรรค์ขึ้นตามลักษณะของดาวเคราะห์⁸¹ ที่มีจริงในธรรมชาติจักรวาล รวมทั้งโลกด้วย โดยมีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งโครงสร้างประกอบด้วยโครงเหล็กและพลาสติกและลักษณะของของดวงดาวสร้างขึ้นจากพลาสติกผสมสี แต่พระอาทิตย์แสดงด้วยดวงอาทิตย์ที่มีอยู่ในธรรมชาติอยู่แล้ว

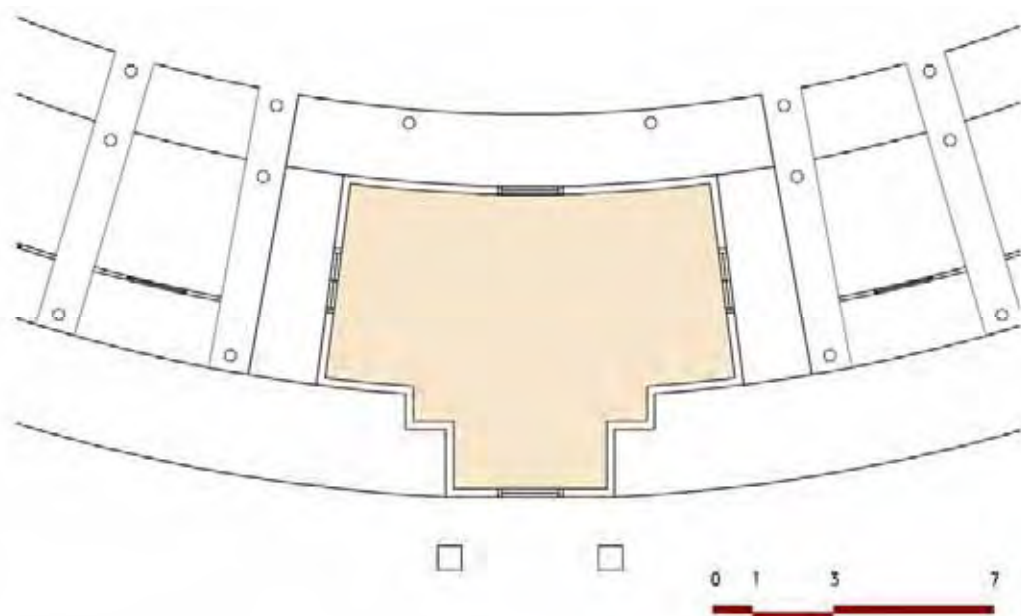
⁸¹ ดาวเคราะห์ หมายถึง ดาวที่ไม่มีแสงสว่างในตัวเอง แต่สะท้อนแสงอาทิตย์ส่องเข้ามาที่ตาเรา ดังนั้นการที่เราจะเห็นดาวเคราะห์ได้ต้องอาศัยดวงอาทิตย์ช่วย ดังนั้นตำแหน่งของดาวเคราะห์เมื่อเทียบกับโลกและดวงอาทิตย์จึงเป็นสิ่งสำคัญ ดาวเคราะห์ประกอบด้วย ดาวพุธ ดาวศุกร์ โลก ดาวอังคาร ดาวพฤหัสบดี ดาวเสาร์ ดาวยูเรนัส ดาวเนปจูน ส่วนดาวพลูโตถูกเลื่อนตำแหน่งไปอยู่ในกลุ่มดาวเคราะห์แคระ (Dwarf Planet) แต่จะมีดาวเคราะห์เพียง 5 ดวงเท่านั้นที่เราสามารถมองเห็นได้จากโลกด้วยตาเปล่าคือ ดาวพุธ ดาวศุกร์ ดาวอังคาร ดาวพฤหัสบดี ดาวเสาร์ (โลกถือว่าเป็นดาวของผู้สังเกตไม่นับ ส่วน ดาวยูเรนัส ดาวเนปจูน นั้นจะต้องอาศัยกล้องดูดาวจึงจะเห็น)

วิหาร

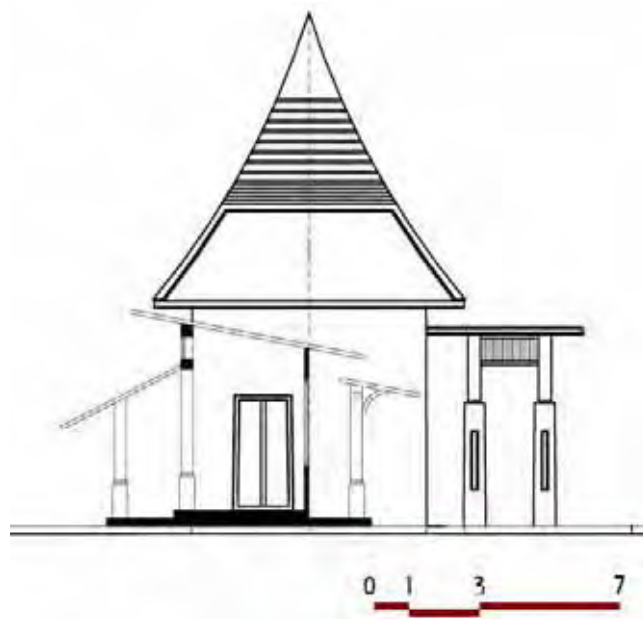
วิหารทั้งสี่ทิศจะประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่อิริยาบถคือ นั่ง(ปางทุกรกิริยา) ยืน(ปางห้ามสมุทร) เดิน(ปางลีลา) นอน(ปางทรงพยากรณ์) ซึ่งสัมพันธ์เป็นวงล้อธรรมจักรหนึ่งเดียวกับระเบียงกลมที่เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ

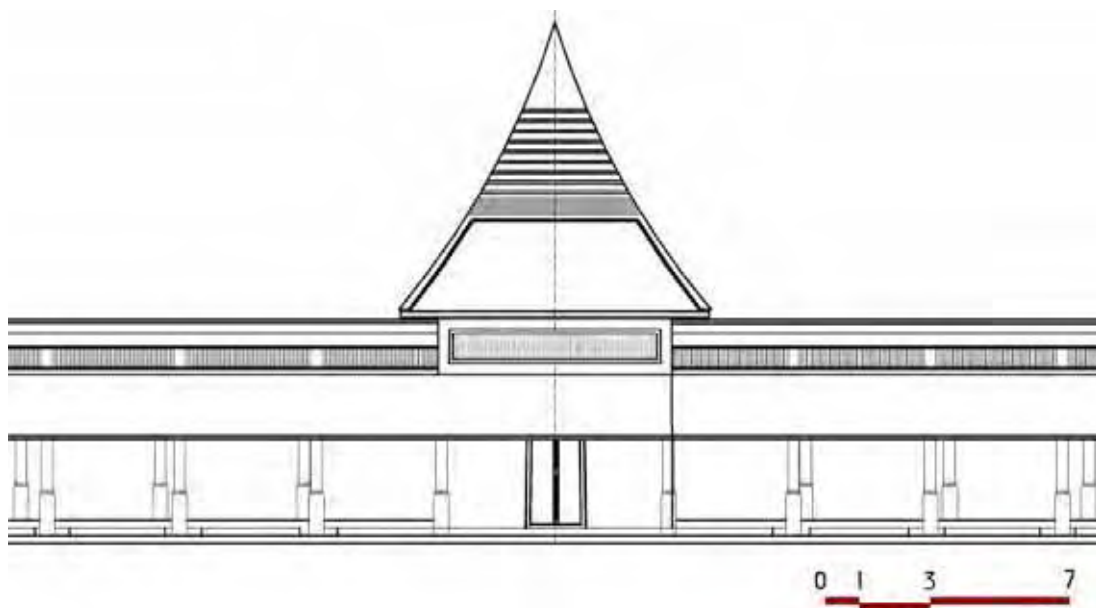
ภาพที่ 156 ผังของวิหารทิศแบบที่ 1 (ปางทุกรกิริยา, ปางห้ามสมุทร, ปางลีลา)

ภาพที่ 157 ผังของวิหารทิศแบบที่ 2 (ปางทรงพยากรณ์)

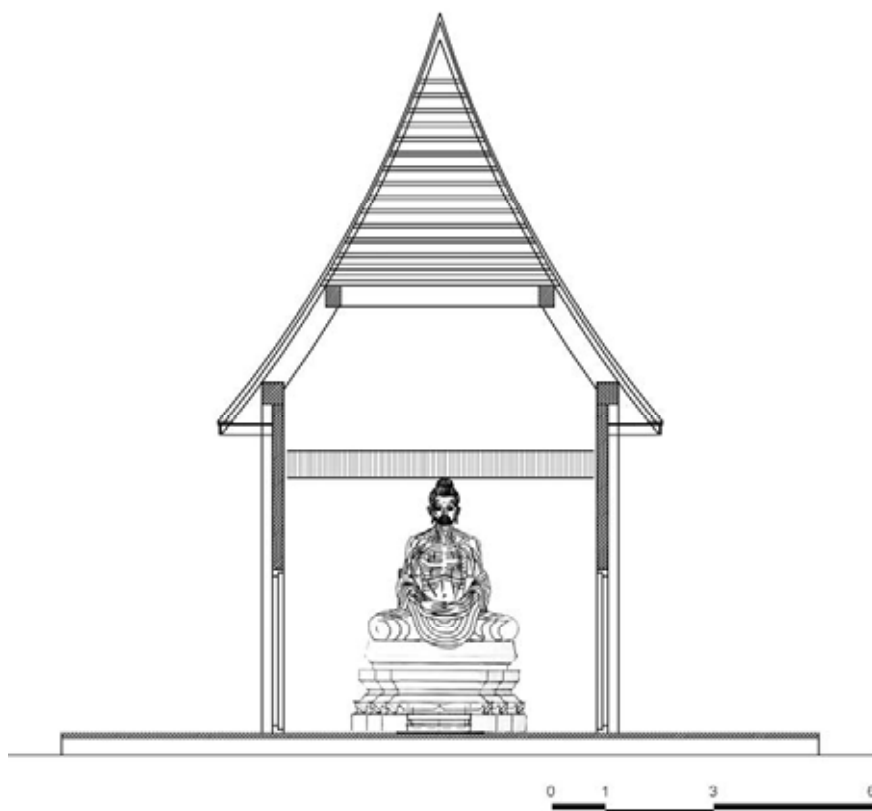
ภาพที่ 158 รูปตัดระเบียงคดและด้านข้างวิหารทิศ

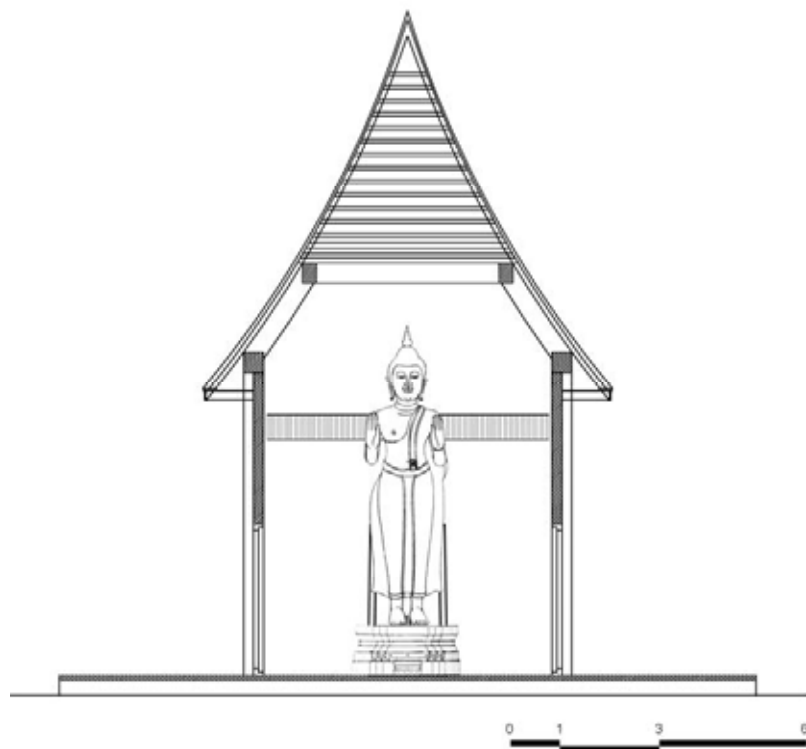
ภาพที่ 159 รูปด้านในระเบียงคดและรูปด้านหลังวิหารทิศ

ภาพที่ 160 รูปด้านนอกกระเบื้องคดและรูปด้านหน้าวิหารทิศ

ภาพที่ 161 รูปตัดวิหารทิศ (ปางบำเพ็ญทุกรกิริยา)

ภาพที่ 162 รูปตติวิหารทิศ(ปางห้ามสมุทร)

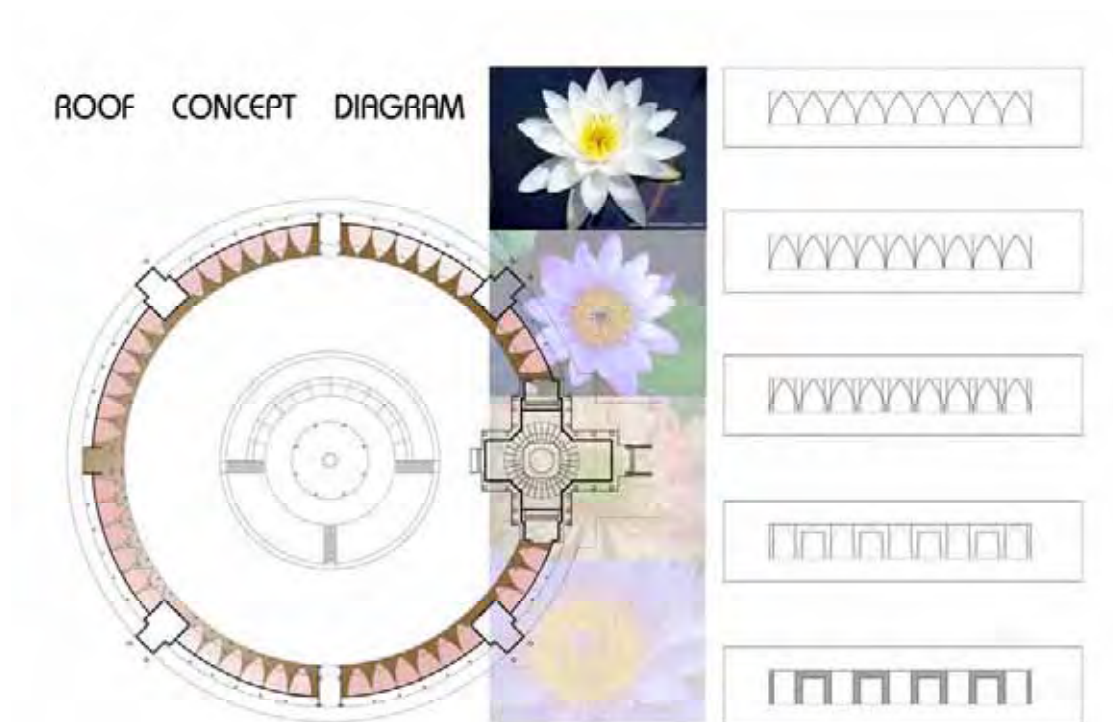
ภาพที่ 163 ทัดเนียภาพวิหารทิศ

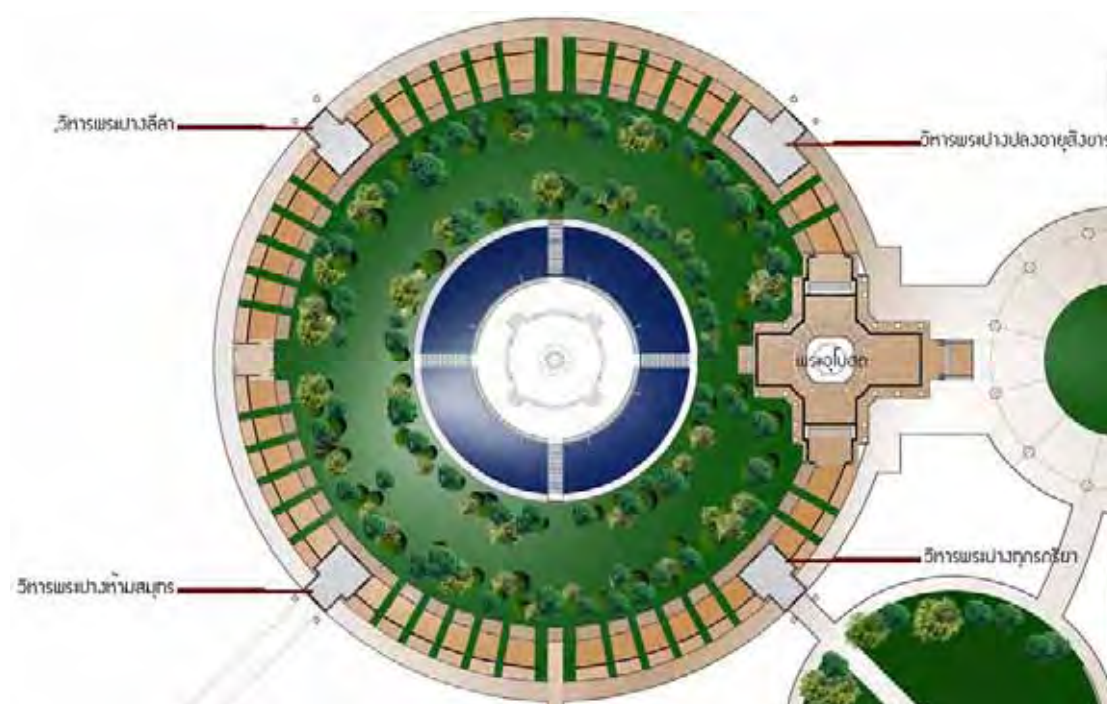
ภาพที่ 164 ทัดเนียภาพวิหารทิศ

ระเบียงคด

ระเบียงคดในความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ของมณฑลธรรมจักรนั้นคือตำแหน่งของวงล้อนอกสุดของธรรมจักรซึ่งก็หมายถึงความสมบูรณ์ของพระธรรม ในการแสดงลักษณะดังกล่าวออกมาเป็นรูปธรรมจึงแสดงด้วยเรื่องราวพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนถึงดับขันธปรินิพพาน จากการวางตำแหน่งพระพุทธรูปปางต่างๆ ไล่เรียงตามกาลเวลาที่ได้เกิดเหตุการณ์นั้นๆ ขึ้นมา ซึ่งยังหมายถึงการโยงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับความหมายของเสาสถูปที่ทำหน้าที่เป็นเสานาฬิกา แต่บอกความหมายความสำคัญของเวลาของการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์

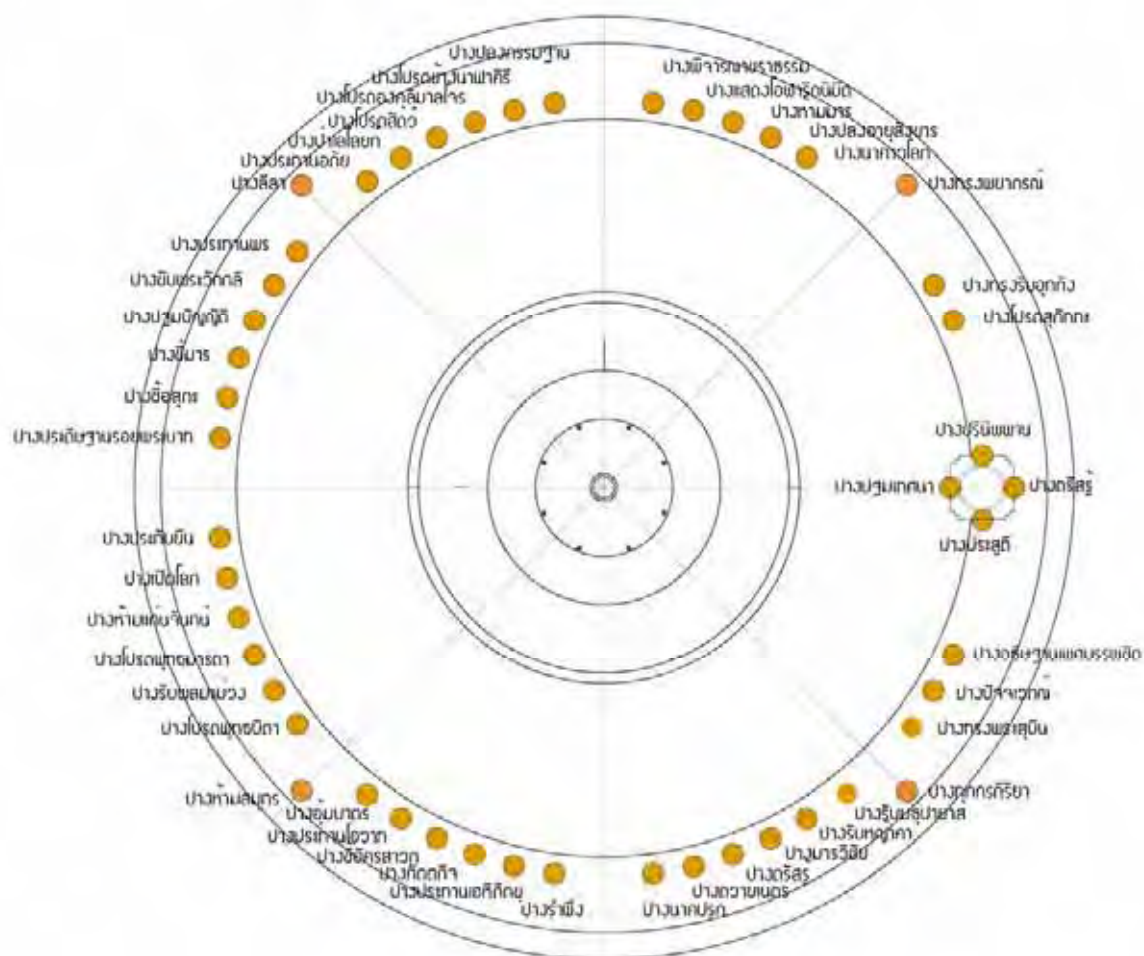

ภาพที่ 165 ไดอะแกรมการสร้างสวรรค์ระเบียงคด

ภาพที่ 166 แสดงลักษณะของระเบียงคด

สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสที่สร้างขึ้นนั้น วัสดุส่วนใหญ่เป็นวัสดุสมัยใหม่สร้างขึ้นด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่หรือระบบอุตสาหกรรม ดังนั้นงานสถาปัตยกรรมที่ออกมาจึงอาจจะสร้างความรู้สึกที่เดินออกจากความเป็นธรรมชาติอยู่บ้าง ซึ่งในพระพุทธศาสนานั้นธรรมชาตินับเป็นพื้นฐานของแนวคิดทั้งปวง ดังนั้นการที่เราพยายามแยกตัวออกจากธรรมชาติทั้งทางกายภาพและชีวภาพนั้นมิอาจเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ด้วยแนวคิดที่ว่าเราเป็นส่วนหนึ่งซึ่งกันและกันในธรรมชาติ เราจึงได้ผานงานสถาปัตยกรรมและธรรมชาติเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งซึ่งกันและกัน ไม่เพียงแต่ในเขตพุทธาวาสเท่านั้น แต่นั่นหมายถึงทุกพื้นที่ของวัด

ภาพที่ 167 แสดงตำแหน่งของพระพุทธรูปปางต่างๆ

ด้านนอกของระเบียงคตที่เบื้องหลังพระพุทธรูปจารึกพระธรรมบทที่เกี่ยวข้องกับพุทธ
จริยาวัตรของพระพุทธรูปปางนั้นๆ อันมีใจความอาทิเช่น

ปางประสูติ

อคโคหมสมิ โลกสมิ เชฏโฐ เชฏโฐ อนุตตโร

อยุนติมา เม ชาติ นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว

ในโลกนี้ เราเป็นยอด เป็นผู้เจริญที่สุด เป็นผู้ประเสริฐที่สุด การเกิดของเราเป็น
ครั้งสุดท้าย ภาพใหม่ต่อไปไม่มีฯ ขณะนั้นโลกธาตุก็บังเกิด ปุพพนิมิตราฎีหารีย์ต่างๆ
บันดาลให้แผ่นดินไหวเป็นมหัศจรรย์

ปางปัจเจกเวกณ์

เราได้พิจารณาฉันอาหารบิณฑบาตว่า อาหารนี้ก็สักว่าเป็นธาตุ จะต้องเป็นไป ตามปัจจัยที่ปรุงแต่งขึ้น ๆ

ปางตรัสรู้

บัดนี้ เราได้พบนายช่างเรือน คือ ตัวตัณหาแล้ว ตลอดชาติอันจะนับจะประมาณมิได้ ก็ได้พานพบ ดูกรตณหานายช่างเรือนผู้ซึ่งสร้างภพชาติให้แก่เรา บัดนี้เราพบท่านแล้ว แต่นี้สืบไป ท่านจะทำเรือนให้ตถาคตอีกไม่ได้แล้ว กลอนเรือนเราก็รื้อออกแล้ว ซ่อฟ้าเราก็ก่อทำลายเสียแล้ว จิตของเราปราศจากสังขาร เครื่องปรุงแต่งให้เกิดในภพอื่นเสียแล้ว ได้ความดับสูญสิ้นไปแห่งตัณหา อันหาส่วนเหลือโดยประการใด ๆ มิได้เลย

ปางนาคนคร

สุโข วิเวโก ตมฺหฺมสุส

สุตมฺมสุส ปสฺสโต

อพฺยาปชฺชํ สุขํ โลเก

ปาณญเตสุ สญฺญโม

สุขา วิราจตา โลเก

กามานํ สมตฺกุกโม

อสมฺมิมานสุส วินโย

เอตํ เว ปรมํ สุขํ

ความสงบเป็นสุขของบุคคลผู้มีธรรมอันได้สดับแล้ว รู้เห็นสังขารทั้งปวงตามเป็นจริงอย่างไร ความเป็นคนไม่เบียดเบียน คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลายและความเป็นคนปราศจากความกำหนัด คือความก้าวล่วงกามทั้งปวงเสียได้ เป็นสุขในโลก ความนำออกเสียซึ่งอสมิมานะ คือความถือตัวตนให้หมดได้นี้เป็นสุขอย่างยิ่ง

ปางรำพึง

อุปนิสัยของสัตว์โลกย่อมแตกต่างกัน เปรียบเหมือนดอกบัว 4 เหล่า ดอกบัวที่อยู่เหนือน้ำจักบานทันทีเมื่อสัมผัสแสงอาทิตย์ ดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ และ ใต้น้ำ ก็จักบานในวันต่อ ๆ มา แต่ดอกบัวที่อยู่ใต้โคลนตม กว่าจะมี โอกาสชูดอกมาอยู่เหนือน้ำ อาจจะเป็นอาหารของเต่าและปลา ไปก่อนก็ได้ เมื่อพิจารณาดังนั้น จึงทรงอธิษฐานพระทัยในอันจะแสดงธรรมสั่งสอนมหาชน

ปางพิจารณาชาธรรม

ดูกรอานนท บัดนี้เราแก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ล่วงกาลผ่านวัยเสียแล้ว ชนมายุคกาลของเราถึง 80 ปีเข้านี้แล้ว กายของตถาคตทรุดโทรมเหมือนเกวียนชำรุดที่ต้องซ่อมมัดกระหนาบให้อยู่ด้วยไม้ไผ่ อันมิใช่สัมภาระเกวียนฉะนั้น

ดูกรอานนท์ เมื่อใดที่ตถาคตเข้าอนิมิตตเจโตสมาธิ ตั้งจิตสงบมันไม่มีนิมิตใดๆ เพราะไม่ทำนิมิตทั้งหลายไว้ในใจ ดับเวทนาบางเหล่าเสียและหยุดยังอยู่ด้วยอนิมิตตสมาธิ เมื่อนั้นกายแห่งตถาคตย่อมผ่อนคลาย มีความผาสุกสบาย

ดูกรอานนท์ เพราะธรรมคืออนิมิตตสมาธิ มีอานุภาพสามารถทำให้ร่างกายของผู้ที่เข้าถึงและหยุดอยู่ด้วยสมาธิธรรมนั้นมีความผาสุก ฉะนั้นท่านทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะที่พึ่งมิใช่บุคคลมีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือจงมีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่งทุกอิริยาบถเถิด

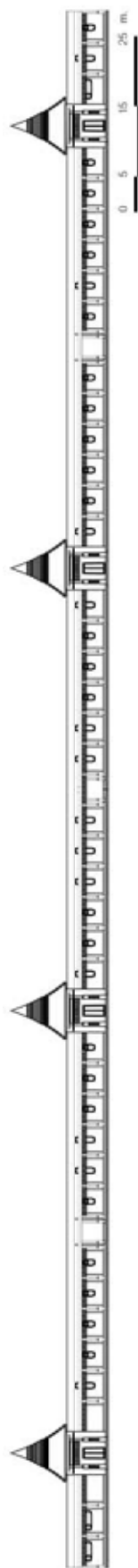
ปางทรงพยากรณ์

อานนท์อย่าเลยเธออย่าเศร้าโศก อย่ารำไรเลย สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยงถาวร จะหาความเที่ยงแท้จากสังขารได้แต่ที่ไหน อานนท์ ทุกสิ่งที่มีเกิดในเบื้องต้นแล้ว จะต้องแปรปรวนในท่ามกลางและในที่สุดก็ต้องสลายลงเช่นเดียวกันหมด “อานนท์เธอเป็นบุคคลที่มีบุญ ได้สั่งสมไว้มากแล้ว เธอจงอุทิศสัพพัญญุตญาณเพียรเกิด ไม่ช้าเธอจักได้สิ้นถึงความสิ้นอาสวะคือจักได้เป็นพระอรหันต์ ก่อนวันพระสงฆ์ทำปฐมสังคายนานั้นแล”

ปางปรินิพพาน

อานนท์ เมื่อตถาคตเจ้าปรินิพพานแล้ว หากจะพึงมีภิกษุบางรูปดำริว่า พระศาสดาของเราปรินิพพานแล้ว บัดนี้ศาสดาของเราไม่มี อานนท์ ท่านทั้งหลายไม่ควรดำรินั้น ไม่ควรเห็นอย่างนั้น แท้จริงวินัยที่เราได้บัญญัติแก่ท่านทั้งหลายก็ดี ธรรมที่เราได้แสดงแล้วแก่ท่านทั้งหลายก็ดี เมื่อเราล่วงไปธรรมและวินัยนั้นๆแล จักเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย แล้วประทานโอวาทครั้งสุดท้ายว่า

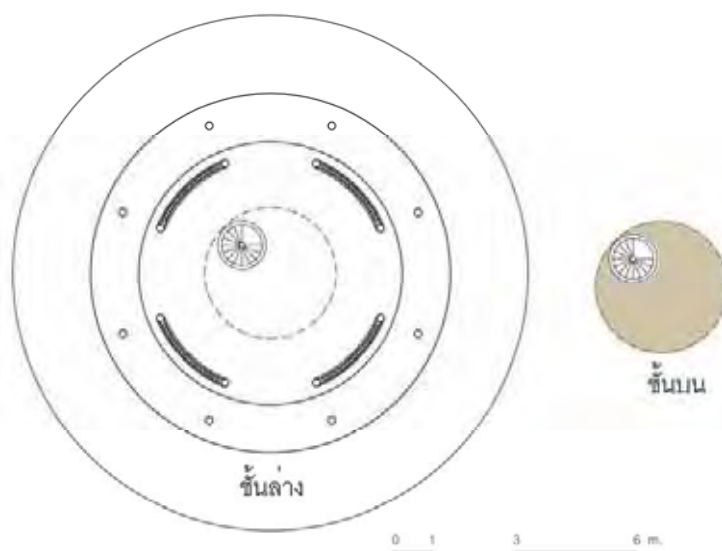
“ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด”

ภาพที่ 168 ภาพลักษณะของระบียงคดทั้งหมด

หอกลอง-ระฆัง

ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของศาลาการเปรียญ มีหน้าที่บอกเวลาแก่พระสงฆ์เป็นเครื่องบอกกำหนดกิจกรรมหลักของวัด โดยได้ออกแบบให้ชั้นล่างเป็นหอกลองและชั้นบนเป็นหระฆัง ภายใต้ผังของวงกลมที่สอดคล้องประสานกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมหลังอื่นๆ

ภาพที่ 169 ผังหอกลอง - ระฆัง

ภาพที่ 170 รูปด้านหอกลอง - ระฆัง

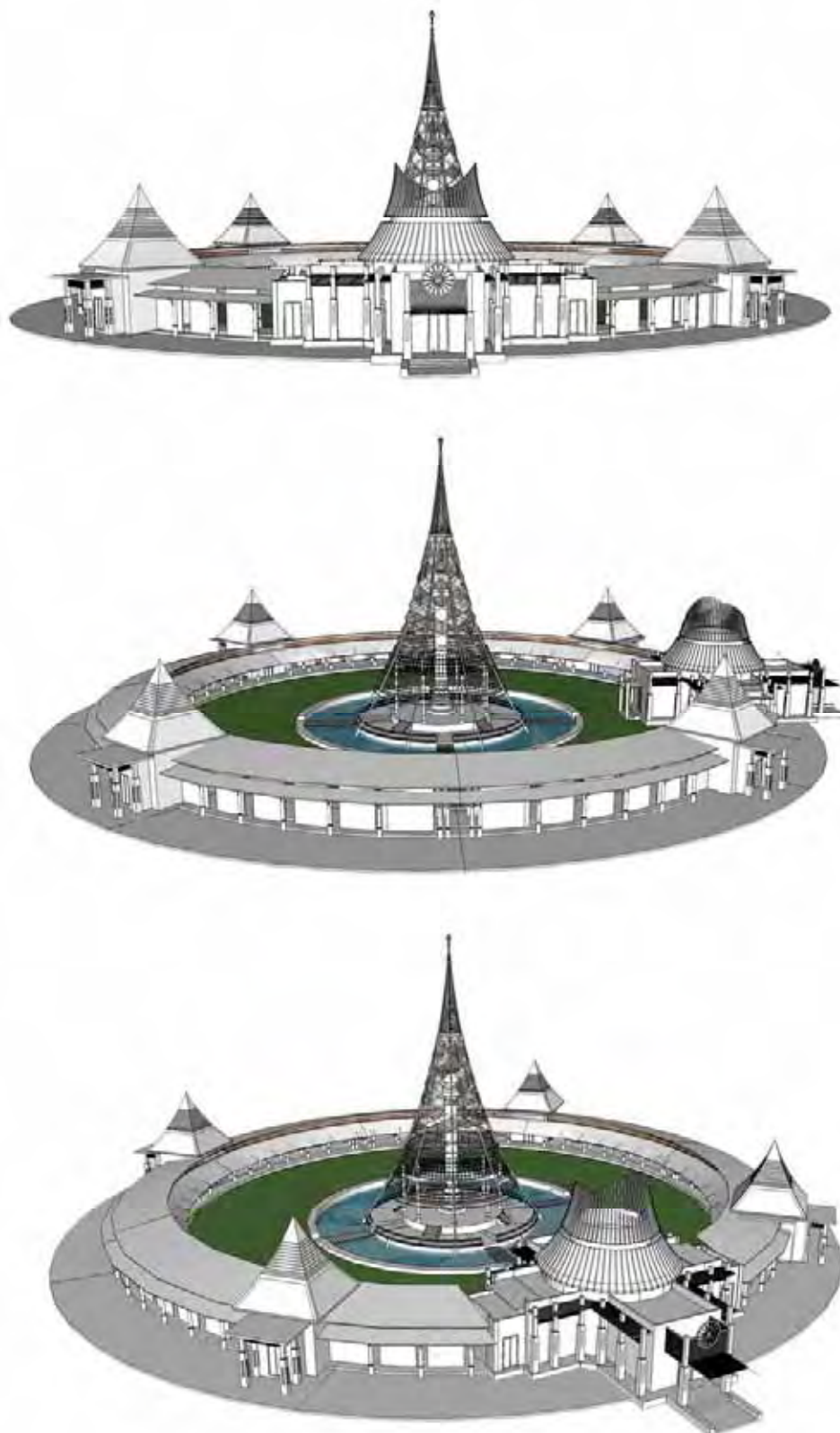
ภาพที่ 171 รูปด้านรวมทิศตะวันออกของเขตพุทธาวาส

ภาพที่ 172 รูปตัดตามขวางทิศตะวันออกของเขตพุทธาวาส

ภาพที่ 173 รูปด้านรวมทิศใต้ของเขตพุทธาวาส

ภาพที่ 174 ทัดนียภาพเขตพุทธาวาส

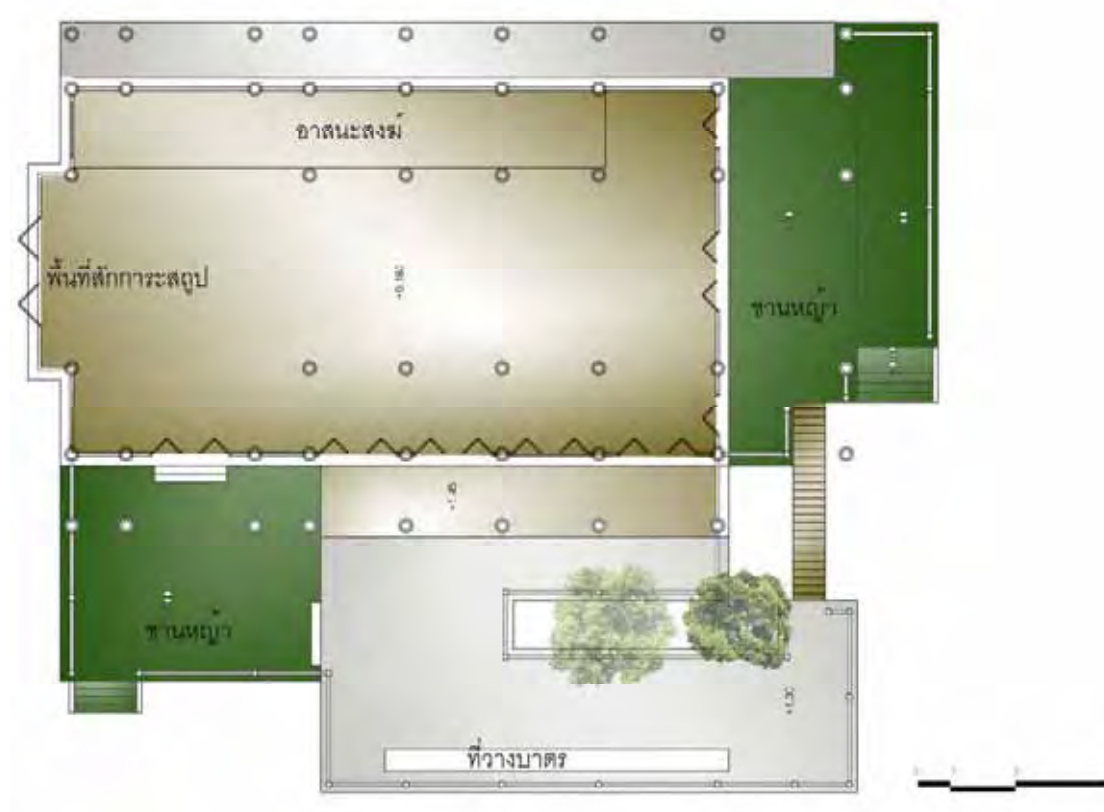
เขตสังฆาวาส

ศาลาการเปรียญ

ประโยชน์ใช้สอยในลักษณะอาคารอเนกประสงค์ เป็นอาคารที่พระภิกษุสงฆ์และ
ฆราวาสใช้ทำกิจกรรมทางศาสนาร่วมกัน เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การแสดงธรรมเทศนา เป็นต้น

รูปลักษณะของอาคารถูกออกแบบให้สัมพันธ์กับอาคารในส่วนพุทธาวาส ภายใน
อาคารเป็นพื้นที่โล่งที่สามารถเชื่อมกับพื้นที่ระเบียงด้านนอกได้ ภายในอาคารไม่ประดิษฐานพระ
ประธานเนื่องจากเราออกแบบให้ด้านแกนหลักหันหน้าไปยังเส้าพระstup ซึ่งทำหน้าที่เป็นองค์
ประธานแก่ภายในศาลาการเปรียญ

ตัวอาคารแบ่งทางเข้าอาคารเป็นสองส่วนคือส่วนของพระสงฆ์และทางสำหรับฆราวาส
โดยพื้นที่ชานก่อนเข้าพื้นที่ภายในเป็นพื้นที่ชานหญ้า เป็นการดึงธรรมชาติเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของ
อาคารเพื่อเป็นการลดทอนรวมทั้งผืนสวนวัสดุสมัยใหม่เข้ากับพื้นที่ รวมทั้งชานที่วางบาตรพระสงฆ์
สำหรับฆราวาสดับบาตร เป็นชานคอนกรีตที่ติดตั้งไม้เข้าไปในพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งได้เงาร่มไม้

ภาพที่ 175 ผังศาลาการเปรียญ

ภาพที่ 176 รูปด้านศาลาการเปรียญทิศตะวันตก

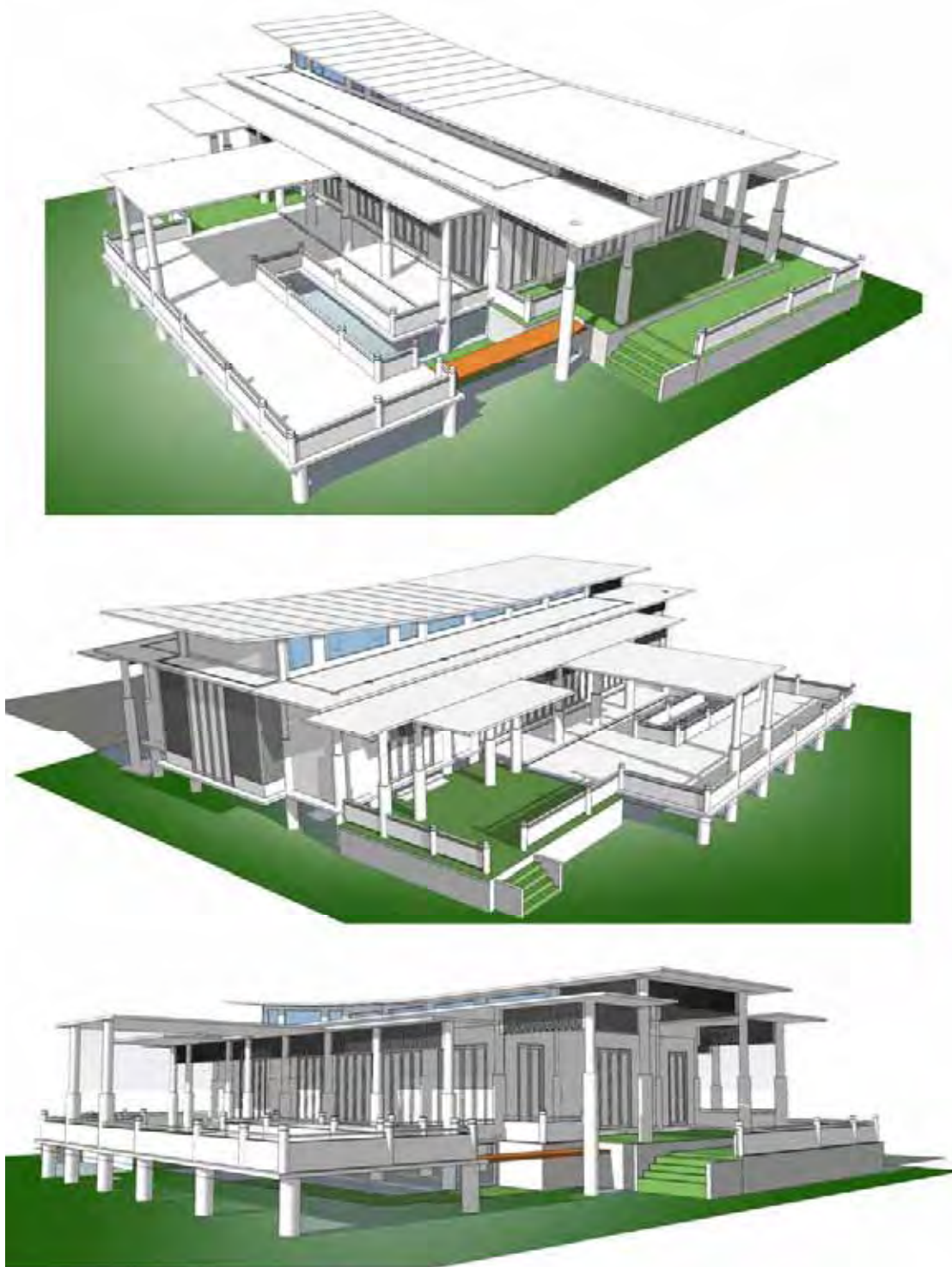
ภาพที่ 177 รูปด้านศาลาการเปรียญทิศใต้

ภาพที่ 178 รูปด้านศาลาการเปรียญทิศเหนือ

ภาพที่ 179 ทัดนียภาพศาลาการเปรียญ 1

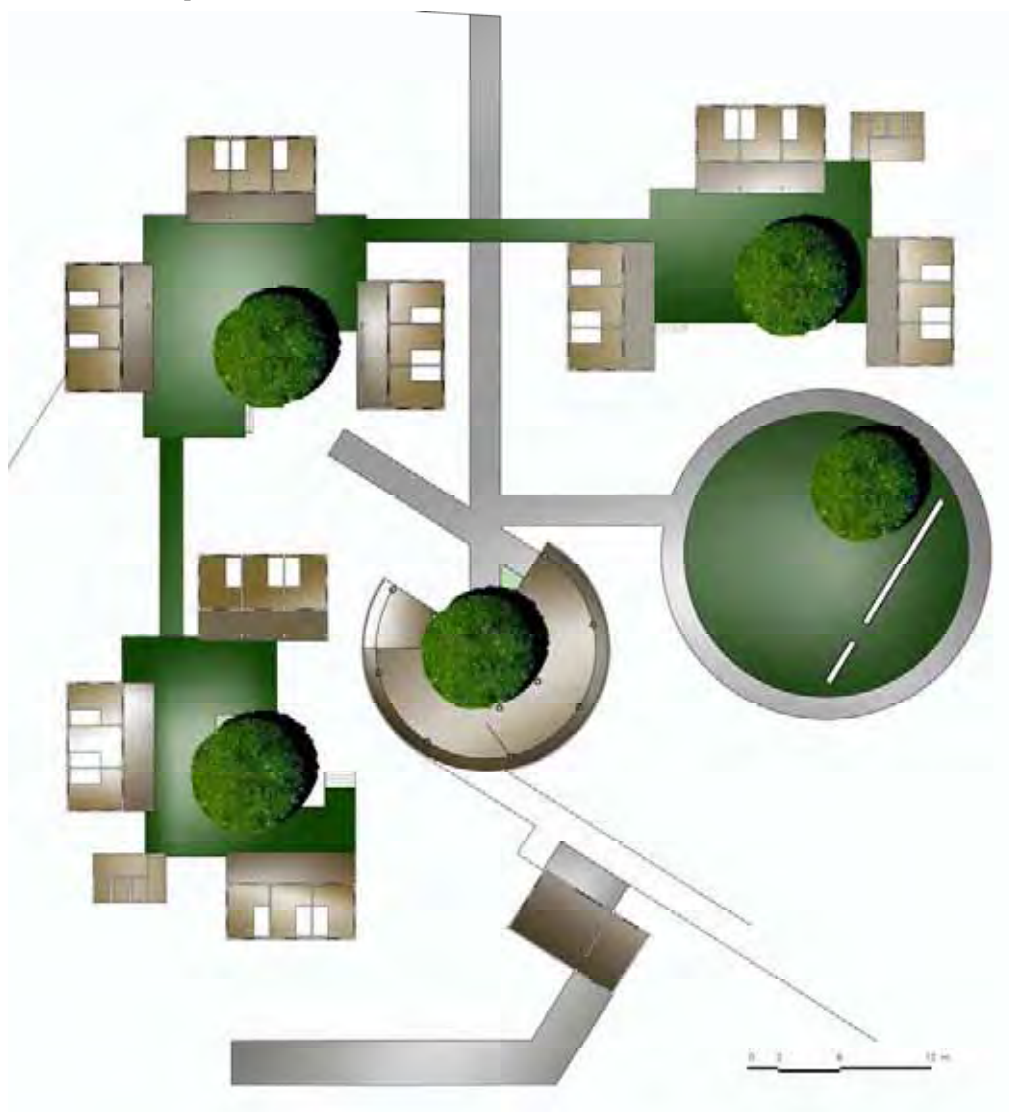

ภาพที่ 180 ทัดนียภาพศาลาการเปรียญ 2

กฎ

มีขนาดเล็กเพียงพอต่อพระสงฆ์เพียงหนึ่งรูป เพื่อใช้จำวัดและศึกษาพระธรรม มีที่ว่างให้สะสมสิ่งของตามแนวทางของพระวิปัสสนากรรมฐาน จัดผังโดยแยกออกเป็นกลุ่ม 3 กลุ่ม กลุ่มละ 3 หลัง หลังละ 3 รูป แต่ละกลุ่มมีพื้นที่ร่วมในการใช้อ่านหนังสือประกอบกิจสงฆ์และสนทนาธรรมระหว่างกันรวมทั้งการปฏิบัติเจริญสมาธิด้วย โดยมีกลุ่มประธานคือกลุ่มของเจ้าอาวาส ในแต่ละกลุ่มจะมีพระผู้ใหญ่คอยดูแลซึ่งจะคละกับพระที่บวชใหม่ด้วยเพื่อให้การดูแลและให้คำชี้แนะอย่างทั่วถึง โดยที่หมู่กฎทั้งสามเชื่อมต่อกันด้วยทางเดินที่สามารถเดินหาถึงกันได้

รูปแบบกฎได้ออกแบบอย่างสมถะและเรียบง่ายที่สุด โดยได้ถอดพื้นที่มาจากเรือนไทยภาคกลางในลักษณะที่มีชานอยู่ตรงกลางแล้วล้อมด้วยหมู่อาคาร แต่ชานที่เราได้ออกแบบนั้นพื้นหญ้าสูง 45 เซนติเมตร มาแทนชานไม้อย่างโบราณ

ภาพที่ 181 ผังหมู่กฎสงฆ์

ภาพที่ 182 รูปด้านทิศตะวันออกกุฏิสงฆ์

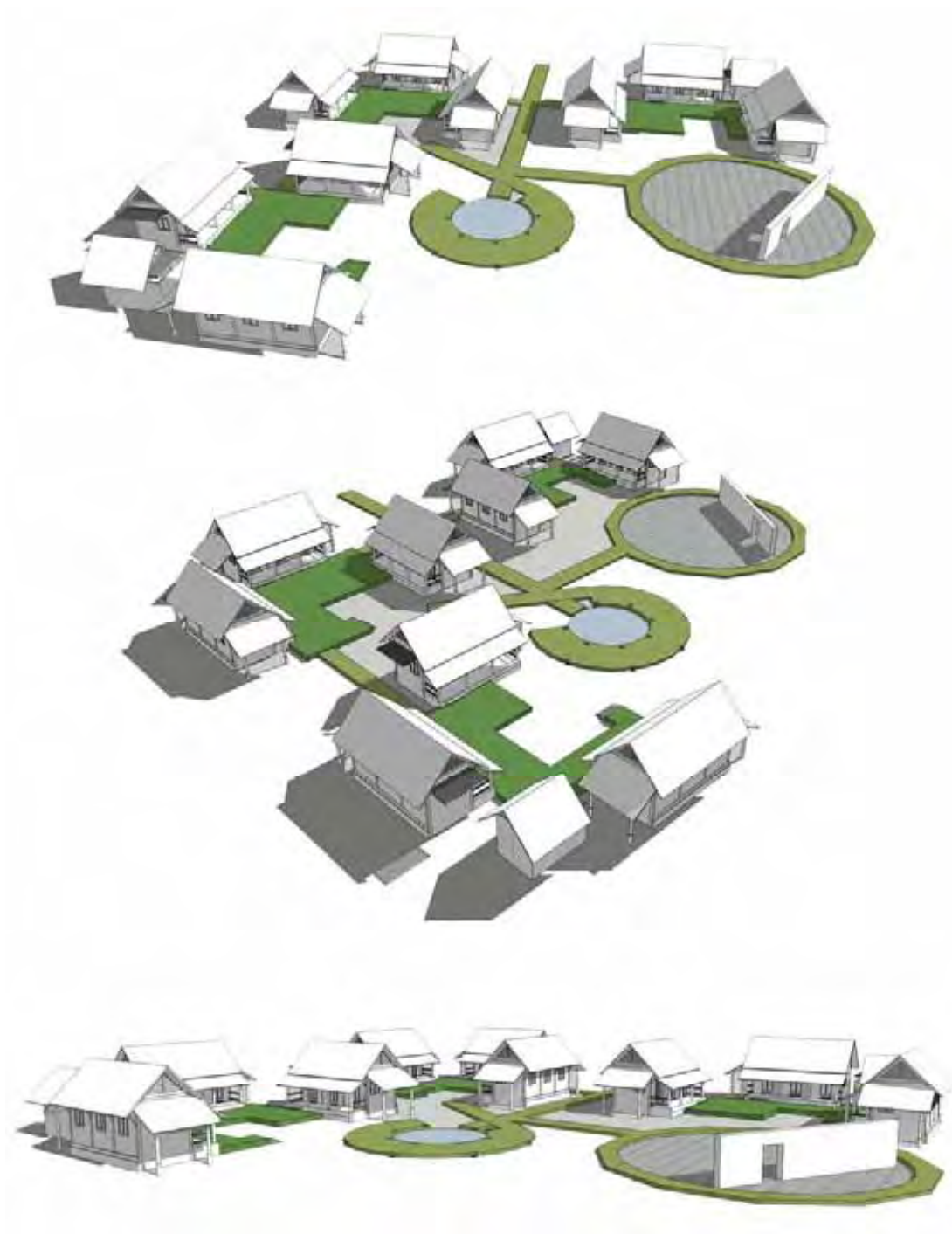
ภาพที่ 183 รูปด้านทิศตะวันตกกุฏิสงฆ์

ภาพที่ 184 รูปด้านทิศเหนือกุฏิสงฆ์

ภาพที่ 185 รูปด้านทิศใต้กุฏิสงฆ์

ภาพที่ 186 ภาพทัศนียภาพหมู่บ้านสูง

ศาลาฉันภัตตาหาร

พื้นที่ฉันอาหารของพระสงฆ์เป็นศาลาวงโค้งที่ล้อมต้นไม้ ไม่มีความซับซ้อนเป็นพื้นที่ใช้ฉันภัตตาหารเท่านั้น เป็นพื้นที่ส่วนกลางที่อยู่ระหว่างหมู่กลุ่มกุฏิสงฆ์

ภาพที่ 187 ผังพื้นศาลาฉัน

ภาพที่ 188 รูปด้านศาลาฉัน

ภาพที่ 189 รูปตัดศาลาฉัน

หอไตร

เป็นพื้นที่เก็บสมุดพระธรรมตำราทางศาสนา เป็นหนึ่งในวัดนะที่ควรเคารพอย่างยิ่งจึงมีความสำคัญ โดยได้ออกแบบให้อยู่ในแนวแกนทางทิศเหนือของสถูป การวางผังขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีวงโคจรของดวงอาทิตย์ ในยามเที่ยงวันนับเป็นเวลาที่สำคัญที่สุดในคติสุริยะ และเวลาดังกล่าวเสาสถูปจะชี้ไปทางทิศเหนือคือหอไตร เป็นสัญลักษณ์ (sign) บอกถึงสิ่งที่สำคัญสิ่งหนึ่งในพระพุทธศาสนาตามพระพุทธดำรัสขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

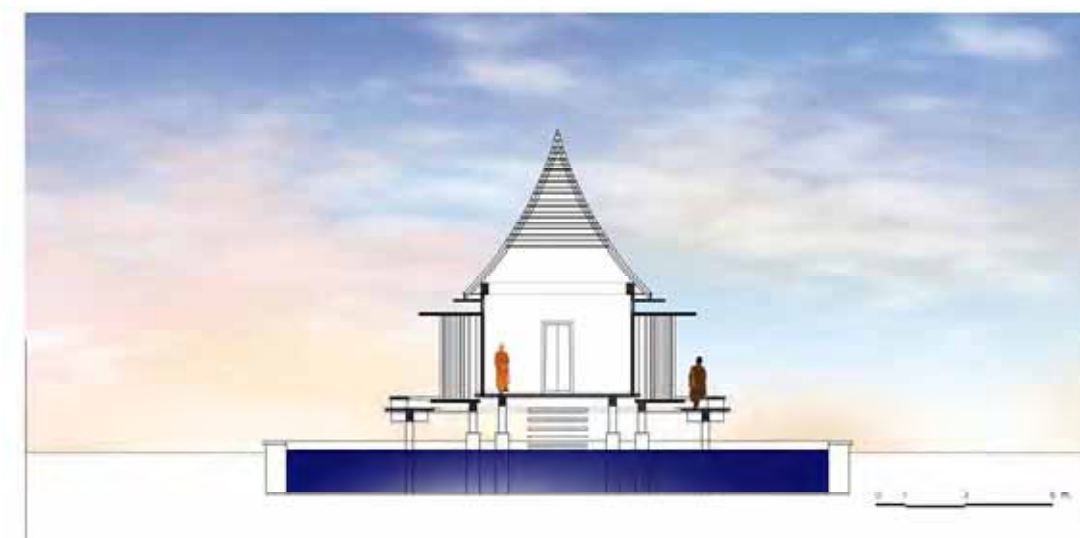
รูปแบบของหอไตรได้ถูกสร้างขึ้นให้สัมพันธ์กับอาคารต่างๆในเขตพุทธาวาส ผังรูปวงกลมจึงได้กำเนิดพร้อมกับความสัมพันธ์ของพื้นที่การใช้งาน พื้นที่ถูกล้อมรอบด้วยน้ำเพื่อกันปลวกด้วยภูมิปัญญาโบราณ นอกจากนี้แนวแกนการวางผังของหอไตรยังสัมพันธ์กับแนวแกนของพิธีกรรมทางด้านทิศตะวันออกในทางสัญลักษณ์แห่งการเรียนรู้

ภาพที่ 190 ผังหอไตร

ภาพที่ 191 รูปด้านหอไตร

ภาพที่ 192 รูปตัดหอไตร

เขตรณีสงฆ์

พิพิธภัณฑวัดกำแพงแสน

ถูกออกแบบและกำหนดที่ตั้งเพื่อรับกับการเข้าถึงของประชาชนชาวบ้านได้โดยง่าย โดยสัมพันธ์กับแนวแกนของหอไตรและเขตพุทธาวาส ในพิพิธภัณฑที่ได้รวบรวมศิลปวัตถุที่ได้พบที่เมืองโบราณกำแพงแสน พิพิธภัณฑเป็นอาคารหนึ่งชั้นที่มีชั้นใต้ดินที่เปิดโล่งเพื่อใช้ในการประชุมชาวบ้าน โดยวางผังเพื่อการใช้สอยเหมาะกับการใช้งานสำหรับพื้นที่ขนาดเล็ก แยกเป็นสองส่วนหลักๆ คือพื้นที่จัดแสดงนิทรรศการถาวรและพื้นที่จัดแสดงนิทรรศการชั่วคราว พื้นที่ตรงกลางปลูกต้นจันทน์ซึ่งเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดนครปฐม ในระหว่างของแต่ละพื้นที่เชื่อมเข้หากันด้วยพื้นที่แห่งธรรมชาติ สรรสร้างคณสถานรูปแบบวัตถุเข้ากับธรรมชาติก่อเกิดรูปแบบใหม่ในวิถีธรรม แต่ถึงอย่างไรรูปแบบที่สร้างขึ้นก็เป็นสิ่งสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงผานกาลกลมกลืนเข้าเป็นปัจจุบันสมัย

ภาพที่ 194 รูปด้านทิศใต้พิพิธภัณฑ์ชุมชนกำแพงแสน

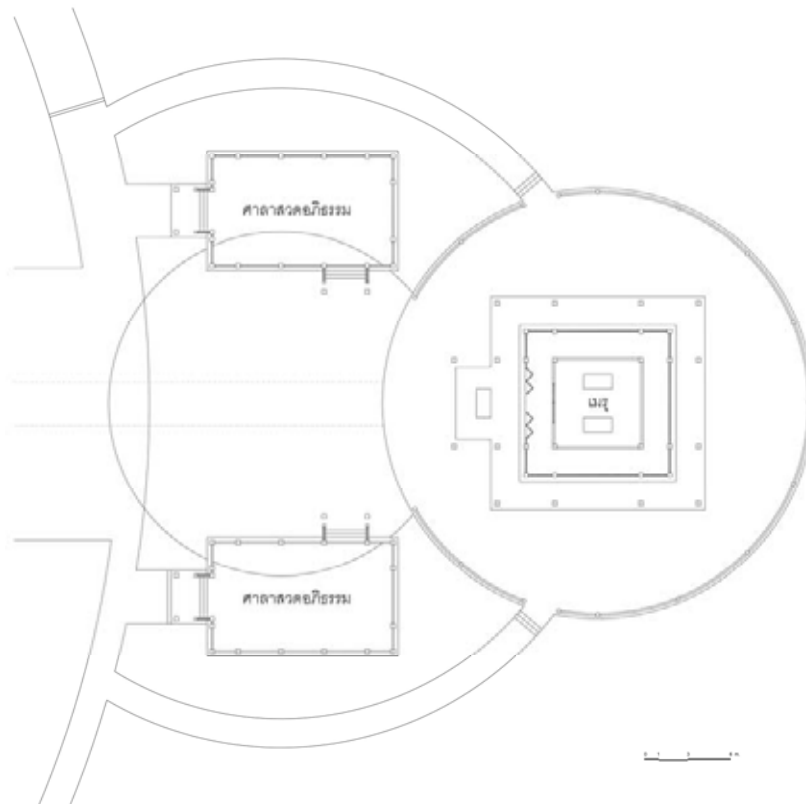
ภาพที่ 195 รูปด้านทิศตะวันออกพิพิธภัณฑ์ชุมชนกำแพงแสน

ฌาปนสถาน

ฌาปนสถานเป็นส่วนหนึ่งของวัดและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นพื้นที่ทางกิจกรรมหนึ่งที่วัดจำเป็นต้องสร้างเพื่อบริการสังคม ซึ่งเป็นการบริการสังคมอย่างหนึ่ง ที่ในปัจจุบันวัดมีอาจปฏิเสธได้ การปลงศพหรือเผาศพเป็นพิธีเมื่อมีผู้เสียชีวิตเกิดขึ้น นอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นผู้ที่เสียชีวิตอยู่ให้รู้ว่ากายคนเรานั้นเป็นสิ่งไม่เที่ยงและย่อมดับสูญไปตามกาลเวลาเป็นธรรมดาณิรันดร์แล้ว ยังแสดงถึงความเรียบร้อยและพิธีที่สะอาดปราศจากสิ่งปฏิกูลที่เกิดจากการเผาศพ จึงจำเป็นที่ต้องสร้างสิ่งก่อสร้างหรือพื้นที่มารองรับพิธีนี้

นอกจากสิ่งก่อสร้างจะแสดงถึงประโยชน์ใช้สอยแล้ว บางชุมชนยังได้สอดแทรกลักษณะของสิ่งที่เป็นลักษณะพื้นถิ่นตนผานเข้าไปในสถาปัตยกรรมเมรุนี้ด้วย เช่นเดียวกันสิ่งที่ผู้วิจัยได้ทำการสร้างสรรค์ขึ้นนี้ก็เป็นสิ่งสะท้อนถึงยุคสมัยปัจจุบันและอนาคตที่ยังมาไม่ถึง อีกทั้งเป็นการผสมผสานสิ่งก่อสร้างสรรค์ในวัดทั้งหมดเป็นเนื้อความและทำนองเป็นเส้นสายเดียวกัน

ตัวอาคารหลักคือเมรุที่ใช้เผาศพ ภายในมีเตาเผาไว้ควันอยู่ 2 เตา โดยที่ปล่องควันจะต่อออกไปอยู่ติดกำแพงวัด ส่วนตัวอาคารรองคืออาคารสวดพระอภิธรรม 2 หลัง อาคารทุกหลังด้านบนจะเป็นหลังคาพลาสติค เพื่อต้องการให้แสงตกลงภายในอาคาร

ภาพที่ 196 ผังฌาปนสถาน

ภาพที่ 197 รูปด้านหน้า฼าปนสถาน

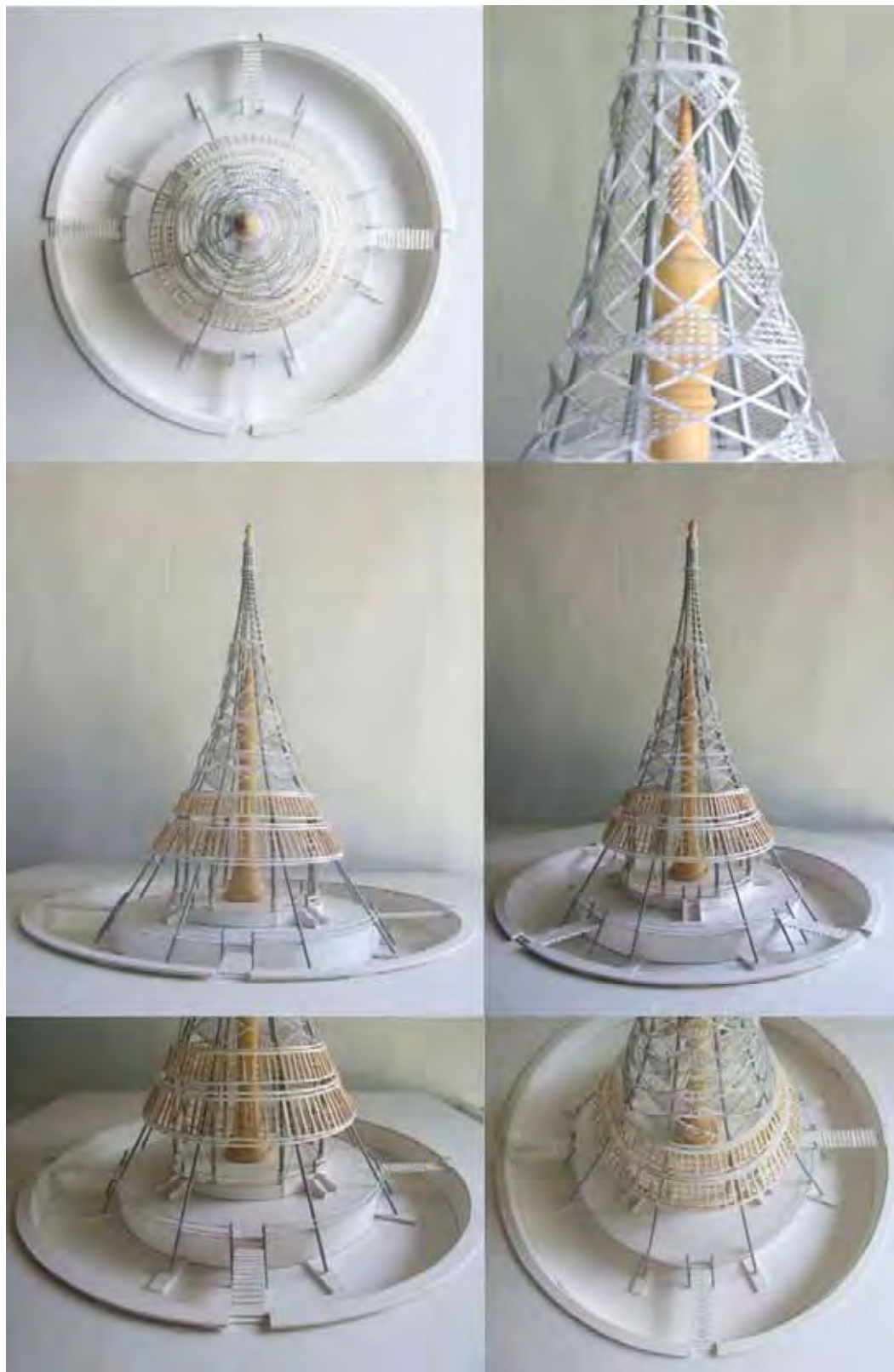

ภาพที่ 198 รูปด้านข้าง฼าปนสถาน

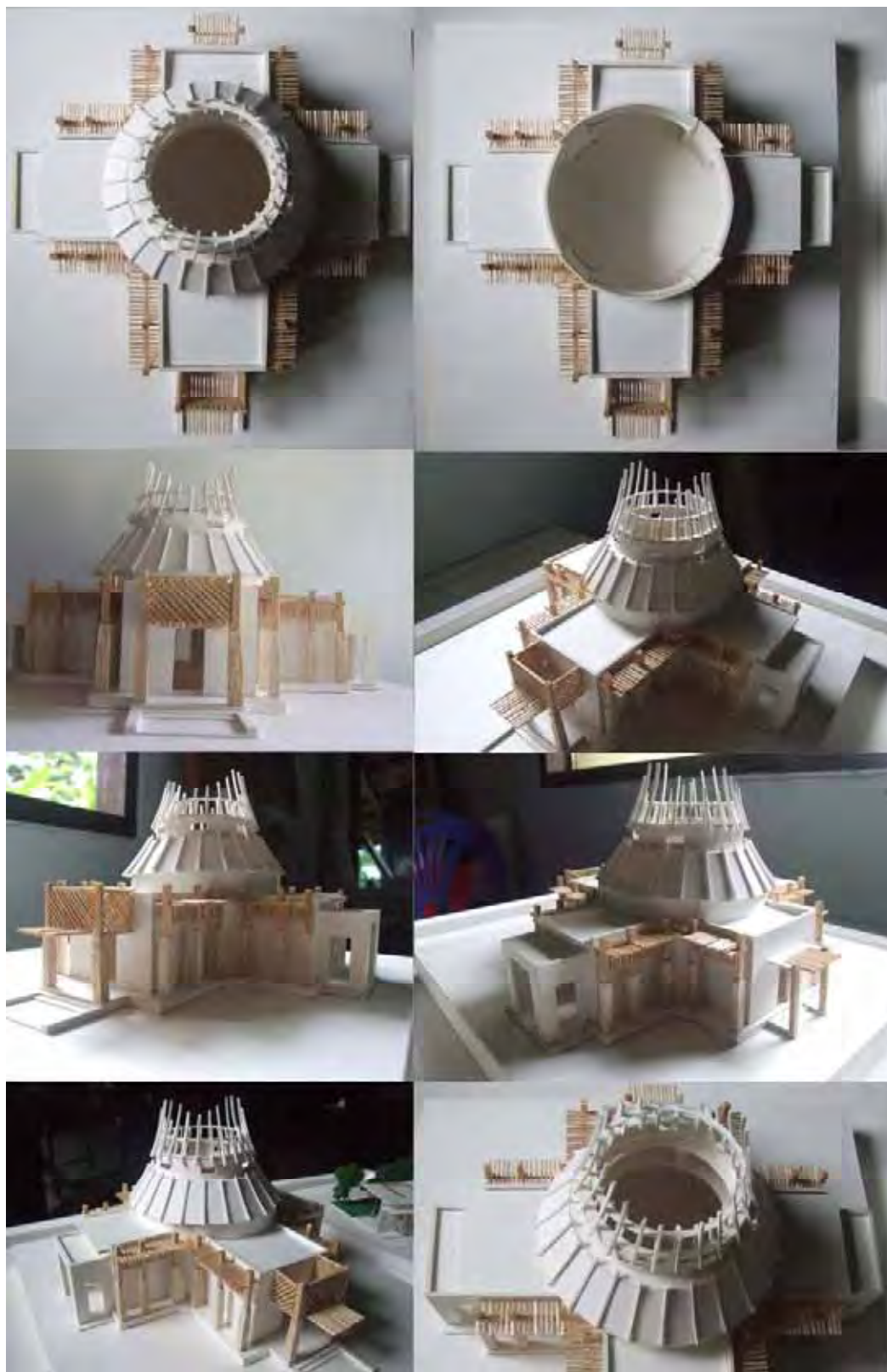
หุ่นจำลองโครงการ

ภาพที่ 199 หุ่นจำลองโครงการวัดกำแพงแสน

ภาพที่ 200 หุ่นจำลองสถูปเจดีย์

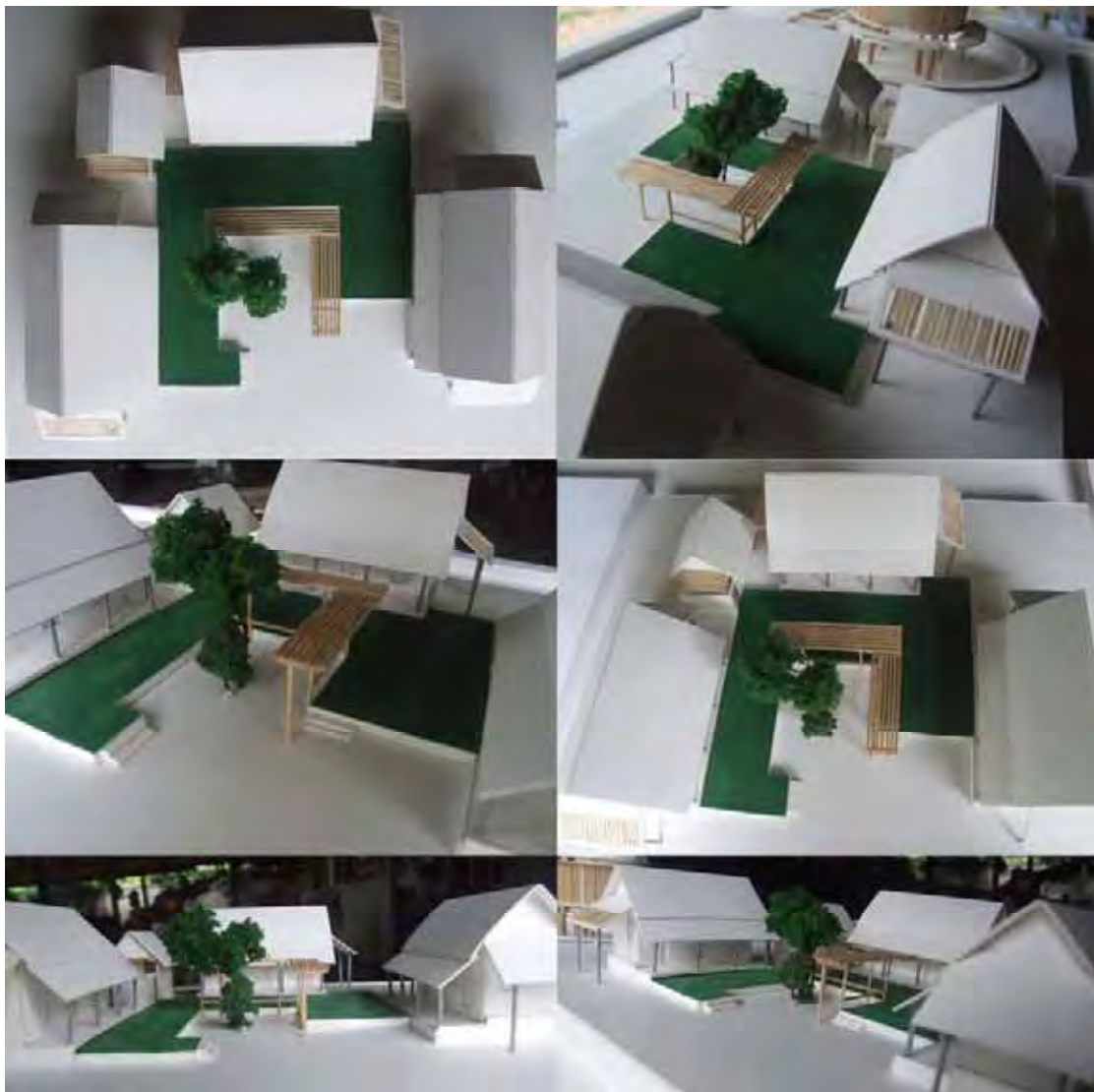
ภาพที่ 201 หุ่นจำลองพระอุโบสถ

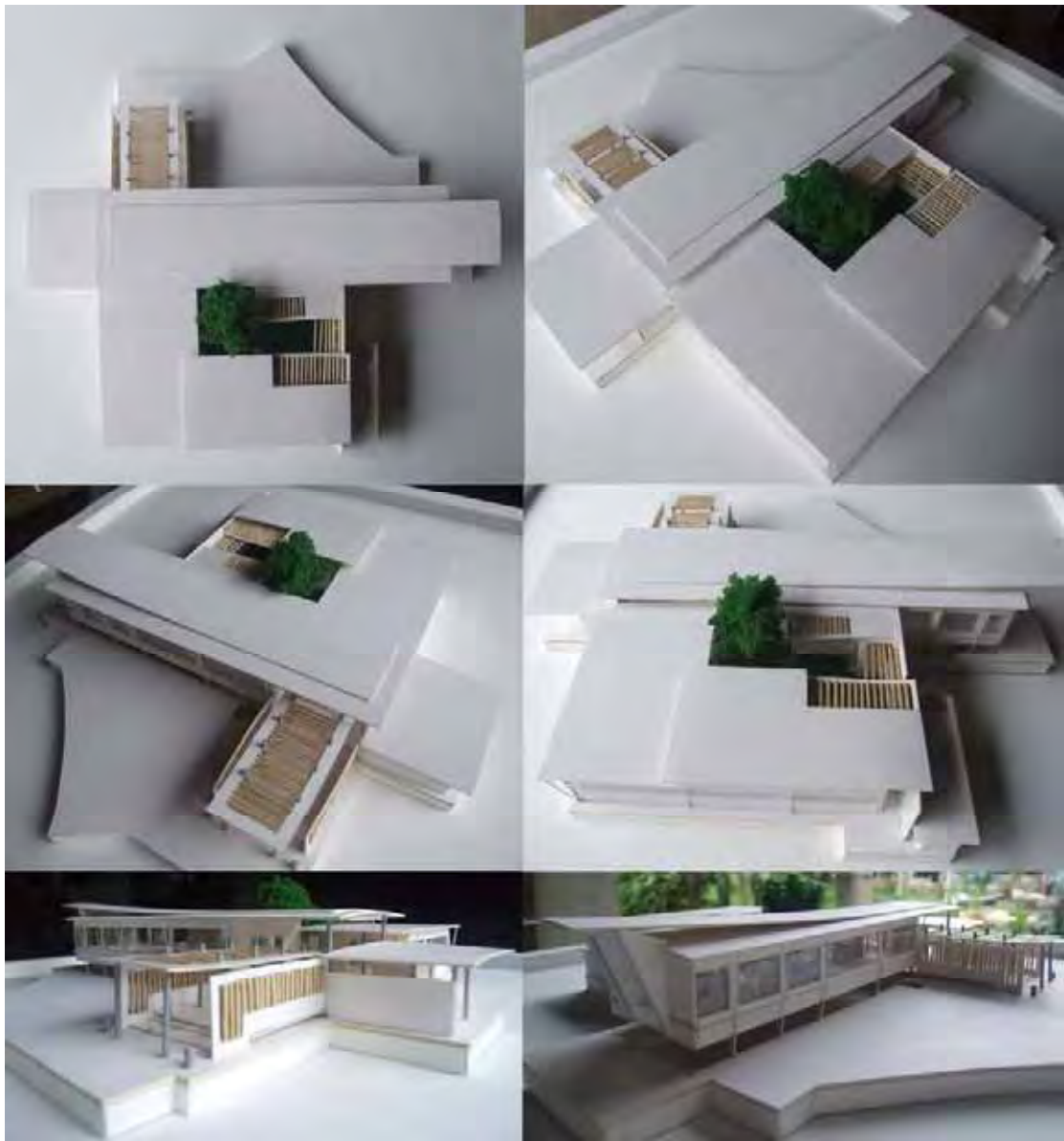
ภาพที่ 202 หุ่นจำลองวิหารทิศ

ภาพที่ 203 หุ่นจำลองหอพระไตรปิฎก

ภาพที่ 204 หุ่นจำลองส่วนหนึ่งของหมู่กุฏิสงฆ์

ภาพที่ 205 หุ่นจำลองพิพิธภัณฑ์ชุมชนกำแพงแสน

บทที่ 8

บทสรุป

ในการศึกษาทำโครงการนี้ เป็นการศึกษาบริบทสังคม และวัฒนธรรมทวารวดีเพื่อนำมาสร้างสรรค์เป็นสถาปัตยกรรมเชิงทดลองที่ให้ใกล้เคียงความเป็นจริงในโลกปัจจุบันและสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพื้นที่ในอดีต พร้อมทั้งการมองไปยังอนาคต ด้วยรูปแบบการนำเสนอที่ต่างไปจากอดีต

นับตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ปัญหาการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีในสังคมไทยปัจจุบันคือการขาดความเข้าใจในเนื้อหาของการสร้างสรรค์ ซึ่งผู้ออกแบบทั้งหลายจึงนึกหยุดเอาไว้ที่รูปแบบ เน้นการปั้นแต่งรูปร่างหน้าตาของสถาปัตยกรรมมากกว่าสิ่งอื่นใด ซึ่งก็พยายามที่จะให้ใกล้เคียงหรือเหมือนกับงานสถาปัตยกรรมไทยแบบอดีตมากที่สุด โดยคิดว่าสิ่งที่สร้างขึ้นนั้นเป็นการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมใหม่ รูปร่างหน้าตาของงานสถาปัตยกรรมในปัจจุบันจึงมีรูปร่างที่ซ้ำๆ เหมือนๆกัน ทั่วทั้งประเทศ รวมทั้งมีหน้าตาที่แปลกประหลาดอาจจะด้วยคิดว่าของแปลก ของใหม่ ของใหญ่คือของที่ดีหมายถึงสถาปัตยกรรมที่ดี ซึ่งนั่นเป็นเพียงการประเมินคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ในรูปทัศนศิลป์ในแบบนิยมปัจจุบันแต่เพียงอย่างเดียว คุณค่าของงานสถาปัตยกรรมไทยจึงลดต่ำลง

การสร้างสรรค์ที่ผสมผสานบริเวณ ผังอาคารรวมทั้งประติมากรรมเป็นส่วนหนึ่งเดียวกันั้น จากคติสัญลักษณ์ธรรมจักรนั้น อาจจะเป็นคำตอบหนึ่งของการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไทยในอนาคต ก่อให้เกิดมวลรวมที่มีพลัง มีความหมายของทางการสร้างสรรค์

หากเรามองดูภาพการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก็พบว่างานสถาปัตยกรรมไทยเปลี่ยนแปลงไปทุกยุคสมัย กล่าวคือสถาปัตยกรรมเป็นผลผลิตของสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ยิ่งถ้ามองในบริบทของโลกปัจจุบันแล้ว จะเห็นภาพที่กว้างที่ไร้ซึ่งพรมแดนที่กั้นเขตแห่งการรับรู้ปัจจุบัน โลกปัจจุบันเป็นโลกแห่งเทคโนโลยี ดิจิตอลและในอนาคตก็เช่นกัน

ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาออกแบบสถาปัตยกรรมไทยเชิงทดลองที่มองไปยังอนาคตเพื่อเล่าเรื่องราววัฒนธรรมชุมชนในอดีตคือวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของวัฒนธรรมพุทธ ออกมาในภาษาใหม่ ผู้ศึกษาทำการออกแบบขึ้นนี้มีได้มุ่งหวังสัมฤทธิ์ผลทางรูปแบบสถาปัตยกรรมแต่มุ่งหวังทางด้านเนื้อหาที่เล่าผ่านสถาปัตยกรรม ด้วยรูปแบบเป็นเพียงเครื่องมือ

เพื่อการสื่อสารหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ซึ่งนั่นหมายความว่ารูปแบบอาจจะเป็นรูปแบบอื่นที่เหมาะสมสมควรแก่บริบทโลกปัจจุบันและอนาคต

วิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงเป็นการนำเสนอแนวความคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่ออกมาเป็นรูปธรรม ให้เห็นภาพของการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมไทยในโลกอนาคตและอาจจะเป็นต้นเริ่มของการต่อยอดแนวความคิดนี้ ของผู้ที่ใคร่ศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 - 14.
กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.
- _____. ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2518 (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2518)
- _____. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์,
2548.
- _____. โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์. นนทบุรี: ส.พิจิตรการพิมพ์,
2548.
- ชะเอม แก้วคล้าย. “จารึก เย ธมฺมาฯ,” ศิลปากร. 36, 5 (กันยายน-ตุลาคม 2536): 65 - 87.
- _____. “จารึกธรรมจักร,” ศิลปากร. 38, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2538) : 97-111.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ตำนานพุทธเจดีย์สยาม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาคร, 2469.
- ตรี อมาตยกุล. ประวัติเมืองสำคัญ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์
ธนิต อยู่โพธิ์. ธรรมจักร. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2508.
- น.ณ ปากน้ำ[นามแฝง]. ความเป็นมาของสถูปเจดีย์ในสยามประเทศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
เมืองโบราณ, 2529.
- ปรมานุชิตชินโรส, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร :
ประพาสต้นการพิมพ์, 2503.
- พระไพศาล วิสาโล. แนวทางของพุทธศาสนาไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร
จำกัด, 2543.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ เล่ม 1 ศิลปะก่อนพุทธศตวรรษที่
19. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2544.
- ภาณุพงษ์ เลหาสมและชัยยศ อิษฏ์วรพันธุ์. เปลี่ยนพื้น แปลงภาพ ปรับรูป ปรงลาย.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2549.

มหาวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย
พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่มที่12 .กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
 วิทยาลัย, 2539.

_____. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก
สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 15 .กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
 2539.

_____. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก
สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่มที่16 .กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
 2539.

ศรีศักร วัลลิโภดม, “จากถ้ำอมรตันถึงถ้ำโพธิสัตว์” .เมืองโบราณ 15 ,1 (มกราคม - มีนาคม
 2532): 49 - 64.

_____. “เสมาอีสาน.”เมืองโบราณ 1,2 (มกราคม - มีนาคม 2518): 89- 116.

_____. “เสมาหินอีสาน การสำรวจและศึกษาการสืบเนื่องของประเพณีปักหินตั้งในสังคม
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.” เมืองโบราณ 11, 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2528): 6 - 33.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. กรุงเทพฯ:
 เมืองโบราณ, 2547.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. “คติรูปพระสุริยะบนธรรมจักรในศิลปะทวารวดี,” ดำรงวิชาการ 3 ,5
 (มกราคม - มิถุนายน 2547): 59 - 67.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. “แผ่นเงินสมัยทวารวดีซึ่งขุดค้นพบที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด
 มหาสารคาม,” ใน ท่องเที่ยวธรรม การค้นคว้าเกี่ยวกับโบราณคดีในประเทศไทย เล่มที่
2, 224 - 228. กรุงเทพฯ: ธุรกิจก้าวหน้า.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์
 การพิมพ์, 2534.

สนอดกราส, เอดเรียน. สัญลักษณ์แห่งพระสถูป แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน,ชลธิชา บำรุงรักษ์,
 พันทิพา บุรณมาตร, ทิตยา สมถพันธ์, ตระการ กัลชาญนนท์ และบุญจิรา ถึงสุข.
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 1985.

สุจิตรา อ่อนค้อม. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก
 , 2542.

เสฐียร พันธงชัย. พุทธศาสนานิกายาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ เอมี เทรดิง ,2543.

เสนอ นิลเดช. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

แสง มนวิฑูรย์, ร้อยตำรวจโท (ผู้แปล) ชินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2510 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ แต่ นายกี นิมมานเหมินท์ เนื่องในวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-สุติมา” ในโรงพยาบาลนครเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 12 พฤษภาคม).

สุวรรณา สถาอานันท์. กระแสน้ำประวัติศาสตร์จีน ข้อโต้แย้งเรื่อง ธรรมชาติ อำนาจและจารีต, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

สมประสงค์ น่วมบุญลือและคณะ. รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเก่า กำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ม.ป.ป.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. องค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษร สัมพันธ์, 2521.

อภิญา เพ็ญฟูสกุล. อัตลักษณ์ กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546.

ภาษาต่างประเทศ

Brown, Robert L. The Dvaravati Wheels of The Law and The Indianization of South East Asia, The Netherlands: E.J. Brill, 1996.

Tadao Ando, GA DOCUMENT 35, Japan: A.D.A EDITA Tokyo Co., Ltd, 1992.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นายสดานู สุขเกษม
วันเกิด	11 มิถุนายน 2525
ภูมิลำเนา	จังหวัดนครปฐม
ที่อยู่ปัจจุบัน	188 หมู่ 2 ต.กำแพงแสน อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2532-2537	ศึกษาระดับประถมที่โรงเรียนกำแพงแสน จ.นครปฐม
พ.ศ. 2538-2543	ศึกษาระดับมัธยมที่โรงเรียนสาธิตเกษตรแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จ.นครปฐม
พ.ศ. 2544-2548	ศึกษาระดับปริญญาตรี สถาบันยุวทัศน์ฯ สาขาศาสนา สถาบันยุวทัศน์ฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2549-2552	ศึกษาระดับปริญญาโท สถาบันยุวทัศน์ฯ สาขาศาสนา สถาบันยุวทัศน์ฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2551-2552	Certificate in Proficiency in hindi language Application from Central Institute of Hindi,Agra,India